

2005. LIX. ÉVFOLYAM 1. SZÁM

Alapította Heimler Károly.

Kiadja:
a Soproni Szemle Alapítvány

Főszerkesztő:

Szerkesztőbizottság:

DOMONKOS OTTÓ, GIMESI SZABOLCS, GÖMÖRI JÁNOS, HÁRS JÓZSEF titkár, olvasó- és
technikai szerkesztő, JANKÓ FERENC, KUBINSZKY MIHÁLY, MOLNÁR LÁSZLÓ, PÁPAI
LÁSZLÓ, SARKADY SÁNDOR

Soproni Szemle. A Soproni Városszépítő Egyesület helytörténeti folyóirata. Alapította Heimler Károly.

Megjelenteti a Soproni Szemle Alapítvány, Sopron Megyei Jogú Város támogatásával.

Felelős kiadó Dr. Bartha Dénes. Megjelenik évente 4 alkalommal, összesen 24 ív terjedelemben

2005. LIX. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / 350 éve indult újra a Soproni Szemle

350 éve indult újra a Soproni Szemle

A 2005-ös év kerek évfordulót jelent folyóiratunk életében: fél évszázaddal ezelőtt láttott újra napvilágot az 1937-ben alapított, majd 1944 és 1955 között kényszerszünetre kárhoztatott Soproni Szemle.

A jubileum megünneplését már tavaly előkészítettük azzal, hogy „Szemlék szemléje” címen indított kis sorozatunkban négy rokon nevű és tematikájú folyóiratot (Pécsi Szemle, Debreceni Szemle, Szabolcs-Szatmári Szemle, Vasi Szemle) mutattak be azok munkatársai. Idei 1. számunkban Domonkos Ottó tanulmányával folytatódik a sor, aki az újraindítás immár történeti jelentőségűvé érett eseményeit rekonstruálja személyes visszaemlékezései, a korabeli sajtó, és főképp az események legfontosabb résztvevőinek levelei alapján. Amint ebből is kitűnik, a folytatólagosan számozott IX. évfolyam összevont 1–2. száma hosszas huzavona után 1955 szeptemberének végén jelent meg. Ennek évfordulójára 2005 szeptemberében tudományos tanácskozást szervezünk, amelynek pontos időpontjáról és programjáról a napi sajtóban tájékoztatjuk Kedves Olvasóinkat. Erre az alkalomra szeretnénk a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma és Sopron Megyei Jogú Város nagylelkű támogatásával tovább folytatni a Szemle elektronikus változatát is, a tavaly megjelent első CD anyagát a még hiányzó évfolyamok szövegével kiegészítve.

Ezúton is köszönjük az elmúlt fél évszázad minden szerzőjének hozzájárulását, akik tartalommal

töltötték meg folyóiratunk hasábjait, és olvasóink hűségét, akiknek kitartó érdeklődése adott és ad továbbra is értelmet az elődeink által oly nagy odaadással elkezdett munka folytatásának.

A Szerkesztőség

2005. LIX. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / 350 éve indult újra a Soproni Szemle / Domonkos Ottó: A Soproni Szemle 50 éve. A folyóirat újraindítása 1955-ben

Domonkos Ottó: A Soproni Szemle 50 éve. A folyóirat újraindítása 1955-ben

A Soproni Szemle 1955 második felében ismét megjelent, sok izgalom és huzavona után. Az a lelkesedés, ami az előkészületeket és a gyors akciókat jellemezte, a város vezetésének és az értelmiség elitjének volt köszönhető. Erről tanúskodnak a Szemle körüli levelek száza.¹⁽¹⁾

A Soproni Szemle újjáélesztése a város élni akarását jelentette. Az újrainduló folyóirat a háború előtti helytörténeti kutatások folytatását, illetve annak szélesebb körű és országos szintű művelését tűzte ki célul. Sopron a háború után igyekezett ismét országos jelentőségű kulturális központtá válni. Az Ünnepi Hetek felélesztése ⁴arra sarkallta a város polgármesterét, Bognár Dezsőt, hogy a Szegedi Ünnepi Játékokhoz hasonló rendezvényhez nyerjen kormánytámogatást. Erről maga Bognár Dezső nyilatkozott szóban és írásban is. Hosszadalmas előkészítés után került sor 1949-ben személyes találkozására Révai Józseffel, aki akkor a kulturális ügyek legfőbb irányítója volt a kommunista pártban és a kormányban is. Hivatalában asztalánál ülve fogadta Sopron város polgármesterét, állva hagyta kérésének előterjesztése alatt. A látogatás célja az volt, hogy állami támogatással a Soproni Ünnepi Játékokra szerezzen elvi hozzájárulást. A válasz elutasító volt, mondván, hogy az utolsó nyilas város erre ne számítson. Mire Bognár Dezső, aki régi illegális kommunista, koncentrációs táborból szabadult városi párttitkár volt, vette a bátorságot és megjegyezte: „de Révai elvtárs, a ’szegedi gondolat’ is Szegeden született, mégis kap támogatást”. Tehát a múlt bűneiért, vagy vélt bűneiért, ne a jelent és a jövő nemzedékét sújtsa a hatalom. Ezzel vége is szakadt a megalázó kihallgatásnak.

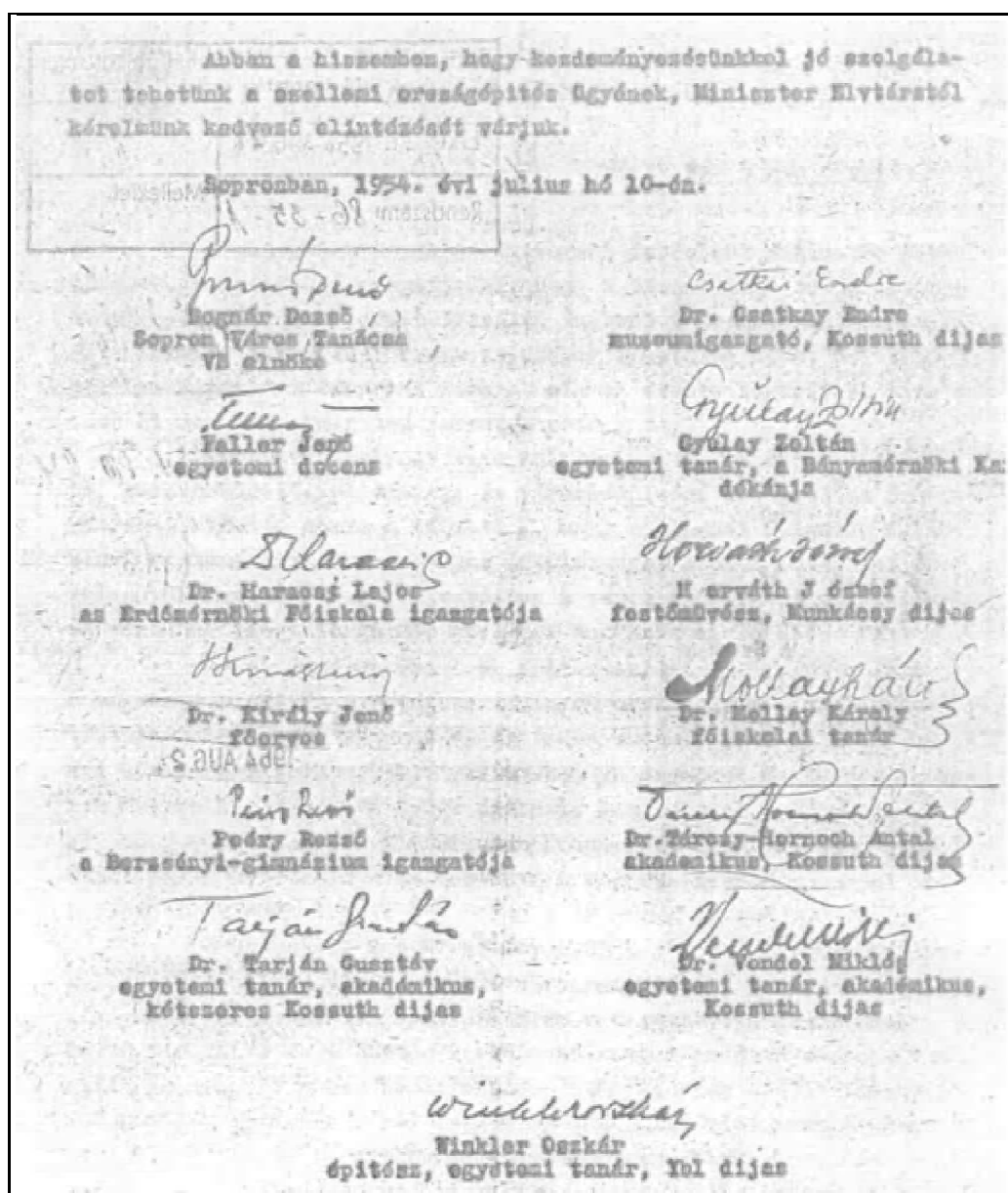
1950-ben negyven évre kiható megrázkódtatás érte a várost, amikor megfosztották megyeszékhely rangjától. Elvették és Vas megyéhez kapcsolták a csepregi járást, Sopron járási székhelyé degradálódott, az új Győr-Sopron megye székhelyét pedig Győrben alakították ki. Az alárendeltség méltánytalan és igazságtalan volt a „leghűségesebb város”-sal szemben; ugyanakkor a város vezetése folyamatos maradt Bognár Dezső személyében, akit az első tanácsai választások során 1950-ben tanácselnökké választottak.

Már a két világháború között is az idegenforgalom fejlesztése volt az egyik remélt kitörési pont a város életének fellendítése érdekében. Kulturális és tudományos életének felkarolása, valamint Házi Jenő 13 kötetes oklevéltárának folyamatos kiadása 1921 és 1943 között országosan is kiemelkedő teljesítmény volt. Házi Jenő főlevéltárost a Magyar Tudományos Akadémia 1938-ban levelező tagjává választotta. A helytörténeti kutatásokat egy tudományos folyóirat, a Soproni Szemle megalapításával 1937-ben Heimler Károly városi főjegyző, a Városszépítő Egyesület elnöke hozta lendületbe. A Szemle arra törekedett, hogy a város története a nagyközönség számára is érthető megfogalmazásban lásson napvilágot. 1944-ben azonban a város érdeklődésétől és történetétől távol álló tanulmányok ráerőltetését nem vállalva megszűnt a folyóirat.

A Soproni Szemle újjáélesztését 1953 nyarán Mollay Károly javasolta várostörténeti előadásában a Soproni Ünnepi Hét keretében szervezett Soproni Nyári Egyetemen. Csatkai Endre a következőket írta a Szemle történetét áttekintő rövid feljegyzésében: „Hiányát erősen érezték a helyi kutatók, sőt a

helytörténet másutt dolgozó munkásai is, több ízben sürgették életre keltését. 1953-ban Mollay Károly egy előadásában oly meggyőző erővel szállt síkra mellette, hogy a hallgatóság percekig tüntetett az eszme megvalósításáért; meg is volt az eredménye, a városi tanács végrehajtó bizottsága vette a kezébe az ügyet és 1955 [helyesen 1954 D. O.] közepén a Szemle újjászervezését megkezdték”.²⁽²⁾

1954 júliusában a Városi Tanács elnökének vezetésével a Társadalom- és Természettudományi Ismeretterjesztő Társulat Soproni Osztálya nevében tizenkét történeti kutató és egyetemi tanár Darvas József népművelési miniszterhez fordult, hogy már az év 5 októberétől engedélyezze a Soproni Szemle megjelentetését. Az aláírók: Bognár Dezső, Csatkai Endre, Faller Jenő, Gyulay Zoltán, Haracsi Lajos, Horváth József, Király Jenő, Mollay Károly, Peéry Rezső, Tárczy-Hornoch Antal, Tarján Gusztáv, Vendel Miklós, Winkler Oszkár. (1. kép³⁽³⁾) A népművelési miniszter egyetértett a felterjesztéssel, és átadta a Minisztertanács Tájékoztatási Hivatalának, mint az engedélyek kiadására illetékes hatóságnak. A hivatal 1954. szeptember 9-i dátummal értesítette a Városi Tanács elnökét, hogy a felterjesztést átvette és a döntésről még szeptemberben értesíteni fogja.⁴⁽⁴⁾

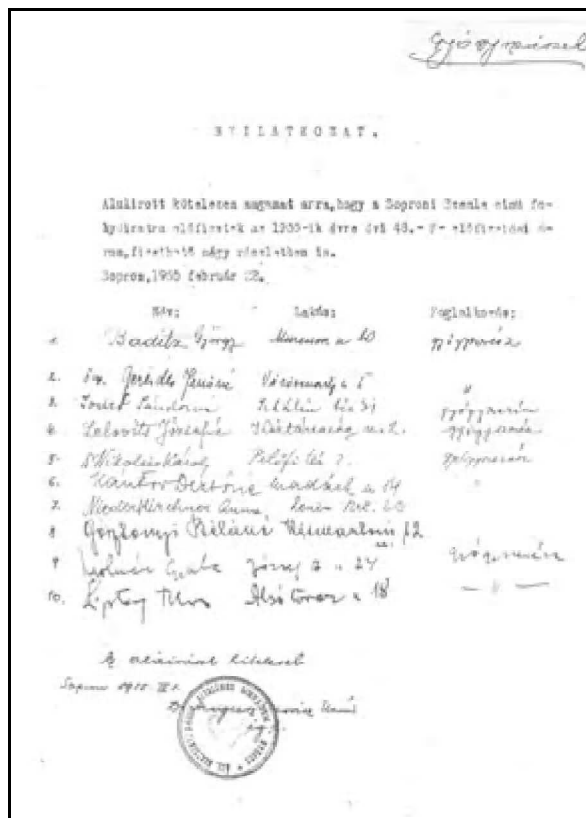
1. kép. A Darvas József népművelési miniszterhez írott levél aláírói

6Az 1953-ban bekövetkezett politikai enyhülés, Rákosi Mátyás bukása, illetve Nagy Imre reformokat bejelentő programja érezte hatását az egész országban. A második tanácsi választások nagygyűléseire 1954 novemberében került sor, így Sopronban november 14-én. A Petőfi téren összegyűlt több ezres tömeg előtt Hegedűs András, az MDP Politikai Bizottságának tagja, a minisztertanács első elnökhelyettese tartott ünnepi beszédet, amelyben a város életével, jövőjével foglalkozott. A mezőgazdaság és az ipar fejlődéséről beszélt, hangsúlyozta a decentralizálás fontosságát. Itt jelentette be a Soproni Szemle megjelenéséről szóló határozatot: „A Soproni Városi Tanácsnak nagyon fontos feladata a város kulturális életének kifejlesztése, hiszen ezt a várost mindig magas kultúrigény jellemezte. Ezt kielégíteni – mégpedig a lehető legmagasabb fokon – a városi tanács legfontosabb feladata. E munka elősegítésére a népművelési minisztérium a városi tanács irányítása alá helyezte a városi kultúrházat, a minisztertanács pedig hozzájárult a Soproni Szemle újbóli kiadásához. Sopron Város Tanácsa a kultúra felvirágoztatásában használja fel a város haladó hagyományait.”⁵⁽⁵⁾

Peéry Rezső „Levél Sopron sebeiről” című írása a Csillag 1954. novemberi számában jelent meg, véletlenül Hegedűs András soproni választási gyűlésével egyidőben. Sopron város mellőzöttségéről fejtette ki véleményét, példának hozva a Művelt Nép 1954. évi szeptember 13-i számát, mely hemzsegett a pontatlanságoktól, torzításoktól és hamisításoktól. A vidéki értelmiség szellemi tevékenységét a centralizálás elvei alá kényszerítő központi gyakorlat ellen emelte fel szavát, már 1946-ban, amikor „a szellemi decentralizálás szükségességéről” írt. 1954-es cikkében kiemelte az országosan is jelentős soproni műemléki topográfia hatalmas szakmai sikerét (1953), bár ennek ellenére az 1953 decemberében Sopronban rendezett Országos Műemlékvédő napok tanácskozásáról is csak „... egy jeges hangú hivatalos kommuniké emlékezett meg tíz-tizenkét sorban és aztán ismét csend lett Sopron körül.” A főváros és vidék közötti aránytalanságok megszüntetését követelő értelmiségi, a város életében aktív szerepet vállaló egyéniség alkalmasnak látszott az újjáélesztendő Soproni Szemle szerkesztőjének.⁶⁽⁶⁾

A Tájékoztatási Hivatal október 15-i levelében kérte az engedélyokirat kiadásához szükséges adatokat, amelyeket az Igazgatási Osztály november 2-án terjesztett fel. Ebben a szerkesztő személyeként Peéry Rezső gimnáziumi igazgatót, tanácsstagjelöltet és a Hazafias Népfront Bizottságának tagját jelölte meg. Az első szám megjelenését az 1955. év első negyedévében határozta meg.⁷⁽⁷⁾ Az előkészületek ütemére jellemző, hogy a Győr-Sopron megyei Nyomda Vállalat Soproni Telepétől már október 23-án árajánlatot kért és kapott az Igazgatási Osztály, miszerint a hat ív terjedelmű szám költsége kb. 5000 forint.⁸⁽⁸⁾ A folyóirat megjelenését 1955. január 27-én kelt levelében engedélyezte a Minisztertanács Tájékoztatási Hivatala, felelős szerkesztőként Peéry Rezső gimnáziumi igazgatót jelölte meg.⁹⁽⁹⁾ A Hivatal osztályvezetője, Lengyel Ferenc is támogatta a Szemle ügyét, mert már november 15-én folytatott személyes megbeszélésük **7**alkalmával közölte Mollay Jánossal, hogy a végleges engedély megérkezéséig is megkezdhető a szerkesztés.¹⁰⁽¹⁰⁾

A folyóirat anyagi alapjainak megteremtése érdekében 1954 novemberében hatalmas lendületet vett az előfizetők toborzása a városban, a tantestületekben, intézményekben, az egyetemen, a gyógyszerárakban, és természetesen Budapesten is (2. kép).¹¹⁽¹¹⁾ A nyomdai árajánlat után a klisék készítésére, a címlaptervek elkészítésére, a papírigénylés körüli engedélyek megszerzésére egy sor intézkedést tett dr. Mollay János, az Igazgatási Osztály vezetője.

2. kép. Auguststinovicz Elemér gyűjtőíve a gyógyszerészek körében, 1955. március 1.

8Az előkészítés és szervezés kedvező állása lehetővé tette, hogy a Városi Tanács végrehajtó bizottsága elé kerüljön a Szemle ügye. A VB 1955. január 21-i ülésén az 5. napirendi pont a város kulturális feladataival foglalkozott. Az első helyre került a Soproni Szemléről készült beszámoló megvitatása. Mollay János foglalta össze a szervezés menetének fontos állomásait, és bejelentette, hogy a város a Minisztertanácstól megkapta az engedélyt a folyóirat megjelentetésére. Egyben közölte, hogy addig 400 előfizető jelentkezett, a helyi vállalatok pedig hirdetések feladásával kívánják támogatni a Szemle kiadását. egy-egy szám költsége 10.000 forintot tesz ki 500 példány esetén, ez évi 40.000 forint, aminek a felét az előfizetési díjak, a másik felét a tanácsi hozzájárulás és a vállalati hirdetések fedezik. „A szerkesztőbizottság összeállítása kizárólag a tudományos színvonal szempontjainak szem előtt tartásával történt, kérem a szerkesztőbizottságnak az elfogadását.” Ennek összetétele a Darvas József miniszterhez küldött kérelem aláíróin kívül kiegészült Botvay Károly és Roller Kálmán egyetemi tanárokkal, valamint Takács Endre levéltár-igazgatóval és Verbényi László egyetemi docenssel, tehát tizennégy fő támogatását élvezhette Peéry Rezső felelős szerkesztő. „Rendelje el a vb, hogy a Szemle kiadásának és szerkesztésének részletes szabályait egy szervezési szabályzatban határozza meg az első szám kiadása után, melyet március 31-ig kell előkészíteni.”¹²⁽¹²⁾

Peéry Rezső a folyóirat jelentőségét vázolta fel, kiemelve, hogy Sopron adottságai indokolják a korábban már nyolc évfolyamot megélt Soproni Szemle felújítását. „Mi egy sajátos folyóiratot akarunk, komoly tudományos jellegűt, azért lesz negyedévi. Elsősorban helytörténeti, művészettörténeti, városépítési problémákkal foglalkozik egyrészt, másrészt számít azzal a hatalmas előnnyel, hogy Sopronban egy csomó tudományos ember dolgozik, egyeteme van. Szeretnénk ezeket a kiváló tudósokat bevonni ebbe a munkába, hogy az ő szaktudásuknak Sopronnal kapcsolatos vonatkozásait itt publikálják a közönség előtt. Ez volna a Soproni Szemlének sajátos arculata.” ... „Ha a Soproni Szemlét a város létrehozta, újabb dicsőséget arat, mint ahogyan már mutatott példát, gondolok itt a műemlék topográfiára. Nem egyszerű a dolog, hogy egy városi tanács vállalja az anyagi és szellemi

felkészültséget is. Ezt úgy lehet megoldani, bízva meg a vb a szerkesztőbizottságot felelősséggel, és akkor létre tudjuk úgy hozni, hogy az ki fogja elégíteni az igényeket.” A jegyzőkönyv Horváth Ottó vb tag, a Városi Pártbizottság titkára hozzászólását így foglalta össze: „Úgy gondolom, országos jelentőségre fog ismét szert tenni a Soproni Szemle. Két dolgot szeretnék kiragadni: valóban ügyelni kell arra, hogy soproni vonatkozású legyen, mert csak akkor lesz értékes a folyóirat. Ez a szerkesztőbizottság alkalmas lesz arra, hogy megfelelő tudományos színvonalú legyen.” Gyulay Zoltán vb tag is példaként említette a műemléki topográfiát, összevetette azt a Nógrád megyei topográfiával, amely szerinte emléktanyájában, értékeiben sem versenyezhet Sopronnal. „A soproni könyvben benne él a nép. Merem remélni, hogy a Soproni Szemle című folyóirat is ehhez hasonló országos jelentőségű lesz.” Peéry Rezső, aki a városi tanács állandó kulturális bizottságának volt a titkára, kiegészítést tett a már vázolt célokhoz: „A most kiadásra kerülő Szemle részben abban fog különbözni a régi Soproni Szemlétől, – és ezzel is igyekezünk meghaladni a soproni üzemek galleriáját, amivel a hirdetésekre való előfizetéssel hozzájárultak a Soproni Szemle kiadásához, a soproni kultúra megerősítéséhez – ipartörténetre és az üzemtörténetre fogunk jobban ráállni, amint arra a múltban is tudtak ráállni. Ezzel a Soproni Szemle a történettudománynak, a munkásmozgalomnak is nagy szolgálatot tehet.” Székely Sándor vb. elnökhelyettes szintén határozottan támogatta a folyóirat megjelenését. „Szeretném megemlíteni a Soproni Szemlével kapcsolatban, az lesz a fő feladata, hogy Sopronnak a múltját, jelenét és jövőjét bemutassa. Kevés olyan város van az országban, mint Sopron, amely ilyen ragyogó múlttal rendelkezik, amely a haladás zászlaját úgy előre vitte a századok folyamán, mint Sopron.”

Bognár Dezső a Soproni Szemlével kapcsolatban ismét leszögezte: „Javasolom, hogy a vb. a Soproni Szemle kiadását rendelje el, örömmel adok kifejezést, hogy végre kiadásra kerül, ezzel is emeljük Sopron kulturális színvonalát, olyan kezdeményezés, amiben első vagyunk az országban a helyi hagyományok ápolása, kultúrtörténet, kutatás stb. tekintetében. A munkásmozgalom szempontjából is komoly adatokat tudunk szolgáltatni. ... Köszönetet mondunk azoknak, akik idáig is jó munkát végeztek és a jövőben is aktívan fognak részt venni a Soproni Szemle kiadásában.” A határozat: „A vb. a bejelentéseket tudomásul veszi. A Minisztertanács Tájékoztatási Hivatalának engedélye alapján elrendeli a Soproni Szemle című helytörténeti tudományos folyóirat kiadását.” Megerősíti Peéry Rezsőt a Szemle szerkesztőjeként, valamint a szerkesztő-bizottság tagjait. „Kimondja a vb, hogy a folyóirat szerkesztésének részletes szabályait, továbbá a kiadás költségeit, anyagi fedezetét és a városi tanács anyagi hozzájárulását legkésőbb március 31-ig terjessze a vb elé.”¹³⁽¹³⁾

Az Igazgatási Osztály sürgős intézkedéseket tett, mert nem csak a helyi lelkesedés serkentette a Soproni Szemle körüli tennivalók felgyorsítására, de már 1954 végén érezni lehetett, hogy a párt konzervatív erői támadásba lendültek és a Nagy Imre-kormány léte is veszedelemben forgott. Így azután már 1955. január 27-én elkészült a megrendelés az Atheneum Nyomdához a 11 darab autotypia és 4 darab fototypia klisék készítésére, 31-én megküldték a Soproni Szemle külső borítójának rajzait klisé készítés céljából. Ugyanezen a napon továbbították a Könyvügyi Minisztériummal folytatott tárgyalásokra hivatkozva az engedélyt a klisék elkészítésére. A papírigénylés szintén ezen a napon kerül postára a Minisztertanács Tájékoztatási Hivatalához, amiben Gamma vagy Delta minőségű műnyomópapír kiutalását kéri az Osztály. A már január 11-én kiadott hirdetésekre szóló felhívást az üzemi hirdetések megrendelésére dr. Friedrich Károly szervezte nagy lelkesedéssel, folyamatos érdeklődés mellett, és az előfizetési nyilatkozatok száma is tovább növekedett.¹⁴⁽¹⁴⁾

Ezek után 1955. február 4-én villámcsapásként érte a város vezetését a Tájékoztatási Hivatal levele, amelyben értesítette a tanács elnökét: „Illetékes fórumok jelenleg mérlegelik, hogy Győr-Sopron megyében egy kulturális folyóirat jelenjék meg, amely tartalmában azonos lenne a Soproni Szemle most készülő számával. Tervek szerint a Győr-Sopron megyei Szemle magába foglalná az egész megye helytörténeti, kulturális és egyéb vonatkozású anyagát. Végleges döntésig – melyet igyekezünk megszüntetni – a Soproni Szemle megjelenését kérem elhalasztani.” Ujlaki László csoportvezető volt az

10aláíró.¹⁵⁽¹⁵⁾ Az évek óta lappangó, Győr és Sopron közötti ellentétek kerültek ismét felszínre. A vitának az volt a lényege, hogy Sopron a „nem fejlesztendő városok” listájára került, ezért nem kapott céltámogatást lakásépítésre, igazságtalanul és aránytalanul osztották el az állami költségvetésből járó kvótákat, a kulturális intézmények támogatását lassították.

A Szemlével kapcsolatban álló személyekkel történt megbeszélés után fogalmazta meg az Igazgatási Osztály vezetése azt a fellebbezést, amit február 8-án írt alá Bognár Dezső vb elnök. Ennek teljes szövegét az alábbiakban közöljük:

Sopron város tanácsa v. b. III. igazgatási osztályától.

86-2-6/1955. III.

Tárgy: A „Soproni Szemle” című folyóirat kiadásának engedélyezése.

Hiv. szám: U 106/1955

Minisztertanács Tájékoztatási Hivatala

Budapest.

Sopron város szellemi életének vezetői, Kossuth-díjas akadémikusok, egyetemi tanárok, művészek, múlt év július havában a Népművelési Miniszter útján kérték a „Soproni Szemle” c. folyóirat kiadásának engedélyezését. A folyóirat engedélyezése után, f. évi február hó 5-én kelt, a „Soproni Szemle” megjelenésének elhalasztására vonatkozó leirattal kapcsolatban a végleges döntés előtt az alábbiak szíves figyelembevételét kérem:

1./ Hegedűs András, az Elnöki Tanács első helyettese, a Hazafias Népfront 1954. évi november hó 14-én Sopronban tartott nagygyűlése alkalmával mintegy 10.000 résztvevő jelenlétében, óriási lelkesedés közepette, befejezett tényként közölte, hogy a Minisztertanács hozzájárult a „Soproni Szemle” c. helytörténeti folyóirat kiadásához (Szabad Nép 1954. évi nov. hó 15. száma).

2./ A Magyar Tudományos Akadémia vezető tisztviselői szóbeli tárgyalásainak alkalmával a „Soproni Szemle” felújításának eszméjét a maguk részéről mindig a legmelegebben támogatták. A „Soproni Szemle” nyolc évfolyamának tudományos és helytörténeti jelentőségét az arra illetékes tényezők mindenkor elismerték.

3./ Lengyel Ferenc osztályvezető Sopron város küldötteivel 1954. november 15-én folytatott szóbeli megbeszélése folyamán a „Soproni Szemle” kiadásának engedélyezését kilátásba helyezte. A tárgyalások során az osztályvezető a folyóirat 1. számának mielőbbi megjelentetése érdekében az előmunkálatok azonnali megkezdésére buzdított és kilátásba helyezte, hogy a végleges engedély késedelmes kiadása esetén az első szám kiadását külön engedéllyel fogja biztosítani.

4./ A Minisztertanács Tájékoztatási Hivatala 1955. január 4-én a Magyar Tudományos Akadémián keresztül történt érdeklődésre, dr. Tárczy-Hornoch Antal soproni egyetemi tanár, akadémikust értesítette, hogy hozzájárul a „Soproni Szemle” kiadásához. 1955. január 27-én kelt leiratában pedig Bognár Dezső tanácselnök kapott értesítést a „Soproni Szemlének” 500-1000 példányszámban való kiadásának engedélyezéséről.

115./ A helytörténeti tudományos folyóirat előkészítő munkálatait időközben befejeztük. A városi tanács végrehajtó bizottság 1955. január hó 24-én tartott ülésén hozott határozatával a „Soproni Szemle” c. helytörténeti folyóirat kiadását elrendelte, kijelölte a szerkesztőbizottság tagjait és vállalta a folyóirat kiadásával felmerülő erkölcsi és anyagi kötelezettségeket.

6./ A városi tanács, mint kiadó, felhívást bocsátott ki Sopron barátaihoz, a „Soproni Szemle” anyagi előfeltételeinek megteremtésére, előfizetők gyűjtésére. A felhívásban közölte, hogy a „Soproni Szemle” évenként négyszer megjelenő helytörténeti tudományos folyóirat, amely a Soproni Szemle első nyolc évfolyamának hagyományait kívánja folytatni. E felhívás nyomán 1955. február hó 8-áig 560 előfizető jelentkezett. Az előfizetések előjegyzésével egyidőben a soproni üzemek 28.000 Ft értékben kötöttek le hirdetést a folyóirat részére. Az előfizetési és hirdetési díjak tehát a „Soproni Szemle” kiadásával felmerülő költségek tekintélyes részét biztosítják.

7./ A folyóirat első számának előállítására a Soproni Nyomda útján a műszaki előfeltételeket biztosítottuk, majd a kéziratanyagot fényképek, rajzok elkészítésével nyomdakész állapotba helyeztük. A nyomdakész első szám több vonatkozásban igen értékes tudományos dokumentációs anyagot tartalmaz (Sopron megyei jobbágylevelek a Mária Terézia-féle úrbéri rendezés előtti korszakból, a Brennberg-bányával kapcsolatos első magyar bányajogi szerződések szövege, soproni tanulók külföldi tanulmányútjai a 18. században, stb.).

E szervezési munkálatok közben a Tájékoztatási Hivatal munkatársainak szóbeli ösztönzésére, majd január 4-én Tárczy-Hornoch Antal akadémikusnak és végül január 27-én Bognár Dezső tanácselnöknek küldött írásbeli engedélyére építettünk. Érthető megdöbbenéssel fogadtuk ezután a Tájékoztatási Hivatal legutóbbi leiratát, amely a „Soproni Szemle” megjelenésének elhalasztását kívánja és közli, hogy illetékes fórumok egy Győr-Sopron megyei vonatkozású „kulturális folyóirat” kiadását mérlegeli.

Úgy véljük, hogy Hegedűs András elnökhelyettes és a Tájékoztatási Hivatal presztízse e módosítással a fenti előzmények után súlyos csorbát szenvedne. A Győr-Sopron megyei fúzió egy tudományos folyóirat szerkesztése területén alábbi indokaink alapján nem látszik kívánatosnak, indokoltnak:

1./ Igaz, hogy Győr megyeszékhely, Sopron viszont egyetemi város, három egyetemi és főiskolai karral, talajbiológiai, geofizikai, olajbányászati és erdészeti kutatóintézetekkel, amelyek – mint a Magyar Tudományos Akadémia intézetei – olyan tudományos oktatói és kutatói gárdával rendelkeznek, amely Sopron szellemi jelentőségét messzemenően kiemeli és városunkat a magyar egyetemi városok (Debrecen, Szeged, Pécs, Miskolc) sorába helyezi.

2./ Sopron városa országos viszonylatban is rendkívül jelentős anyagának több vonatkozásában egyedülálló, mert évszázados történeti folyamatosság írásos dokumentumait őrző levéltárral rendelkezik. Ez a hatalmas levéltár, amelynek tudományos kiaknázása csupán a 20-as években kezdődött, a város kiadásában megjelent Házi-féle oklevéltár 14 kötetével a Soproni Szemle folytatólagos kiadását egymagában is indokoltá teszi.

3./ Sopronnak a régi rendszerben 3 napilapja volt, ma egy sincsen. A Győr-Sopron megyei Hírlap már terjedelme miatt sem felelhet meg a város dolgozói igényének, hiszen a soproni témákat rendkívüli szűk terjedelemben dolgozhatja csak fel. A Soproni [12](#)Szemle tervezett kiadásával részben ezt a kiáltó hiányosságot kívántuk némiképp ellensúlyozni.

4./ A Soproni Szemle nyolc évfolyama a magyar történetírás és művelődéstörténet tudományos szakembereinek szóbeli és írásbeli nyilatkozatai szerint igen nagy szolgálatot tett helytörténetírásunk ügyének. Messze felülmúlta a „Győri Szemlét” és nem vitás, hogy a tudományosan feldolgozandó anyag sajátossága szempontjából helytelen lenne úgy ítélkezni róla, mint egy vidéki folyóiratról a sok között. Az évszázados városi lét egyedülálló dokumentumait egy helytörténeti folyóiratban feldolgozni a haladó tudomány szempontjából ma időszerűbbnek látszik, mint valaha.

5./ Politikai szempontból is felette kedvezőtlen visszhangot kiváltó intézkedésnek tartjuk a folyóirat jellegének megváltoztatását, annál inkább, mivel a szervezés és előkészítés munkája befejeződött s a

folyóiratot a város lakossága osztatlan érdeklődéssel várja. Az 560 előfizető jelentkezése Sopron lélekszáma mellett a bizalom erősítő tárgyi megnyilvánulásának tekinthető.

6./ Úgy érezzük, hogy a „Soproni Szemle” első nyolc évfolyamának színvonala a régi „Győri Szemlével” való összevetése nem teszi indokolttá az egyesülést, s ezért abban minden soproni szellemi munkás a soproni tudományos értelmiség teljesítőképességének lebecsülését látná. Megjegyezni kívánjuk még, hogy a „Soproni Szemle” a múltban is nemcsak városi, hanem megyei anyagot is tartalmazott és a felújítás tervében benne foglaltatik helytörténeti kutatóink megyei vonatkozású tevékenysége is.

7./ E helyütt hivatkozunk arra, hogy a Magyar Történelmi Társulat vezetősége által kiküldött bizottság részéről „A magyar helytörténeti kutatások helyzete és feladatai” címmel a társulat nyilvánossága elé terjesztett vitaanyagának a publikációs lehetőségekkel foglalkozó része már mint tényt közli a „Soproni Szemle” felújítását és a helytörténeti kutatások gondozását kéri a folyóirat szerkesztőségétől.

A Soproni Szemlét végül nem „kulturális folyóiratnak”, hanem „helytörténeti”-nek terveztük, amely a magyar tudománynak komoly szolgálatot tenne belföldön és külföldön egyaránt. Egy Győr-Sopron megyei kulturális folyóirat tervét azért sem tartjuk helyénvalónak, mert az könnyen lehetne a provincializmus és a vidéki dilettantizmus melegágyává.

Mindezek előrebocsátása után arra kérjük a Minisztertanács Tájékoztatási Hivatalát: vesse el a megyei kulturális folyóirat tervét és Sopron szellemi rangjának, haladó hagyományainak, valamint szellemi teljesítőképességének megfelelően hatálytalanítsa a „Soproni Szemle” kiadásának elhalasztására vonatkozó leiratát.

Végül kérjük a Minisztertanács Tájékoztatási Hivatalát, hogy a Magyar Tudományos Akadémia illetékes szerveivel való tanácskozás után a „Soproni Szemle” végleges engedélyokiratát Sopron Város tanácsának kiadni szíveskedjék.

Sopron, 1955. február 8-án.

Bognár Dezső vb. elnök¹⁶⁽¹⁶⁾

A Megyei Tanács és Megyei Pártbizottság Sopron kitörési szándékait, lépéseit igyekezett semlegesíteni, élve azzal az előnnyel, hogy Győr gyáripára révén Miskolc, ¹³Debrecen, Szeged és Pécs megyei jogú városok mellé felzárkózott, képviselője volt a Párt Központi Bizottságában. Arra törekedtek, hogy Győr kulturális területen is vezető szerepet nyerjen a régióban.

Az üggyel kapcsolatban Pesten Mollay Károly mozgósította az illetékeseket, kivédendő a győri orvttámadást. Ennek tudható be, hogy a felterjesztésre Hegedűs András reagált, amiről a Városi Tanács értesítette a Tájékoztatási Hivatalát: „A tárgyra vonatkozó, ez év február hó 4-én kelt leirat kilátásba helyezte a Soproni Szemle kiadásának végleges engedélyezésére vonatkozó döntését. Február hó 9-én kelt feliratunk alapján Hegedűs András, a Minisztertanács első elnökhelyettese február hó 15-én távbeszélőn értesítette a végrehajtó bizottság elnökét a Soproni Szemle kiadásának engedélyezéséről. – A fent idézett leirat alapján a nyomdakész folyóirat 1. számának kiadását elhalasztottuk. Mivel a végrehajtó bizottság határozata alapján a Szemle kiadásának költségeire vonatkozólag legkésőbb március 31-ig kell előterjesztést tennem, kérem, hogy a végleges döntésről értesíteni szíveskedjék. – Sopron, 1955. március 7-én Dr. Mollay János osztályvezető sk.”¹⁷⁽¹⁷⁾

86-2/1955.-VIII.sz.

Minisztertanács Tájékoztatási Hivatala

B u d a p e s t .

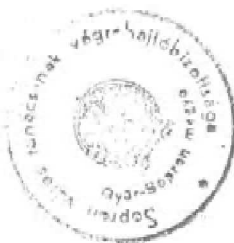
Mellékelten tisztelettel felterjesztem a "Soproni Szemle" c. folyóirat engedélyokiratát módosítás céljából.

A MDP Megyei Pártvégrehajtóbizottságának javaslata alapján ugyanis a felelős szerkesztő Peéry Rezső tanácsstag, gimnáziumi igazgató helyett dr. C s a t k a i E n d r e kandidátus Kossuth-díjas múzeumvezető lesz.

/Lakcíme: Sopron.Sztálin tér 1./

Sopron 1955. július 4.

Egy. ut.
7.

Bognár Dezső
vb.elnök.

3. kép. Csatkai Endre szerkesztői bejegyeztetése a Soproni Szemle élére

A Tájékoztatási Hivatal már 1955. január 27-én levélben értesítette a város vezetését az engedély megadásáról, de a végleges engedélyokirat csak 1955. március 16-án [14](#)kelt.[18\(18\)](#) Tehát a Nagy Imre-kormány utolsó napjaiban. Ugyanis az MDP központi vezetőségi ülése 1955. március 2-4. között tartott ülésén elítélte Nagy Imre „jobboldali és revizionista” eszméit és működését. Április 14-én visszahívták minden tisztségéből, hivatalosan azonban csak április 18-án mentette fel tisztségéből az Országgyűlés és helyébe Hegedűs Andrást választotta meg. A konzervatív erők, amelyeknek a megyei pártvezetésben is támogatói voltak, ismét hatalomra jutottak.[19\(19\)](#)

A válság azonban még nem szűnt meg, mivel Peéry Rezső személyével kapcsolatban is voltak kifogásai a pártnak. Felmerült hát egy új szerkesztő kijelölése. A dogmatikus megyei pártvezetés Peéry Rezső politikai múltjában és szerkesztési elveiben kifogásolta „túlzott önállóság”-át. Erről írta Csatkai Endre a már idézett visszatekintésében: „A kiszemelt szerkesztő ugyanis 1944-nél akarta letenni a határjelet, a munkásmozgalom kevésbé érdekelte, valami módon ellenőrzési alkalmat sem akart adni magának a kiadónak sem.”[20\(20\)](#) A javaslat – személyes emlékeim szerint – Sopronból indult el. Végül Csatkai Endrét kérték a szerkesztésre, akivel a nyár elején több alkalommal volt szerencsém beszélgetni a múzeum kertjében, így láttam és hallottam vívódásait, döntés előtti bizonytalanságát. Zöldfülűként biztattam a feladat vállalására, mondván, hogy ezen nem szabad múlnia a Szemle megjelenésének. A vívódás lényege az volt, hogy a szerkesztéssel kapcsolatosan Mollay Károly neve is felmerült, de a helyi vezetés azt szerette volna, hogy soproni lakos legyen a szerkesztő. Végül június végén megszületett a döntés: „az MDP Megyei Pártbizottságának javaslata alapján ... a felelős szerkesztő Peéry Rezső tanácsstag, gimnáziumi igazgató helyett dr. Csatkai Endre kandidátus, Kossuth-díjas múzeumvezető lesz” – jelentette Bognár Dezső vb. elnök a Minisztertanács Tájékoztatási Hivatalának

1955. július 4-én (3. kép).²¹⁽²¹⁾

Az engedélyokiratra hivatalosan július 21-én vezették rá a változást. Természetesen Mollay Károly azonnal hírt kapott erről, mert már július 10-i keltezéssel válaszolt is, amiből kiderül, hogy a szerkesztő személye körüli elmarasztaló vélemények következményei bátyját, Mollay Jánost is érintették. „Hansi sorsának a fordulása nem lepett meg, de váratlanul ért, mert nem tudtam, hogy egyesek a Szemlét, ezt az annyira a szívéhez nőtt soproni ügyet fogják felhasználni arra, hogy eltávolítsák. Az egészben az a szomorú, hogy két ember, aki sok erőt és lelkesedést ölt bele a Szemle technikai megszervezésébe [Mollay János és Friedrich Károly D.O.], s aki minden hibája mellett is jó szándékú és főleg őszinte volt, kiebrudaltatott. A 700 előfizetőt könnyebb átvenni, mint megszerezni. Ne haragudj, hogy ilyen hangon írok (az előbbi nem Rád vonatkozik különben sem), de magam is hetek óta nem valami jó lelkiállapotban vagyok, s ez sajnos ¹⁵vérnyomásomra is „felmenőleg” hat. – Nem sértődtem meg, hogy azok, akik Jánossal elbántak, az én nevemet sem látták szívesen a Szemle élén. A magyarázat, amit közöltél, önmagáért beszél. Peéry nem mellettem dolgozott volna, hanem megkért arra, legyek segítségére. Én erre örömmel vállalkoztam, a soproni ügy érdekében, ahogy továbbra Neked is segítségemre leszek, amennyiben egy Mollay Károly cikkei közlésre méltóknak találtnak. Utólag örülök is, hogy így történt, mert vérnyomásomnak egy Szemle szerkesztése pillanatnyilag valószínűleg nem tenne jót. Természetesen ezek után nem is kívánok magamnak más felelőséget, mint a szerkesztőbizottság más tagja.” Ezt követően felsorolt jó néhány cikket amit tud adni, illetve másokat azok írására megyni, könyvismertetéseket írni.²²⁽²²⁾

A régi Soproni Szemlének kezdettől fogva munkatársa volt Mollay Károly, akárcsak Verbényi László. Az 1940-es, negyedik évfolyam szerkesztőbizottságának felsorolását követően külön megjelölték mindkettőjük nevét, mint „állandó munkatársak”-ét. 1943-tól pedig már a szerkesztőbizottság tagjai. Mollay Károly ifjú történészként elméleti szinten is foglalkozott a helytörténetírás módszertani kérdéseivel. A régi Soproni Szemle első évfolyama, annak szerkezete arra ösztönözte Maar Károllyal együtt, hogy az 1938. 5-6. számban cikket jelentessenek meg „A soproni és Sopron megyei helytörténetírás módszere s feladatai” címen, amelynek folytatása az 1939-es évfolyam első számában látott napvilágot.²³⁽²³⁾ Majd 1940-ben „Újabb szempontok a helytörténetírás műveléséhez” című cikkében közölte gondolatait a 3. számban. Ebben elemezte és kritizálta a kortárs vállalkozások eredményeit, és soproni példákon mutatta be a lokálpatriotizmus mibenlétét, a németiség szerepét e folyamatban.²⁴⁽²⁴⁾ Szélesítette tehát a szempontok körét, Sopronra vonatkoztatva azokat. A mai kutató számára világos, hogy Mollay Károly szándékai szerint szerkezetileg is alakulnia kellett volna a Szemlének.

A már említett 1953-as előadásában elhangzott követelése a Soproni Szemle felélesztésére egyben Mollay Károly személyének előtérbe kerülését is jelentette. A „Sopron és környéke műemlékei” című kötet munkatársaként ő írta meg a város és a megye történeti áttekintését és jelölte meg a további kutatások irányát.²⁵⁽²⁵⁾ Felmerülhet a kérdés, hogy miért nem Mollay Károlyt, hanem Peéry Rezsőt kérték fel, aki csak pár éve telepedett le Sopronban. Igaz, Peéry aktív csehszlovákiai politikai múltja, majd a soproni városi tanács kulturális bizottságában vállalt szerepe, tanácstagsága révén az akkori kiválasztás szempontjainak jobban megfelelt, mint a Pesten élő Mollay Károly, vagy éppen a műemléki topográfiában elmélyedt Csatai Endre.

Végül Csatai Endre lett a Soproni Szemle felelős szerkesztője. Átvette a Peéry Rezső által gyűjtött cikkeket, de ezek egy részével nem értett egyet, ezért az összevont első két szám megjelenése veszélyben forogott. Csatai a Városi Tanács vb által kijelölt szerkesztőbizottság bővítését kérte: Haracsi Lajos, Tarján Gusztáv és Zambó János „Miskolcra szakadt” egyetemi tanárok mellett Horváth Ottót, a városi Pártbizottság titkárát, Kelényi Ferenc olvasószerkesztőt és Domonkos Ottó néprajzkutatót vonta be a munkába. Így hát módom nyílt arra, hogy betekintsek egy tudományos helytörténeti folyóirat

újraélesztési törekvéseibe, küzdelmeibe, szerzőgárdájába kerüljek. Az eredetileg megbízást kapott 14 fő mellett tehát ez a 6 fő alkotta a szerkesztőbizottságot.

Csatkai Endre és Mollay Károly között soha nem alakult ki rivalizálás, kapcsolatukat a kölcsönös tisztelet, megbecsülés és a nyílt, sőt mondhatni szeretetteljes barátság jellemezte. Bizonyosság erre Mollay Károly 1954. december 18-án kelt levelének részlete: [16](#)„Remélem, látod, hogy egyáltalán nem neheztelek. Észrevehetted Jánoson is, hogy mi olyanok vagyunk (ez anyai Höller-örökség bennünk!) megmondjuk őszintén, szembe a véleményünket, néha gorombák is vagyunk, de nem vagyunk haragtartók, sem könnyen sértődők, és mindenekelőtt szeretjük az igazságot, az igazságosságot. Látod, zöldfülű kezdő koromban Te voltál az egyetlen, aki a szakmabeliek közül Sopronban, az első találkozástól kezdve, valóban, mint kollégát, barátot kezeltél. Ezt, mint egyik legszebb emléket őrzöm szívemben. ... Szeretettel köszönt Karcsi.”[26\(26\)](#)

Az elmondottak alapján érthető, hogy a Soproni Szemle beköszöntőjében Csatkai Endre egyszerűre fogta mondandóját, nem adott részletes, elméleti alapvetést, de a folyamatosságot kifejezte azzal, hogy a Szemlét a IX. évfolyam jelzésével indította újra.

BEKÖSZÖNTŐ

Nyolcadik évfolyamát élte a Soproni Szemle, amikor 1944. augusztus 31-én utoljára jelent meg. A német megszállás óta ez volt a második szám és ez már magán viselte a kor szégyenletes bélyegét: az erősen lesorvadt lapok nagy részét egy olyan tanulmány töltötte be, amelynek Sopronhoz semmi köze nem volt; felülről kívánták a közlését. Minthogy pedig a Soproni Szemlét másképp, mint soproni tartalommal elképzelni nem lehetett, szinte természetesnek látszott, hogy a folyóirat ezzel a számmal megszűnik, mint ahogy történt is.

Nyolc év alatt a soproniak és a város barátai megszerették és így a felszabadulás után, mihelyt az építés gondolai csökkentek és mind szélesebb látókörre táguhatott szemünk, mind erősebben ébredt a vágy, hogy a Soproni Szemle feltámadhasson. És kormányzatunk nem adhatott kedvesebb ajándékot a felszabadulás 10. évfordulójára, mint a lehetőséget, hogy a kedvelt folyóirat új életet kezdessen.

Új életet? Nem akarjuk újra kezdeni, ahol 1944-ben megfojtották. Az korunk meghazudtolása lenne, hiszen 10 esztendő telt el, 10 év, amely alatt világunk más égtájak alá gördült. Elfogadjuk a Heimler Károly szentesítette egyik feladatot: Sopron dolgozói és barátai számára olyan szolgálatot akarunk tenni, mint a kis furge hajócskák, amelyek a partra viszik a mély vízen túl nem haladható óceánjárók értékes áruit: meg akarjuk könnyíteni a soproni múlt emlékeivel, természetrajzi érdekességeivel való foglalkozást, de ugyanakkor tanulsággal, útravalóval kívánunk szolgálni a jelen és jövő építésében is. Ebből következik, hogy nem a múltba visszaködlő hidat építünk, hanem olyant, amelynek pillérsora átnyúlik a jelenbe is és népi demokrácia építéséhez szolgáltat a soproni kincses bányákból anyagot. Nagy és nemes feladat: közreműködni, hogy a haladó hagyományoktól duzzadó soproni múlthoz méltó jelent és jövőt építsünk.

A Soproni Szemle szerkesztőbizottsága nevében ehhez a munkához kérem a soproni és a Sopronnal foglalkozó szakírók, olvasók és dolgozók szíves támogatását.

Csatkai Endre[27\(27\)](#)

Az első számban a nemrég elhunyt lapalapító Heimler Károlynak állított emléket Becht Rezső. Rögtön ezt követi Mollay Károly elemző és kutatási feladatokat is kitűző [17](#)tanulmánya „A régi és az új Soproni Szemle” címen. Ebből is látszik, hogy Csatkai Endre természetesnek tartotta, elvárta és elfogadta a szerkesztésben való támogatását és segítségét. Mollay Károly méltatta a régi Szemle szervező, és látókörtágító munkáját, így a szorosan vett helytörténet mellett a színháztörténet, az

irodalomtörténet, a néprajz, pedagógiatörténet, gazdaságtörténet, ipartörténet, címertan, barlangkutatás, városrendezés, gyümölcstermesztés, szakszerű műemlék-bemutató, bibliográfia, könyvismeret és változatos témakörök. Méltatta a krónikák megjelentetését, a „Soproni Szemle kiadványai” című sorozatot, amely 166 számot ért el. A felújítással kapcsolatban ezt írja: „Nyolc évfolyamával olyan hagyományt teremtett, amely az új Soproni Szemlét is nem egy tekintetben kötelezi. Kötelezi mindenekelőtt minden provincializmustól, helyi hajbókolástól mentes színvonalra, tanulmányoktól a könyvbírálatokig egyaránt. Kötelezi arra, hogy múlt és jelen életünk egészének „szemléje” legyen a szó eredeti értelmében, neveljen múlt és jelen értékeinek megbecsülésére, közvetítse a helyi hagyományainkat az ifjabb nemzedéknek, amely munkánkat majd folytatni fogja. ... Nem vagyunk olyan szerencsés helyzetben mint Pécs, ahol a Dunántúli Tudományos Intézet szélesebb célkitűzése mellett is látható központja a Baranya megyei és pécsi kutatásoknak. Az egyetem, a múzeum, a levéltár és a folyóirat a Társadalom- és Természettudományi Ismeretterjesztő Társulat soproni csoportjával karöltve megteremtheti azonban azt a keretet, amely a még nem létező Soproni Tudományos Intézet munkatársait egybefoghatja, és funkcióját elláthatja.” Vigyázni kell azonban arra, ne essünk abba a hibába, hogy a műemléki topográfia felkeltette érdeklődés egyoldalúvá tegye a kutatásokat, hiszen ezen belül is nagyobb gondot kell fordítani a középkori emlékekre, amelyeknek levéltári forrásai is kiaknázatlanok. Fontos a kapitalizmus soproni térhódításának a megismerése: lásd „A soproni bank bukását”, fontos az üzemek és a munkások helyzetét vizsgálni, de nem kielégítő a nemzetiségek történetének kutatása sem. A legújabb korra, a két világháború közötti város és társadalom történetére is nagyobb gondot kell fordítani, akárcsak jelenünk alakulására.²⁸⁽²⁸⁾

Az összevont első két szám a beköszöntőn túl tizenkét nagyobb cikket közöl, igen változatos tematikával. Fontos tanulmányt publikált Takáts Endre a 18. századi jobbágylevelekről, amelyben az írtásföldek erőszakos és térítés nélküli visszavételét mutatta be a Széchenyi-birtokokon, a Fertő partján. Leitner József Heimler Károly és a Városszépítő Egyesület működését vázolta fel, egyben kiemelte, hogy Heimler, mint az egyesület elnöke, miként biztosította a Szemle folyamatos megjelenését. Az akkori elvárásoknak megfelelően a munkásmozgalom kérdésében is megjelent egy cikk a soproni kommünről, Bors András visszaemlékezése. Sopron szénjogi szerződéseiről Faller Jenő írt; Major Jenő pedig az Ödenburg név keletkezésére vonatkozóan reagált Mollay Károly „Scarbantia, Ödenburg, Sopron” című kötetére, amit ebben a számban Verbényi László kiváló középkorkutató ismertetett. Major cikke vitaindítónak is tekinthető. Csatai Endre a diákverselőről, Jandek Gusztáv a Stark-féle virginál-könyvről készített tanulmányt, feltárva e kiemelkedő értékű zenetörténeti emlék ¹⁸jelentőségét. Német Sámuel a soproni diákok külföldi tanulmányútjait vizsgálta 1680 és 1762 között. Domonkos Ottó a pozsonyiaktól kapott gombkötő artikulusok (1633) helyi vonatkozásairól írt. Dávidházy István a soproni posztós céh utolsó céhmesterénél megmaradt dokumentumok alapján mutatta be az ebenfurti posztóscéhhel kötött kallózási szerződést 1811-ből. Nováki Gyula pedig a Várhely ásatásának történetét foglalta össze, jelezve a további kutatások fontosságát.

Mondhatjuk, hogy igen változatos a kép, mely e kettős számból kibontakozik. A „Helytörténeti adattár” kilenc cikkéből hármat Csatai Endre írt, amit a bírálók kifogásoltak, mondván, hogy „tele akarja írni” a Szemlét. Az igazság az – írta egyik levelében –, hogy az apróbb cikkekből a legnagyobb a hiány, hát ő megerőltetés nélkül tudott adni többet is. A soproni kőművesekről, Juhász Gyula daljátékáról, Virág Benedek soproni vonatkozásairól írott cikkei fontosak, és egyben a nagyobb tanulmányokat kevésbé kedvelők számára szórakoztatóak voltak, akárcsak Mollay Károly Harka nevére összegyűjtött „helynév elemzése”, vagy Storno Miksa írása az Új utca 16. számú ház helyreállításáról. Verbényi László kedvenc témáját, az idegennyelvoktatás Soproni helyzetét vázolta fel. Nováki Gyula a vaskohászat őskori emlékeinek újabb Sopron környéki adatát ismertette. Thier László a döri fazekas céh történetét közölte, magángyűjteményének adataira támaszkodva.

A „Megemlékezések” címszó alatt Romwalter Alfréd, Ruhmann Jenő, Hillebrand Jenő, Gantner Antal,

Gombocz Endre munkásságának, soproni kapcsolatainak, életművének állítottak emléket. A régi és az új Soproni Szemle megjelenése között eltelt több mint tíz év a szerkesztőt választás elé állította az időközben elhunyt kiválóságok nagy száma miatt. A „Soproni könyvespolc” rovatban a soproni műemléki topográfiát Zádor Anna művészettörténész, a Scarbantia, Ödenburg, Sopron kötetet Verbényi László, Csatkai Endre kis Sopron kötetét, amely több kiadást is megért, Becht Rezső méltatta, míg Thier László Heimler Károly irodalmi munkásságát foglalta össze. A Mollay Károly kezdeményezte Sopron bibliográfiájának közlése (1943. szeptember 1-től 1954. december 31-ig), nagy szolgálatot tett a helytörténettel foglalkozó kutatók számára. Azt mondhatjuk, hogy Sopron városa letette a névjegyét a helytörténet kutatóinak asztalára, volt már mit értékelni, irigyelni, méltatni és bírálni.

A Soproni Szemle 1-2. összevont száma 1955. szeptember végén került ki a nyomdából. Az október 1-re összehívott szerkesztőbizottság helyben kapta kézhez a nyomdaillatú példányokat. A közös örövendezésen túl érdemi hozzászólás nemigen volt, nem ismerve még a részletes tartalmat, de a következő számmal kapcsolatos javaslatok már elhangzottak. A két legközvetlenebb és segítőkészebb bizottsági taghoz, Mollay Károlyhoz és Verbényi Lászlóhoz is csak lassan érkeztek meg az előfizetési számok, így a reagálásaikat is némi késéssel kapta kézhez Csatkai Endre. Mollay Károly summás véleménye: „Az 1-2. szám az általad is leírt viszontagságok ellenére nagyon jól sikerült. Tartalmilag elég változatos, a cikkek jól vannak megírva, csak nyomdatechnikailag nem vagyok kibékülve vele.” „A Szemlével meg vagyok elégedve, Bors cikkét is beleértve, amelynek forrásértékét minden szakember nyilván elismeri. Meggyőződésem, hogy a megjelent kettős szám Bors cikke nélkül is kibír minden kritikát. ¹⁹Nem hiszem el, hogy Bors cikke mentette meg. Ha mégis hangzanak el ilyen megjegyzések, ez azt mutatja, hogy egyesek még nem adták fel a reményt, hogy mégis összeházasodunk a győriekkel. Minthogy az a reményük szemmel láthatóan fuccsba ment, hogy nem lesz elég cikkünk, másképpen próbálják a Szemlét támadni. Multkor csak annyit akartam jelezni, hogy én nem házasodom.”²⁹⁽²⁹⁾

A szerkesztőbizottsági ülésre (november 5.) sem Mollay Károly, sem Verbényi László nem tudott megérkezni, mert a tanács által küldött meghívó későn érkezett és a „határsáv igazolvány” időben nem volt beszerezhető, ezért kéri is a korábbi postázást. Verbényi László levelében javasolja: „A rovatokat illetően az a véleményem, hogy feltétlenül meg kell hallgatni a külső véleményeket. A folyóirat végleges alakját előreláthatóan jövő évben nyeri majd el, mindenesetre a változatosságra kell törekedni. Természetesen lehetnek olyan javaslatok is, amelyek önmagukban helyesek, de nem valósíthatók meg. A múzeumnak és levéltárnak véleményem szerint feltétlenül lehet külön rovata, de természetesen nem mereven. Előfordulhat, hogy van rovat, de éppen nincs közlésre való anyag.” A részleteket illetően a januárra tervezett szerkesztőségi ülésre hagyta, de szorgalmazta a meghívó időben való küldését. „Egyebekben teljes őszinteséggel közlöm: részemről a Szemléhez maximális támogatást kaphatsz, ha erre szükség van. Nincs bennem semmi olyanféle törekvés, amely a szerkesztéssel kapcsolatos: a soproni emlékek mondatják velem, hogy ezt a kezdeményezést maximálisan támogatni kell és ezt meg is teszem.”³⁰⁽³⁰⁾ Levelében külön méltatja Mollay Károly jelentős szerepét a szerkesztés, szervezés dolgában, amit maga Csatkai Endre is kiemelt a szerkesztőbizottsági ülésen, és külön díjazást javasolt számára. Ezt azzal vetették el, hogy „esetleg sértő lenne ez a kevés összeg, amit adni tudnánk. Így maradtunk a köszönet mellett.”³¹⁽³¹⁾ A tanács az ígért 20.000 forintot még nem utalta át a Szemle számlájára, így hát a tervezett oldalankénti 25 forint szerzői díj sem kerülhetett egyelőre kifizetésre.

Peéry Rezső nem vonult vissza teljesen „... felajánlotta ama irodalomtörténeti dolgozatát, amely felolvasásra került a tavalyi ünnepi héten. Azzal, hogy ha nem kell, az Irodalomtörténet amúgy is lefoglalta. Személye ellen nincs kifogás, de a Szemle irányítását nem tartották kezében megfelelőnek. A tanulmány hát jöhet bátran ...hogy a lap költségén kerüljön gépelésre, úgy hiszem, sok a jóból,... A másik: szerintem a lektorálást a szerkesztőség intézi, ő azonban kijelentette, hogy Te és én tehetjük ezt meg, mást nem enged beleszólást. Ebből a szempontból én alázatosabb vagyok. N. b. a kézirat

papírcafatokon pihen még.”³²⁽³²⁾

A harmadik és negyedik összevont számok anyaga is összeállt már, érdemes és értékes tematikával. A „rovatok” szerkezete egyelőre nem változott. A természettudomány Györfy János és Csapody István cikkeivel jelentős helyet kapott a tanulmányok között. A lektorálást Csatkai szétosztotta, illetve maga végezte.

20A Szemle megjelenése után érkező elismerő levelekből kitűnik az ország helytörténeti kutatásának, illetve folyóiratainak siralmas helyzete is. Debrecenből már 1955. október 8-án megérkezett az első baráti levél Balogh István múzeumigazgatótól:

KEDVES BANDI BÁCSI!

A mai napon megkaptam a Soproni szemle első füzetét. Hálás köszönettel vettem és gratulálok mind a szép kiállításához, mind a tartalmas belsőhöz. Külön örömömre szolgált, hogy munkakedved legalább is a cikkekből ítélve töretlen és majd lassanként, ha nem lesz elég cikkíró, Magad is ki tudod tölteni a következő füzetek kereteit. Mindenesetre némi irigységgel állapítottam meg, hogy Sopron ismét lepipálta Debrecent, ennyivel már közelebb vagytok a kultúrához. Nálunk ugyanis három hónapi vajúadás után még ép gondolat sem igen született meg, nemhogy folyóirat. De az is lehet, hogy a szülni szándékozók voltak az oka. Végeredményben a Debreceni Szemle újból való megindítása valami oknál fogva elmaradt, de nem lett semmi a Múzeumi Évkönyvből sem, holott ebben az évben élemedett férfi korát, azaz kereken 50. évét éli a múzeum. Kiadvány hiányában csak egy kiállításra telik, és egykét hétig tartó előadássorozatra.

Az előfizetési díjat hétfőn át fogom utalni és a továbbiakban is jó egészséget és jó munkát kívánok.

Baráti üdvözléssel: Balogh Pista

Debr. 1955. X. 8. ³³⁽³³⁾

Darvas István, aki Lunkányi János nevelői szerepét kutatta Széchenyi Istvánnal kapcsolatban, cikket ígért a Széchenyi számba: „... mint látom, Kartársam neve ismét egy szép munka elején ragyoghat. Van nagyobb öröm a lélek számára? A napokban egyik kedves könyvtáros barátom a kezembe adta az újonnan megindultnak mondható Soproni Szemlét. Gratulálok hozzá, már kézbe venni is öröm, hát még belelapozni. Szinte látom, minő atyai szeretettel simogatja Kartársam is ezt a vaskos füzetet. Szóval: „vivat, crescat, floreat!”³⁴⁽³⁴⁾ Mollay Károly hívta fel Csatkai Endre figyelmét a Dunántúli Napló 1955. november 3-iki számára, amelyben Hernády Ferenc, a pécsi egyetem könyvtárosa méltatta a Soproni Szemlét „Követendő példa” címmel. „Külön meg kell emlékeznünk a kiadóról. Dicséretére válik a soproni városi tanácsnak, hogy a folyóirat újraindításának fontosságát felismerte és elvállalta a kiadás terhét-gondját. ... Ha Sopronban viszonylag kedvezőtlenebb körülmények között van akarat, hogy ilyen tartalmas folyóirat útnak indulhat, akkor bizonyára Pécsen is van.”³⁵⁽³⁵⁾

Miskolcra december 20-án kelt levelében Zsadányi Guidó, a miskolci múzeumi bizottság titkára örvendezett a Szemle megjelenésén. „A Soproni Szemle új sorozatának első száma, azt hiszem méltán örömmel tölthet el mindenkit, aki ismeri vidéki városaink értékeit és azt vallja, hogy ezeket a helyi értékeket a helybeli szakértőkkel **21**kell feltárni és közzétenni. A helyismeret és a város szeretete olyan segítséget ad ehhez a munkához, melyet idegen alig tud megszerezni. ... Az új sorozat szép bizonyítéka annak, hogy a városi tanács a soproni értelmiség helyes kezdeményezését elfogadva újból megindította a Szemlét s a szerkesztőség az első cikkben szép és bátor elismeréssel adózik alapítója, dr. Heimler Károly emlékének. Ez a kegyeletes megemlékezés nemcsak a kapcsolat elismerése a két sorozat között, hanem sokkal több ennél. A város igazi hagyományai örök értéket jelentenek s minden ilyen igényű tudományos munka legalább a publikálással jutalmazandó. ... Nálunk hiányzik a városi tanács erkölcsi

és anyagi támogatása, ezért a múzeum és a múzeumi bizottság fogott össze és sikerült az első számot [Hermann Ottó Múzeum Közleményei – D. O.] megjelentetni. Az év végéig megjelenik a következő szám is, 1956-ra pedig 4 szám kiadását tervezzük.”³⁶⁽³⁶⁾ A szegedi Móra Ferenc Múzeumból Bálint Alajos küldött üdvözlő sorokat: „Először is hadd süvegelyem meg Kigyelmedet az új esztendőben. Két okból is: mert megérdemled, és mert ma kaptam kézbe a S. Sz. 3-4. füzetét. Még csak úgy belepillantottam, már is gratulálok. Rendes fickó vagy, azt már látom. Akár szögedi is lehetnél! Kár, hogy abbamaradt ide való látogatásod, s ritkábban látjuk képedet. ...Te Bandi! Nem lehetetlen, hogy mi is tudunk valami Évkönyv felét kisikeríteni ebben az esztendőben. Persze a guba-kérdés nálunk is zavarja elgondolásainkat. Viszont kitűnő kiegészítő bevételt biztosíthat a kötet végén a hirdetésekkel befolyó összeg.”³⁷⁽³⁷⁾

Persze szereptévesztő feletteseink is voltak a Népművelési Minisztériumban. Kovács István, a Természettudományi Múzeumból felkerült csoportvezető szinte lektorálási jogot is formált a múzeumi dolgozók cikkei felett. „Csatoltan visszaküldöm „Az első opera előadás nyomai Sopron környékén”, „Az első soproni kávéházak Sopron környékén és a sabbathális végnapjaiból” című kéziratát. Valamennyi alapos forráskutatáson alapuló érdekes adatközlés, közölhető. A kéziratok kísérőiratán felvetett kérdésre: a megjelent cikkek ellenőrzésének lehetővé tételére a Múzeum fizessen elő a Soproni Szemlére 1 példányban s küldje meg a Főosztálynak.”³⁸⁽³⁸⁾

Az érdeklődés növekedésének tudhatjuk be, hogy a Népművelési Minisztérium az 1956-os esztendőre megrendelte a Soproni Szemlét öt példányban: Darvas József miniszternek 2 példányban, Nonn György első helyettes, Kállai Gyula helyettes és a Könyvtári főosztály számára 1-1 példányban.³⁹⁽³⁹⁾ Talán ezen fellelkesedve készült az a 40 tételes lista, ahova a Szemlét fontosnak találták elküldeni: Megyei Pártbizottság, a Párt Központi Bizottsága, a Hazafias Népfőnt, az Országház, hat minisztérium, Kádár János, Orbán László, Fock Jenő, Aczél György, Ortutay Gyula, Mód Aladár politikusok, a Népszabadság, Magyar Nemzet, Ország-Világ, Kisalföld hírlapok, a Magyar Televízió elnöke, valamint Győr, Szombathely és Pécs VB. elnökeinek a címére.⁴⁰⁽⁴⁰⁾

1956. január 13-án, a Soproni Szemle 3-4. száma megjelenése után ült össze a 20 tagú szerkesztőbizottság 14 tagja az első komoly értékelésre. Csatkai Endre vázolta a ²²korábbi nehézségeket, az aránytalanságokat. Bízott abban, hogy következő évben szervezettebb lesz a cikkszerzés, a szerkesztőbizottsági tagok aktív támogatásával helyes arányok alakulhatnak ki. Elsőként Mollay Károly mondta el véleményét: „... egy vidéki folyóiratnak csak akkor van létjogosultsága, ha az országos igényeket elégíti ki. A folyóirat színvonalának versenyképesnek kell lennie.” Első helyen emelte ki a tudományos propaganda szerepét, a hiányzó tudománysszakok (néprajz, irodalomtörténet, nyelvtudomány, nyelvjárások) pótlását. A terjesztési propagandát fokozni kell a tudományos intézeteknél, hangsúlyozta a lap külföldre küldésének fontosságát. A nyomda hibáit, így a betűtípusok megválasztását, a sajtóhibák sokaságát úgy lehet megszüntetni, mondotta, ha a már tördelt számból is kapnának korrektúrára levonatokat a szerzők. „... ne engedje a szerkesztőség, hogy a nyomda terrorizálja őket. ... mindent el kell követni, hogy a Szemlét a soproni nyomda készítse.” – Verbényi László pozitívan értékelte a sok kedvező véleményt, de szerinte sincs még meg a folyóirat végleges alakja. Feleslegesnek tartja a munkatársak minősítésének feltüntetését. A rovatok számát növelni kell, a tagoltabb tartalommutató hasznos lenne. Javasolja az egy évre megbízott főszerkesztő megerősítését, a tiszteletdíjak megvizsgálását. Fontosnak véli a cikk megírásának dátumát is feltüntetni. Tárczy-Hornoch Antal a lektorálás kérdésével foglalkozott, szerinte mentesíteni kell a szerkesztőt ennek terheitől. Roller Kálmán az aránytalanságok megszüntetését sok megjelenésre váró cikk meglátában látta. Takács Endre a tipográfiai kérdéseket tartotta javítandónak, másrészt azt javasolta, hogy a kis cikkek végére kell tenni a szerző nevét. Jelentős volt Bognár Dezső hozzászólása: „Párttitkári beosztásában is a legteljesebb mértékig a legteljesebb támogatását ajánlja fel a folyóiratnak. Véleménye szerint a helytörténeti profilt kell továbbra is biztosítani. A helytörténeti kutatásokhoz, amelyek a

mozgalmi, illetve politikai természetű események kutatását is jelentik, pénzt fog biztosítani a tanács. Véleménye szerint megbízatásokat kellene adni a kutatómunkára. A kutatások olyanok legyenek, hogy azokra a munkásmozgalmi intézet is támaszkodhasson. Ezzel kapcsolatban említette meg azt is, hogy nem minden szempontból helyesek az olyan cikkek, mint Bors Andrásé, amely személyes visszaemlékezés és így pontatlan is lehet. A tudományos pontosságot, a tudományos hitelt ezekben a cikkekben is biztosítani kell. Foglalkozni kellene a Sopron környéki németiség problémáival is olyan természetű cikkekben, amelyek buzdítóak, bátorító jellegűek. Ezzel a nemzetiségi politika végrehajtását segíti a Szemle.

Csatkai Endre válaszában kérte, hogy a rovatrend egyelőre még maradjon, mert a szerkesztő cikkekben még nem nagyon válogathat. Tájékoztatást adott a következő évi első szám már rendelkezésre álló cikkeiről, arra kérve a bizottság tagjait, hogy saját témáikból a soproni vonatkozásúakat írják meg, és másokat is kérjenek ilyenek írására. Hammerl Lajos technikai szerkesztő a Szemle gazdasági, lapterjesztői nehézségeit, a posta munkáját kifogásolta. De megjegyezte azt is, hogy az előfizetőkről készült kartotékok címei pontatlanok, ezért gyakori a példányok visszaérkezése. Végül a szerkesztőbizottság megköszönte a más városba távozott Horváth Ottó munkáját, akinek [23](#) helyét Friedrich Károlyllyal töltötte be, a két segédszerkesztő díjazását pedig évi 1.000 forintra emelte fel.[41\(41\)](#)

A Szemle folyamatosan anyagi gondokkal küszködött. Az 1956. május 18-án tartott szerkesztőbizottsági ülésen a fő vitatéma az volt, hogy a népművelési csoport az általános takarékosagra hivatkozva 50%-al csökkenteni kívánta a személyi kiadásokat. Ez fenyegette az olvasószervező és technikai szerkesztő korábban 500-ról 1.000 forintra emelt díjazását. A szerkesztőbizottság véleménye szerint azonban a korábbi hirdetések 15.000 forintnyi bevétele 3.000 forinttal növekedett, így tehát megvan a fedezet az évi 1000 forint kifizetésére.

Időközben újabb elismerések érkeztek a Szemle minőségéről. Kónya Lajos az Irodalmi Újságban jelentetett meg lelkes hangú cikket „A Soproni Szemle feltámadása” címmel.[42\(42\)](#) A Debreceni Néprajzi Intézetből Gunda Béla professzor 1957. november 1-jén kelt levelében kérte Csatkai Endrét, hogy a Szemle 1955–1956-os évfolyamait juttassa el hozzá. Az 1957-es évfolyam első két számáról írja: „A Soproni Szemle legutolsó száma éppen az elmúlt hetekben volt a kezemben. Azt hiszem, elmondhatom róla, minden bántó udvariaskodás kizárásával, hogy nagyon jó anyagot tartalmaz, a kiállítása is igen példamutató. Nem érzik rajta semmi provinciális íz, vetekszik majd mind fővárosi folyóirattal. Különösen örömmre szolgált, hogy olvashattam benne közös tanítványunk Iváncsics Nándi kis néprajzi tanulmányát is.”[43\(43\)](#) – Győrből Lengyel Alfréd főlevéltáros ígért cikket a Szemlének. „Ha igaz, akkor a közeli hetekben, talán januárban a Győri Szemlével is meg tudunk indulni. A tárgyalások igen jó mederben haladnak, és remélem, hogy nem lesznek akadályok az engedély kiadása körül sem. Sajnos nem egészen olyan formában jelenne meg, ahogy elgondoltam, de az volna a fontos, hogy végre Győr is kapjon publikációs lehetőséget.”[44\(44\)](#)

A Vasi Szemle 1958-ban, többévi előkészület után megjelent első kötetében a Soproni Szemle első három évfolyamát ismerteti, méltatja tartalmi gazdagságát. „Ám nem áll meg a múltnál, nem ragad meg benne, hanem mintegy a múlt alkotásainak ismertetésével ad ösztönzést a nagy múltú város holnapi történetének, jelenének alakításához. Így lesz a múlt és a jelen szerves egésszé, így érthető meg, miért harcol olyan elszántan, foggal-körömmel Sopron mai polgársága a korszerű városi követelmények kialakításáért, lakóhelyének fejlesztési lehetőségeiért, az ipar, a közlekedés, a kereskedelem, a művelődés helyi problémáinak megoldásáért. Örömmel és elgondolkozva forgathatjuk a szomszédos város folyóiratát. Nekünk vasiaknak is lenne Sopronhoz hasonló adottságú városunk: Kőszeg. Ismerjük-e úgy értékeinket, mint a Soproniak a magukét?”[45\(45\)](#)

Kelényi Ferenc a Soproni Szemlében „A nyugat-dunántúli folyóiratok szerkesztői értekezlete Sárvárótt” címmel, az 1958. augusztus 22-én megtartott találkozót ismertette. A tanácskozáson a Magyar

Szocialista Munkáspárt Központját Papp Sándor, a Kiadói Főigazgatóságot pedig Köpeczi Béla képviselte. Kiss Gyula, a Vasi Szemle szerkesztője megállapította, hogy „a Vasi, a Veszprémi és a Soproni Szemle alapvető célkitűzése a nép kultúrájának emelésében és a közösség ügyének szolgálatában teljes azonosságot mutat, de a mód – ahogyan a céljukat elérni kívánják – egymástól eltérő, egyéni...” A Soproni Szemle a régi, tisztos tradíciók követelményei szerint halad, s egy gazdag történetű város múltjának feltárására és ismertetésére törekszik elsősorban. A Veszprémi Szemle méltatásának során a mához való közelségét, továbbá a szépirodalom és a tudományos alapú ismeretterjesztés vegyítésének irányzatát emelte ki az előadó. – „A Vasi Szemle célkitűzésében és a módszerében inkább a Sopronival rokon..... megkísérli a jövőnek, a megye holnapjának megrajzolását is észszerű tervek és módszerek közzétételével.” – Csatai Endre felszólalásában a szerkesztés gondjai közül megemlítette, hogy a folyóirat sohasem szűkölködik cikkanyagban, csupán az egyes tudományágak helyes arányának és a cikkek olvashatóságának követelménye, néha pedig a túlzott terjedelem okoz nehézséget. A Tanácsköztársaság 40. évfordulójának kutatói szorgalmasan gyűjtik az anyagot, s az 1959. évi első szám a helyi munkásmozgalom számos értékes mozzanatát tárja majd az olvasók elé.”

A szemlék szerkesztői, munkatársai a továbbiakban a napi gondokról, kutatási feladatokról, a levéltári források feltárásáról, a nyomdai nehézségekről, a papírellátás hiányosságairól szóltak. Az MSZMP kiküldötte helyeselte az időszakos megbeszéléseket. „A párt helyesli ezeknek a kiadványoknak megjelenését, és egyre fokozottabban törekszik a vidéki kulturális gócok fejlesztésére, mert csak így várható a főváros és vidék közti szintkülönbség elmosódása. Fontosnak tartja a szemlékben a tudományos kérdések taglalását, azonban az eddigieknél nagyobb mértékben kell keresni a kapcsolatot a jelen kérdéseivel.” – Köpeczi Béla méltatta a helyi kezdeményezéseket a szemlék alapítása ügyében. A „helyismeret” és „helytörténet” fogalmának tisztázása kapcsán többek között ezeket mondta: „A modern helyismeret nemcsak a régi történelmi anyagoknak feldolgozást, céltudatos következtetésekkel ellátott feltárását jelenti, hanem a mai társadalmi problémák feltárását is. Nem közömbös tudományos szempontból sem, hogy megmutassuk azokat a változásokat, amelyek nálunk bekövetkeztek. Ilyen irányú törekvés a Soproni Szemlében – főleg jellegénél fogva – kevés van. ... Helyes lenne, ha bizonyos mértékig bővítenék ilyen irányú munkájukat.” – A Vas Megyei Tanács vb nevében Horváth Sándor elnökhelyettes zárszavában a szerkesztőségek összefogására buzdított.⁴⁶⁽⁴⁶⁾

Mindezek ismeretében újabb támadás érte a Szemlét a Kisalföld részéről, igaz a Győri Szemle még mindig nem jelent meg. Hasonlóan a Népművelés c. folyóiratban még 1956. májusában megjelent „Soproni Szemle vagy szemlélet” című cikkhez,⁴⁷⁽⁴⁷⁾ a bevezető méltatás után a Kisalföld újságírója is a múltban való elmélyülést, elzárkózást, a pozitívista szemléletet, az érdektelen és szükségtelen középkori cikkek sokaságát kifogásolta, a munkásmozgalom mellőzését nehezményezte. A cikk írója a fentebb idézett Köpeczi féle megállapítást is a Szemle szemére vetette. Kioktatott a további feladatokról. A sárvári értekezleten elhangzott Csatai felszólalást mellőzte, miszerint ²⁵az 1959-es évfolyam első számát a Tanácsköztársaság 40. évfordulójának szenteli. A rosszindulat, az irigység diktálta cikk 1959. február 12-én jelent meg.⁴⁸⁽⁴⁸⁾ Csatai Endre már a sárvári értekezlet után, november 19-én kelt levelében részletesen ismertette a munkásmozgalmi szám tartalomjegyzékét Mollay Károllyal. „Már most Bognár értesített, hogy 20.000 forint érkezett Győrből 1959-re kiadandó tanácsköztársasági emlékalbumra. Így vetődött fel a kérdés: nem adná-e oda a pénzt a város a Szemlének, amely a feltüntetett anyagot igen gazdag képanyaggal külön füzetben adná ki, és ugyan felszabadulna az első szám.” Ehelyett a Városi Pártbizottság a „Tanácsköztársaság Sopron 1919.” című kötetet adta ki Kertész István szerkesztésében.

A Kisalföld cikke arra serkentette a párt helyi vezetését, hogy „megerősítse” a szerkesztőbizottságot. Így került a nevük az 1959. évi első számba: Csikós György, Erdély Sándor, Kölkedi István, Peterdi Ferenc, Simon János, Somkuti Elemér és Zárai Károly. Kiesett: Bodor Béla, Bognár Dezső, Botvay

Károly, Horváth Ottó, Roller Kálmán, helyükbe Fábján Lajos, Fekete Ferenc, Földi Lőrincz, Friedrich Károly, Gál János lépett, és így 20 főről 26 főre növekedett a bizottság. Mollay Károly a hírt véve írta Csatkai Endrének: „Olvastam a Kisalföld cikkét, bár kissé elkésett a szerkesztőbizottsági ülésről. Félek, a lehangosabbaktól nem fogsz sohasem cikket látni, már tudniillik a Szemlében közölhetőt. A cikk kissé gyermekbetegségesen balos.”⁴⁹⁽⁴⁹⁾ A Kisalföld cikkének megjelenésében a felelősség E. Fehér Pált is terhelte, aki a kulturális rovat szerkesztője volt. Csatkai Endre jó kapcsolatban maradt E. Fehér Pállal, mert jó publicistának tartotta. Későbbi levelezéseikből kiderül, hogy 1963-ban, egy újabb Szemle-szám kézhez vétele után elismerte a Szemle érdemeit. „Szinte nem ismerek vidéken megjelenő folyóiratot, mely ily gazdag lenne helytörténeti vonatkozású képes dokumentumanyagban. ... Hiszen vagy hat évfolyam van meg könyvtárban – talán írhatnék róla valahova, minden esetre kellene. Már csak azért is, hogy helyreüssön azt a csorbát, amit a Kisalföld még 1958-ban „csorbított”, amikor is oly tisztes módon elnászpángoltuk a Szemlét. Kezembe került a cikk nemrég: hál’ Istennek a Szemle nem az ott kijelölt irányokat követte.”⁵⁰⁽⁵⁰⁾

A Szerkesztőbizottságba kooptált hét pártember talán nevével akarta védeni a Szemlét a külső támadásoktól, vagy „nyomásnak” szánta a pártvezetés a részvételüket a továbbiakra. Mindenesetre alig-alig jelent meg közülük a bizottsági üléseken valaki, az egy Kölkedi Istvánt kivéve, aki a magyar-osztrák forradalmi eseményekről több cikket közölt a Szemlében.

Mollay Károly a szokott szigorával írt az 1958. 3. szám megjelenése után, október 5-én Csatkai Endrének. „A Szemle legújabb számát megkaptam. Szép kiállítású, jó a papír, úgyhogy a nyomdát meg kell dicsérnem. Változatos a tartalma, a szerkesztés korábbi egyenetlenségei eltűntek. Nem értem, amit a sárvári szemle-szemlén elhangzottakról írtál. Miért nem kérdezted meg a nagy tudósoktól, hány helytörténeti cikket írtak már életükben, ha annyira értenek hozzá. Aztán miért ne lehetne meg minden megye vagy város szemléjének a maga sajátos, egyéni arcúlat? Miért kellene ²⁶mindegyiknek a poraiból alig élemedett Vasi Szemléhez hasonlítani. Kiss Gyulát ismerem, tanítványom volt, attól tartok, amolyan melldöngetős helyi nagyság lett belőle. Mutassa meg, írjon, mit tud. Aztán majd beszélünk. A szépírókkal csak küszködjenek ők, ha úgy vélik, hogy van jellegzetes vasi szépirodalom. Azt hiszem, a szépirodalomnak nagyobb tájegységet (pl. Dunántúl) kell egy-egy folyóiratban összefoglalnia, mert különben menthetetlenül a provincializmusba, dilettantizmusba fullad.”⁵¹⁽⁵¹⁾

A sok igaztalan vádaskodásra gyógyír volt Péter László szegedi irodalomtörténész cikke, amelynek kéziratát megküldte Csatkai Endrének. Részleteket idézünk belőle: „A Soproni Szemle bizonyos mértékig mintaképe lehet a hasonló föladattal működő vagy eztán induló vidéki folyóiratnak. Ízléses külsőben, gondos, szakértő szerkesztésben, gazdag és értékes közleményekben például szolgálhat.” A Szemle szám tartalmi összetételét értékelve, méltatva, felveti annak a kérdését, hogy a „helytörténeti folyóirat” helyett jobb volna a „helyismereti folyóirat” felirattal ellátni a lapot,” ... ennek megfelelően a történeti, adatföltáró és -közlő írások mellett – akár külön rovatként is – helyet adni a várospolitikai és városfejlesztés problémáinak, a ma és holnap színvonalas, elemző, népszerű tudományos módszerrel megírt problémáinak. ... „A Soproni Szemle ma a legjobb vidéki helytörténeti folyóiratunk. Ha még közvetlenebbül vállalja a szeretett város jelenének és jövőjének szolgálatát, értéke és jelentősége csak növekedhet.”⁵²⁽⁵²⁾

Csatkai Endre azonban keserű szájjal írta Traeger Ernőnek, a Sopronból elszármazott lokálpatriótának, 1959. február 9.-én: „Szemlénkkel ismét sok a baj; a nyomda felemelte egy szám árát 14000 forintra, bár amikor indultunk, 7-8000 volt egynek az ára. Így most igen nagy kérdőjel, meddig bírjuk az iramot. A legközelebbi számot a Tanácsköztársaság 40. évfordulójára a munkásmozgalom soproni történetéből vett részletekkel töltjük meg. Az új szerkesztőbizottság jobban belenyúl a munkamenetbe, mint az eddigi, 25 tagú lett és az utolsó 15 évet kívánja jobban érvényesülni. Megadták a főszerkesztői címet, de ugyanakkor kevesebb a beleszólásom a dolgokba, mint eddig, amikor magam

csináltam. A felelősség azonban megmaradt továbbra is. Hát majd meglátjuk, hogy alakulnak a dolgok.⁵³⁽⁵³⁾ Az évfolyam további számai is hoztak a Tanácsköztársaság idejére vonatkozó cikkeket. Kiemelkedik közülük Sós Katalin tanulmánya, amely az osztrák–magyar kapcsolatokat elemzi.⁵⁴⁽⁵⁴⁾

Az első öt év történetét azért mutattuk be ilyen részletesen, hogy lássa az olvasó a küzdelmes évek sokszor zűrzavaros menetét és azt az összefogást, amely a város részéről Csatkai Endre, Mollay Károly, Verbényi László, Bognár Dezső, Mollay János és Tárczy-Hornoch Antal között kialakult a Szemle újjáélesztése és talpon maradása érdekében. A győriek akadékoskodása, irigysége, gáncsoskodása azonban csak erősítette a soproni értelmiségben, a szerzői gárdában azt az érzést, hogy a város történelmi múltja, jelen erőfeszítései előbb-utóbb meghozzák eredményeiket. Sopronnak soha nem Győr város vezetésével volt vitája, hanem a megyei párt- és tanácsi vezetéssel.

2005. LIX. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / 27Hatvan éve történt

27Hatvan éve történt

2005. LIX. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / 27Hatvan éve történt / Adatok és források a soproni zsidóság gazdasági megsemmisítéséről (1944. március 19. – 1944. október 16.)

Csekő Ernő: Adatok és források a soproni zsidóság gazdasági megsemmisítéséről (1944. március 19. – 1944. október 16.)

A holocaust történetének kiterjedt irodalma van Magyarországon. Forrásmunkák, történeti feldolgozások – úgy résztanulmány, mint monográfia formájában – foglalkoztak a témával. A zsidóság szenvedésének, jelentős része fizikai megsemmisítésének dokumentumait már igen korán elkezdtek feltárni, amely folyamat egyre részletezőbb, egyre adatgazdagabb történeti szakmunkákat eredményezett. Idővel a regionális, helyi történések feldolgozása is megkezdődött, és ez a munka eddig is számtalan forráskötetet, tanulmányt eredményezett.⁵⁵⁽⁵⁵⁾ A vészkorszak vidéki történései iránt érdeklődők figyelmét a *Holocaust-füzetek* sorozatára érdemes felhívunk, amely sok e tárgyú tanulmányt, adatközlést tartalmaz.

A magyarországi holocausttal foglalkozó történeti feldolgozások döntő része – sok szempontból a forrásadottságok miatt is – a zsidók jogfosztásának, gettóba kényszerítésének, illetve deportálásának lebonyolítását, annak kapcsán a közigazgatási, illetve rendőri szervek tevékenységét tárgyalja. Újabb történeti törekvések az intézkedéseket elszenvedők, az áldozatok szemszögéből próbálják az eseményeket bemutatni, magyarul, hogy éltek át ők az üldöztetést. A vészkorszak soproni és Sopron megyei vonatkozásainak feldolgozottsága terén még sok adósságunk van. Közismertek Szita Szabolcs 1944-45-re vonatkozó, helytörténeti tárgyalásnál nagyobb ívű, országos történeti vonatkozásokat is gazdagon tárgyaló, regionális hatókörű munkái. Ha azonban csak a Sopron megyei és soproni zsidók gettósítása és 1944. július 5-i deportálása iránt érdeklődünk, jóval kevesebb helytörténeti irodalmat találunk.⁵⁶⁽⁵⁶⁾ Elsőként a Soproni Szemle 1995/1-es tematikus számát említhetjük, annak íásaiból Horváth Zoltán tanulmányát emelve ki elsősorban.⁵⁷⁽⁵⁷⁾ Szólnunk kell a *Dokumentumok a zsidóság üldöztetésének történetéhez* c. sorozat Sopron megyéről szóló füzetéről, illetve a tárgyalt témában a

Soproni Szemlében megjelent egyéb közleményekről.⁵⁸⁽⁵⁸⁾ Természetesen ²⁸nem lehet megkerülni a már publikált visszaemlékezéseket (Németh Alajos) és korabeli feljegyzéseket (Becht Rezső, Házi Jenő) sem, amelyek egyúttal érzékletesebb képet is festenek az eseményekről.⁵⁹⁽⁵⁹⁾

Ezen írás függelékeként két korabeli, eddig nem publikált, soproni zsidóságra vonatkozó forrást teszünk közzé, amelyek közül az első 1944. június eleji helyzetkép, illetve összegzés a helyi zsidóság ellen hozott rendelkezésekről, intézkedésekről, míg a második a deportálás utáni – július végi – látélet a hátramaradt, zárolt zsidó vagyon leltározásának anomáliáiról. A dr. Kamenszky Árpád polgármester által írt jelentésben feltüntetett intézkedések három csoportba oszthatók aszerint, hogy 1. a zsidók fizikai elkülönítését (gettósítás), 2. a mindennapi életre vonatkozó jogfosztásukat, modern pária sorsra való kárhóztatásukat, 3. ingóságaik, ingatlanaik zárolását, elkobzását (nacionalizálását) célozzák meg. Az első kérdéskörre vonatkozóan a közlésre kerülő forrás részletesen beszámol az életbe léptetett intézkedésekről, amelyeket, időben július 5-ig haladva, jegyzettel egészítettünk ki. Az intézkedések harmadik körére vonatkozóan a jelentésben feltüntetett, viszonylag kis számú, hadi és közigazgatási célokra hasznosítható tárgyak (lőfegyverek, kerék- és motorkerékpárok, rádiók fényképezőgépek, írógépek) beszolgáltatásáról szóló részeket szintén jegyzettel láttuk el. A zsidó vagyon zár alá vételét, leltározását, illetve a hasznosítására vonatkozó első intézkedéseket csak éppen érintő jelentéshez képest tanulmányomban hazánk német megszállásától, 1944. március 19-étől, a nyilas hatalomátvételig, 1944. október 15-16-ig kívánom áttekinteni. A tárgyalt időszak zárópontját a soproni gettók – a leltározás befejeztét követő – felszámolásának október 14-i dátuma is indokolja.⁶⁰⁽⁶⁰⁾

Tanulmányom ekképp történő súlyozását az is magyarázza, hogy ezáltal a soproni helytörténetírás jobbra feltáratlan területéhez, a helyi zsidóság gazdasági megsemmisítéséhez tudunk – reményeink szerint – nem kevés új adattal, adalékkal hozzájárulni.⁶¹⁽⁶¹⁾ A vidéki zsidóság megsemmisítésének gazdasági vonatkozásai a hazai holocaust-kutatásnak sem kitéüntetett részterülete.⁶²⁽⁶²⁾ Az e téren napjainkban folyó kutatások kapcsán Kádár Gábor és Vági Zoltán neve emelendő itt ki. Bár a zsidóság gazdasági súlyát korlátozni szándékozó törvények, rendeletek hazánkban már 1944 előtt is születtek, a fenti szerzők által jegyzett munkából, *Az Aranyvonat*-ból kiderül, hogy amiképp a zsidók deportálása, a zsidóság gazdasági értelemben vett megsemmisítése is a német politikai- és hadicélok által meghatározottan történtek Magyarországon. A zsidó vagyon zár alá vétele, majd hasznosítása nagyrésztben a német hadigazdaság szempontjai szerint és érdekében történt.⁶³⁽⁶³⁾

2005. LIX. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / 27Hatvan éve történt / Adatok és források a soproni zsidóság gazdasági megsemmisítéséről (1944. március 19. – 1944. október 16.) / 29I. A zsidóság gazdasági megsemmisítését szolgáló rendeletek, intézkedések

²⁹I. A zsidóság gazdasági megsemmisítését szolgáló rendeletek, intézkedések

A zsidók gazdasági létalapjának megrendítését szolgáló első komolyabb rendelkezés már az első, 1944. március 31-én napvilágot látó zsidórendeletek közt megszületett: ez a közszolgálatban dolgozó zsidó személyek azonnali elbocsátását tartalmazta.⁶⁴⁽⁶⁴⁾ Ehhez kapcsolódott pár nappal később egy újabb központi rendelet, amely szerint a zsidó értelmiségi alkalmazottak fele csak május 31-ig foglalkoztatható, míg másik fele szeptember végéig még visszatartható volt.⁶⁵⁽⁶⁵⁾ Az első rendelet kevésbé érintette a város zsidó lakosságát – a Polgármesteri Hivatalnak például csak három zsidó alkalmazottja volt⁶⁶⁽⁶⁶⁾ –, a másikat meg az események tették hamar okafogyottá. Bénítólag az ezt követő rendeletek hatottak. Az április 16-án kihirdetett, a zsidók vagyonát, illetve az április 20-i, üzleteiket, üzemeiket zároló rendeletek gazdasági tevékenységüktől és vagyonuk feletti rendelkezésüktől fosztotta meg a zsidó lakosságot. Vagyonuk zárolása bankszámláikat, bankszájfeiket – melyeknek felnyitása Sopronban a zsidók deportálását követően, július 10. táján kezdődött el⁶⁷⁽⁶⁷⁾ –, ingóságaikat,

ingatlanait és 3000 pengő (P) feletti készpénzüket egyaránt érintette. A rendelet értékpapírjaikra vonatkozóan a Pénzügyi Központ, ingatlanok esetében a telekkönyvi hatóság felé írt elő bejelentési kötelezettséget. A 10000 P feletti ingóvagyonról a pénzügyigazgatóságnak kellett vagyonbejelentést tenniük.[68\(68\)](#)

1. kép. Jelentős tradícióval rendelkező soproni kereskedőknek és iparosoknak kellett befejezni a tevékenységüket.

Sorszám	A z i p a r o s		A telep helye	A bejelentés kelte év, hó, nap	A kiszolgáltatott iparigazolvány (esetleg iparendély)	
	neve	foglalkozása			száma	kelte év, hó, nap
111.	Schwarz Zsidó Ignác	ipár	Sopron Várkerület. 31.	1919. dec. 29	238 1919.	1919. dec. 30
112.	Pilondy György	asztalos	Székelyi út. 17. sz.	1919. dec. 30.	217 1919. január 30.	1919. dec. 30.
1919. évi január 1-től december 31-ig előírtak és						
Sopron 1919. évi dec.						

Bal kép: A Gellis-kereskedés (jobbra) a Várkerületen 1905 körül (ismeretlen), jobb kép: részlet a város 1917–1929 között vezetett iparlajstromából, származásra vonatkozó utólagos bejegyzéssel. [69\(69\)](#)

Az 50500/1944. K.K.M. (Kereskedelmi és Közlekedésügyi Minisztériumi) rendelet eredményeként Sopronban – bár a Soproni Hírlap április 29-i számában (4. p.) 145 zsidó üzletről számolt be – 157 zsidó üzletet zártak be és helyeztek árukészletével [30](#) egyetemben zár alá. Ennek horderejét az összesített számon felül az is jelzi, hogy az e sorsra került üzletek közül 77 a Várkerületen volt található. [70\(70\)](#) A Soproni Hírlap információi szerint ugyanez 114 iparost érintett Sopronban (1. kép, jobbra). [71\(71\)](#) Bár a rendelet előírta, hogy honvédelmi érdekből egyes üzletek (üzemek) keresztény vállalatvezető kirendelése mellett tovább működhetnek, ezek közül többet a kritikussá váló helyzet következtében, utólag kellett újra megnyitni. Így pl. a polgármesteri hivatal május 5-én a Gellis Testvérek papírnagykereskedésének (1. kép, balra) a kirendelt Radnai János vezetésével történő megnyitását azután hagyta jóvá, hogy a beállott papírhány már a helyi lapok (Soproni Hírlap, Új Sopronvármegye és a Felsődunántúli Hétfő) megjelentetését fenyegette. Az újranyitást az iparkamara mellett a lapok kiadója, a Soproni Sajtóvállalat is sürgette. [72\(72\)](#) Ezzel közel egyidőben kirendelt vállalatvezetővel tovább működhetett pl. az Oláh-féle fakereskedés, Goldschmied Sándor nyomdája vagy a Steiner József-féle téglagyár. [73\(73\)](#)

Ugyancsak fontos, és egyben problémákat felvető kérdés volt a zsidók házainak, lakásainak ügye. Az április 26-án kihirdetett kormányintézkedések a bombakárosultak lakáselhelyezése kapcsán még a keresztény lakossághoz kapcsolódva szabályozta a zsidó lakásbérlok ügyét, azonban az április 29-i 1610/1944. M.E. rendelet már csak a zsidók lakásainak igénybevételét tette lehetővé közhivatalok és közérdekű intézmények helyproblémáinak megoldására. [74\(74\)](#) Áprilistól kezdve Sopronban havonként

került előtérbe a zsidó tulajdonú házak albérleti díjai lefizetésének mikéntje, a háztulajdonos távollétében – mert gettóba kényszerült, majd deportálták – a javítások, azok költségeinek kérdése, egészen addig, míg július közepére már minden zsidó házhoz gondnokokat neveztek ki.⁷⁵⁽⁷⁵⁾ A polgármesteri hivatal által a pénzügyigazgatóság megkeresésére összeállított, és a kirendelt gondnokok adatait is tartalmazó lista tanúsága szerint 1944. augusztus végén 186, zsidók által tulajdonolt ház volt a városban. Ezek zsidók által lakott lakásait már azt megelőzőleg, a zsidók gettókba költöztetésekor, a gettóban lévő lakásokat pedig a deportálásukat követően lezártak és leltározás alá vontak.⁷⁶⁽⁷⁶⁾ A szabadfoglalkozású értelmiségiek közül az ügyvédi kamarából 15 ügyvédet töröltek zsidó származása miatt, irodáikhoz keresztény gondnokokat rendelve ki.⁷⁷⁽⁷⁷⁾ Valamennyire külön elbírálás alá estek az orvosok, akik például kezdetben – dr. Kamenszky Árpád polgármesternek köszönhetően – a gettóba költözés alól is mentesültek, június 23-ától azonban már csak zsidó beteget gyógyíthattak.⁷⁸⁽⁷⁸⁾

2005. LIX. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / 27Hatvan éve történt / Adatok és források a soproni zsidóság gazdasági megsemmisítéséről (1944. március 19. – 1944. október 16.) / 31II. A hatóságok tevékenysége a zsidók vagyonának megszerzéséért

31II. A hatóságok tevékenysége a zsidók vagyonának megszerzéséért

A zsidó vagyon zárolásáról szóló kormányrendelet március 22-ét követően minden, zsidó vagyonnal kapcsolatos jogügyletet semmisnek tekintett. Egyúttal bejelentési kötelezettséget írt elő mindazon keresztény számára, aki zsidók tulajdonát képező vagyontárgyat, vagy értékpapírt birtokol. A zsidó vagyont érintő jogügyletek közül március 22-ét követően csak a zsidó üzletekben történt, szokványos kereskedelmi forgalmat meg nem haladó vásárlás nem járt bejelentési, illetve beszolgáltatási kötelezettséggel.⁷⁹⁽⁷⁹⁾ A soproni rendőrkapitányság már április 17-én felhívással fordult a város keresztény lakosságához, hogy azonnali internálási eljárást kockáztat az, aki bármely módon segédkezet nyújt a zsidóknak a bejelentési kötelezettség kijátszásához, vagyonuk rejtegetéséhez.⁸⁰⁽⁸⁰⁾

A pénzügyigazgatósághoz Sopronból 705 vagyonbejelentés érkezett, amely alapján a helyi zsidóság vagyonát május eleji összesítésükben 21 millió pengőben határozták meg.⁸¹⁽⁸¹⁾ A hatóságok e számmal nem voltak elégedettek, a bejelentést nem tevők vagyonán – amelyekre általában elkobzó ítéletet mondtak ki⁸²⁽⁸²⁾ – felül további vagyonrejtegetést gyanítottak. A sikeresebb felderítés érdekében a rendőri hatóságok május 17-i és június 25-i felhívásukban 7 illetve 2 napra szóló amnesztiát biztosítottak a keresztény lakosság számára, hogy az a megőrzésre átadott, átruházott zsidó vagyontárgyakat bejelentse és beszolgáltassa. Természetesen a felhívások az amnesztiát követő időszakra a házkutatások folytatását, internálást és egyéb büntetéseket helyezték kilátásba.⁸³⁽⁸³⁾ A második amnesztia eredményeként került a rendőrség kezére pl. a Neufeldtestvérek, Gyula óranagykereskedő és Imre szőrmekereskedő keresztényeknél elrejtett, 1 millió pengőre becsült vagyona (1000 karóra, ruhanemű, stb.).⁸⁴⁽⁸⁴⁾ Ezt megelőzően a Soproni Hírlap már beszámolt más felderített vagyonrejtegetési esetekről, így Gewürz Miksa esernyős 6300 pengő (finomacél-áru), dr. Hollós Imre fogorvos 35000 pengő (aranytárgyak) összértékű ügyéről, illetve arról a titokzatos esetről, amikor a keresztény bejelentőnek egy ismeretlen adott át egy gipszgömböt, amely, mint kiderült, 25 db aranyékszert tartalmazott.⁸⁵⁽⁸⁵⁾ A legnagyobb publicitást Fodor Miklós volt evangélikus lelkész ügye kapott, aki több zsidó személytől vett át különböző értékű tárgyakat, kik közül a legtekintélyesebb személy Pollák Miksa neológ rabbi volt.⁸⁶⁽⁸⁶⁾ Őt 7 kiló zsírért és egy, állítólag bejelentett antik óráért hurcoltak meg és tartóztattak le.⁸⁷⁽⁸⁷⁾ Természetesen az újságok nem írtak a vallatásokról, amiképp a gettóban, majd a gyűjtőtáborban ³²(egyetemi menza és az evangélikus tanítóképző internátusa) június végén, július elején végrehajtott motozások brutalitásáról sem. Ezekről csak a visszaemlékezésekből, illetve a korabeli feljegyzésekből szerezhetünk tudomást.⁸⁸⁽⁸⁸⁾

A zsidók egyre kíméletlenebb kihallgatása eredménnyel járt, vallomásaik alapján július 7-én és 14-én is újabb nagy vagyonok felderítéséről számolt be a helyi sajtó.⁸⁹⁽⁸⁹⁾ A Soproni Hírlap július 13-i számában (4. p.) azonban már egy lezárt zsidó lakásba való betörésről írt, jelezve az elhagyott, leltározásra váró zsidó vagyon fosztogatások általi veszélyeztetettségét. A sajtó a papréti gettó, az ott lévő raktár (Papréti 26.) illetve az Ötvös u. 15. alatti Davidovits-ház kirablóinak lefűlése mellett még a leltározásnál kisegítő napszámosokat említette, mint akik a zsidó vagyonban kárt tesznek. Utóbbiakkal kapcsolatban felhívást is tettek közzé, miszerint a lakosság ne vásároljon tőlük gettóból származó tárgyakat.⁹⁰⁽⁹⁰⁾ E kontextusban hivatalos közegekről, bár az emberek beszéltek róluk, köztük is elsődlegesen a csendőrökről – már csak azért is, mert a június 29-én kiürített gettóban elsőként ők kutatták át a lakásokat⁹¹⁽⁹¹⁾ –, a helyi sajtóban nem esett szó.⁹²⁽⁹²⁾

2005. LIX. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / 27Hatvan éve történt / Adatok és források a soproni zsidóság gazdasági megsemmisítéséről (1944. március 19. – 1944. október 16.) / III. A zsidó vagyon leltározása

III. A zsidó vagyon leltározása

Rendelkezésre álló információink szerint a leltározás a zár alá vett üzletek esetében április 20-át követően nem sokkal, a gettósítás során elhagyott zsidó lakásokban május 17-én, a gettók területén pedig – elsőként a Jacobi-gyárban – július 14-én kezdődött.⁹³⁽⁹³⁾ Az első két esetben a zár alá vételre még viszonylag normalizáltabb körülmények között került sor. A lakások kulcsait a polgármesteri hivatalnak kellett leadni, kivéve, ha az elhagyott zsidó lakásban ingóság volt, mert akkor az előírások szerint a pénzügyigazgatóságnak kellett beszolgáltatni a kulcsot.⁹⁴⁽⁹⁴⁾ A gettó június 29-i kiürítéséhez, a zsidók gyűjtőtáborba történő szállításához, a polgármester az előbbieket szerinti eljárás fogantatása végett dr. Márai Lajos közgyám vezetésével 30 tisztviselőt rendelt ki. Ezek azonban a lakások lezárásával, lepecsételésével és a kulcsok megfelelő begyűjtésével kapcsolatos teendőiket a csendőrség közbelépése miatt nem tudták elvégezni.⁹⁵⁽⁹⁵⁾

A polgármesteri hivatal és a pénzügyigazgatóság közötti hatásköri problémák, illetve az összhang hiánya nemcsak a leltározás kezdeti szakaszában, hanem a későbbiekben ³³is fennálltak.⁹⁶⁽⁹⁶⁾ Az elhagyott zsidó lakásokban a polgármester a leltározást a városi tisztviselőkkel már azelőtt elkezdette, mielőtt a pénzügyigazgatóságot rendeletileg erre utasították. „A pénzügyigazgatóság (...) szándékozott Polgármester Urat a szoros zár elrendelésére felkérni olyan zsidó vagyontárgyakra nézve, amelyeket – a közös munkamegosztást és a munka sürgősségét tekintve – a város tisztviselői egyedül elvégezhetek volna.”⁹⁷⁽⁹⁷⁾ A Polgármester Úr azonban ezen szoros zár elvégzését a maga részéről elhárította és a közös munkálatok elvégzése elől kivonta tisztviselőit ki nem vizsgálta és meg nem állapította, egyesek esetleges egyoldalú panasza vagy túlérzékenysége alapján.” – írta Kamenszky polgármesternek a pénzügyigazgató-helyettes augusztus 31-i átiratában.⁹⁸⁽⁹⁸⁾ A felek már túl voltak a leltározással kapcsolatosan leginkább együttműködő időszakon, amikor a polgármester, Könczöl Kálmán pénzügyigazgató többszöri kérését követően, kifejezetten Rupprecht Antal főispán utasításának engedelmeskedve augusztus 14-én 60 városi tisztviselőt rendelt ki a leltározási munkák megsegítésére.⁹⁹⁽⁹⁹⁾ Tíz nappal később azonban a polgármester a városi tisztviselőket a leltározásról visszarendelte. Intézkedése kapcsán hivatkozott a leltározásra kirendelt alkalmazottainak panaszaira – miszerint a leltározásoknál napszámosmunkát (takarítás, bútorszállítás) végeznek –, valamint arra, hogy azok távollétében akadozik a városházi ügyvitel, és megbénul az ügyfélszolgálat.¹⁰⁰⁽¹⁰⁰⁾ Ezzel az augusztus 12-i értekezlet – amely a meglévő 12 leltározási bizottság mellé újabb 30 bizottság felállítását is elhatározta –, erőket összpontosító törekvései hamar „léket kaptak”, aminek következtében a leltározás még hosszán elhúzódó folyamattá vált.¹⁰¹⁽¹⁰¹⁾ (Egyébként egy leltározó bizottságnak rendes körülmények közt a bizottság vezetője, egy pénzügyi tisztviselő, egy hatósági tanú

és két-három fizikai munkás volt a tagja.) Ugyan a gettósítás során elhagyott lakások leltározásával augusztus végére végeztek – a Soproni Hírlap május 18-i számának (4. p.) információi szerint csak 50 lakásban maradt vissza ingóság –, és a zár alá vett üzletek, üzemek leltározása is vége felé járt már ekkor, a gettók területén a leltározás még igen messze volt a befejezéstől.

Az igazsághoz tartozik, hogy a leltározást augusztus utolsó hetétől a városba érkező katonai családoknak a zsidó lakásokban történő azonnali elhelyezése is nehezítette, melynek következtében a lakások gyors, leltározás nélküli kiürítése vált szükségessé. ³⁴Leltározásra így csak később, a kicsomagolást követően, különböző raktárhelyiségekben került sor.¹⁰²⁽¹⁰²⁾ Amint a pénzügyigazgató szeptember 7-i, főispánnak tett jelentésében írta: „*Etekintetben a Jacobi gyárban lévő vagyontárgyak túlnyomó részben a helyszínen azonnal leltározattak is, de a város többi gettóiban eddig csak a vagyontárgyak gyors összegyűjtése folyik és csak ezt követően leltározatnak majd az összegyűjtött vagyontárgyak.*”¹⁰³⁽¹⁰³⁾ A Jacobi-gyárban folyó leltározásról, valamint a már leltározott tárgyak raktározásáról a Soproni Hírlap július 16-i számában (5. p.) megjelent, információkban gazdag, de némely részénél viszolyogató hangvételű helyszíni riportjából kaphatunk szemléletes képet.

2. kép. Bal oldalon: „Zsidó holmit” szállító kocsik a Szent György utcában (fotó: Németh Alajos)

jobb oldalon: A raktárként használt neológ zsinagóga (fotó: Reznák Ferenc)

A katonai beszállásolások miatti kiürítések eredményeként augusztus végére, szeptemberre új raktárak váltak szükségessé a június vége, július eleje óta zsidó tárgyak raktáraként funkcionáló Jacobi-gyár, illetve Paprét 26. sz. épület mellett.¹⁰⁴⁽¹⁰⁴⁾ Utóbbi kapcsán jegyezzük meg, hogy a papréti gettó palánkkerítését a gettó kiürítése után, az ott lévő, leltározás alatt álló vagyon biztonsága miatt nem bontották el (3. kép).¹⁰⁵⁽¹⁰⁵⁾ (Augusztus közepén a neológ zsinagóga került előtérbe, mint a raktározási nehézségek egyik megoldása.¹⁰⁶⁽¹⁰⁶⁾ 2. kép, jobb) A város augusztus 29-én az Ógabona tér 12. és az Újteleki u. 14. sz. épületeket utalta ki a pénzügyigazgatóságnak, ezek alkalmatlansága helyett azonban az a Breuer-ház (Várkerület 84.), valamint a Bischitz-ház vette igénybe. Szeptember 19-én pedig a honvéd állomásparancsnokság utalta ki a lovardát raktár céljaira a pénzügyigazgatóság részére, amit az szeptember 27-re fel is töltött. ³⁵Október 9-én a helyi honvéd állomásparancsnokság a Ferenc Ferdinánd-laktanya üresen álló, 60x25 méter nagyságú lovardáját engedte át „(...) a helybeli zsidó iskolában és a még lakásokon tárolt zsidó ingóságok” tárolásának céljaira.¹⁰⁷⁽¹⁰⁷⁾ A raktárak kiválasztásánál – a körülményekhez képest – próbálták a textil-, szövet- és ruhaneműk tárolási szempontjait figyelembe venni, a ruha molyosodását, mállását elkerülni. A bőrkereskedésekben található valamennyi bőrféleség leltározására külön, a 41 sz. kőszegi körzeti bizományos kiküldöttének jelenlétében, augusztus 2-án került sor.¹⁰⁸⁽¹⁰⁸⁾

A zsidó ingóságok leltározása, bár a városi tisztviselők visszarendelése után is nagy erővel folyt – Steier pénzügyi felügyelő vezetésével több mint százan dolgoztak ezen – még októberben is tartott, és csak e hónap 14-én fejeződött be.¹⁰⁹⁽¹⁰⁹⁾ Az elhagyott zsidó lakások, illetve a gettókban talált ingóságok

kiadását a hatóságok december 14-én, a Paprét 26. sz. raktárban kezdték el.[110\(110\)](#)

2005. LIX. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / 27Hatvan éve történt / Adatok és források a soproni zsidóság gazdasági megsemmisítéséről (1944. március 19. – 1944. október 16.) / IV. A muzeális értékek kérdése

IV. A muzeális értékek kérdése

Nem feladatunk, keretében a hatóságok – közte a helyi közigazgatás – tevékenységét részletesebben értékeljük, ítéletet mondjunk felette, azonban szólnunk kell arról az egy területről, ahol a polgármesteri hivatal, személy szerint dr. Kamenszky Árpád szerepe egyértelműen pozitívnak mondható. A polgármester elkötelezett, a város történetét gazdagító muzeális értékek mentését, egyéb zsidó tárgyaktól való elkülönítését, városi közgyűjteményekbe (múzeum, levéltár, könyvtár) történő elhelyezését célzó küzdelme az adott viszonyok közt értékelendő. E törekvéseiben számíthatott a városi közgyűjtemények szakembereinek (elsősorban dr. Házi Jenő levéltárigazgató, dr. Lauringer Ernő múzeumigazgató és Radó István könyvtárigazgató) segítő közreműködésére.

A polgármester már május 26-i, belügyminiszternek írt felterjesztésében az elhagyott zsidó értékek jövője, azok leltározását követő Budapestre szállítása kapcsán aggodalmát fejezte ki, s ahelyett ezek helyben hagyását, a muzeális értékeknek a városi múzeum állományába való vételét javasolta. „A város történetére, a kereskedő és iparos rend századok előtti életkörülményeire, viszonyaira vet világosságot az, amely vagyonos és tehetős zsidók tulajdonában lévő antik lakásberendezés és ezeket kiegészítő értékek.” - írta.[111\(111\)](#) Endre László államtitkár június 6-i kiterő válaszában későbbi intézkedést helyezett kilátásba. Törekvéseiben a polgármester nem sokkal később támogatóra talált a muzeális értékek megőrzésére kirendelt kormánybiztosban, Csánky Dezsőben. Ez azonban, mint a leltározás alá vett zsidó lakásokban talált könyvek ügye mutatta, a helyi, leltározást vezető pénzügyi szervek magatartásában sokáig nem eredményezett változást. A könyvek könyvtárba szállításának engedélyeztetése érdekében a pénzügyigazgatóságnak még júniusban beadott kérés így csak többszöri [36](#)levélváltás, elutasítás után, pénzügyminiszteri közbenjárás eredményeképp kapott szabad utat, szeptember 12-én.[112\(112\)](#) Vélhetően azok a 12–14. századi oklevelek – amelyekre augusztus elején bukkantak leltározás közben – is szerepet játszhattak abban, hogy pénzügyigazgatóság hozzáállásában pozitív irányú változás következett be.[113\(113\)](#) Ennek köszönhetően augusztus végére a muzeális és tudományos értékű tárgyak, okiratok vonatkozásában előrelépés történt. Ezek elkülönítésének, múzeumba történő szállításának szabályozása, a pénzügyigazgatóság hozzájárulásának és múzeumi, levéltári szakemberek: Storno Pál, valamint Maár Károly levéltári kezelő augusztus 21-én történt kirendelésének köszönhetően megfelelőnek tűnt, amiről a helyi újság „Megmentik a volt soproni zsidólakásokban található tudományos értékeket” címmel írt biztató végkicsengésű cikket.[114\(114\)](#)

2005. LIX. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / 27Hatvan éve történt / Adatok és források a soproni zsidóság gazdasági megsemmisítéséről (1944. március 19. – 1944. október 16.) / V. A zsidó vagyon hasznosítása

V. A zsidó vagyon hasznosítása

„Vagyonszerzés kívánatos, de nem harácsolással” – emelte ki a Soproni Hírlap június 14-i száma (2. p.) Reményi Schneller Lajos pénzügyminiszter Baján elmondott beszédéből. A miniszter elmondta, „(...) még mindig vannak – és ezt elsomorodott szívvel látom – akik a nemzeti vagyonná vált zsidó vagyonon osztozkodni és azon tanakodni akarnak, kire mi fog jutni.” pedig, amint vissza-visszatérően

kifejtette, a zsidó vagyon nacionalizálását a nemzet háborús erőfeszítései legitimálják, és ekképpen „(...) a nemzetnek, mint egésznek van joga a zsidó vagyont igénybe venni”. Míg Becht Rezső soproni író egy új erkölcsbontó fogalom, az „elhagyott zsidó holmi” lelkekbe való beférkőzéséről ír, a téma országos vonatkozásainak kutatói, Kádár Gábor és Vági Zoltán szerint „(...) a pénz szaga, a minden áron való szerzés vágya kábított el sokakat”.¹¹⁵⁽¹¹⁵⁾ Mások pedig valószínűleg „csak” az egyszer kínálkozó lehetőséget nem akarták kihasználatlanul hagyni. Mindenesetre a Soproni Hírlap május 4-i beszámolója (4. p.) szerint a zár alá vett soproni üzletekre háromezren jelentkeztek. A polgármesteri mutatókönyvben pedig 1500 körüli az iktatott lakásigénylések száma, ami az egy évvel korábbi, szokásos ügymennyiségnek a háromszorosa volt. A Soproni Hírlap a lakáshivatal – gettórendelet kiadását követő – „inváziószerű megrohanásáról”, illetve azokról cikkezett, akik ugyan megfelelő körülmények közt éltek, azonban „(...) a kényelmi szempontok parancsolatának engedtek, mikor kérvényüket benyújtották”.¹¹⁶⁽¹¹⁶⁾ Természetesen ez országos jelenség volt.

A gettón kívül eső kiürített lakások elég hamar elfogytak. A Soproni Hírlap szerint a legrászorultabbak kapták meg azokat, a ki nem elégített sokak közt azonban terjedt a szóbeszéd, hogy a gettón belül lévő lakásokat titokban utalják ki.¹¹⁷⁽¹¹⁷⁾ A lakáshivatal ³⁷ vezetője ezt cáfolta, megerősítve, hogy a gettók területén lévő lakásokat addig nem utaltak ki, és a leltározás végéig nem is fognak.¹¹⁸⁽¹¹⁸⁾ E szándékot a körülmények hamar megváltoztatták. Mint már korábban is említettük, augusztus végén katonacsatládok beszállásolása vált szükségessé, és evégett a polgármester más épületekkel egyetemben 15 Új utcai házat, pontosabban azok zsidók által elhagyott lakásait vette igénybe.¹¹⁹⁽¹¹⁹⁾ (Ezen augusztus 31-i határozatában egyúttal meghatározta a gettó létesítése miatt kiköltöztetett keresztény családok azon körét, akik lakásaikba visszaköltözhetnek.) Egy későbbi, dátummal el nem látott kimutatás szerint a végül igénybe vett 93 lakás 147 szobájában 243 személyt helyeztek el. A leltározás és a kiürítés időigényességét jelzi, hogy bár az utóbbira a pénzügyigazgatóságot az augusztus 31-i polgármesteri határozat felszólította, az előbb említett kimutatás szerint 17 – jobbra Új utcai – lakásba, leltározás miatt, a katonacsatládok még nem tudtak beköltözni.¹²⁰⁽¹²⁰⁾

Míg a zsidó lakásokra vonatkozó kérelmeket, ügyeket a polgármesteri mutatókönyv tanúsága szerint 900-1000-re tehetjük, a zsidóbútorigénylések számát – melyet e címen a mutatókönyvben külön tétel alatt jegyeztek – közel 2000-re.¹²¹⁽¹²¹⁾ És ez csak az ügyiratként iktatott, szeptember 30. után befogadott kérvények száma. Könczöl Kálmán pénzügyigazgató például az augusztus 9-i Soproni Hírlapban (3. p.) arról panaszkodott, hogy az érvényben lévő rendelkezések ellenére, miszerint a zsidó vagyonból csak a városba utalt kibombázottak részére adhat át lakásberendezéseket, illetve csak a romlandó áruk árusíthatók ki, igényléseikkel – személyesen illetve kérvények útján – százával keresik meg a pénzügyigazgatóságot a soproniak.¹²²⁽¹²²⁾ „Egymást bolondítják az emberek s csak elégedetlenséget szül a sok téves hír: x miért kapott zongorát s nekem nem adtak egy díványt sem.” – tette hozzá. Az iratok (leltárak) tanúsága szerint a beszállásolt, és nagy részben Kolozsvárról érkező tiszteknek szeptember 21–23-án utalták ki a legszükségesebb lakberendezéseket.¹²³⁽¹²³⁾

Mint írtam, a Soproni Hírlap információi szerint már májusban 3000-en érdeklődtek a zár alá vett zsidó üzletek iránt. A városháza emellett szükségesnek érezte közölni, hogy mivel az üzletekkel kapcsolatban még nem született döntés, kérvényeiket az érdeklődők ne nyújtsák be a hivatalhoz.¹²⁴⁽¹²⁴⁾ Négy hónappal később, az üzletek áru- és anyagkészletének, valamint berendezési tárgyainak leltározását követően a soproni pénzügyigazgatóság szeptember 6-án hirdetményben hirdette meg az üzletek ingóságait. Ezekre csak szakmabeli kereskedők, és csak szeptember 12-ig jelentkezhetek. A textilüzletek árukészlete azonban nem képezhetette a beadványok tárgyát, mert az a ³³⁸ hadiüzemek számára lett átadva.¹²⁵⁽¹²⁵⁾ A város keresztény lakossága – még azok is, akik a hirdetményben végül megjelölt feltételeknek nagyrészt nem tudtak eleget tenni – felfokozott érdeklődést mutatott. Ezt jelzi, hogy a hirdetményt megelőzően a helyi sajtón keresztül az illetékes hatóságok többször közölték, hogy rendelet hiányában kérvényeiket nem tudják figyelembe venni, azok mégis tömegével érkeztek.¹²⁶⁽¹²⁶⁾

Természetesen voltak olyanok is, akik csak üzlethelyiségek iránt érdeklődtek, de azok értékesítése, kiutalása csak az ingóságok értékesítését követően kerülhetett napirendre.¹²⁷⁽¹²⁷⁾

A zárt üzletek, üzemek ingóságainak meghirdetése előtt többen kérelemmel fordultak a továbbműködésre engedélyt kapott zsidó üzemek valamelyikéhez történő vállalatvezetői kirendelésük érdekében. egy-két ilyen esetről már ejtettünk szót az I. fejezetben. Amíg azonban a kezdeti időszakban, májusban valóban előfordult, hogy valakit – pl. a Gellis Testvérek papírnagykereskedése kapcsán – szó szerint ki kellett rendelni, addig idővel egyre több lett az önként jelentkező. Így például több kérelem érkezett Zallschan Károly szeszgyárára illetve a Hacker-féle téglagyárra vonatkozóan.¹²⁸⁽¹²⁸⁾ Kivételes eset volt az, amikor a zárt üzem, üzlet vezetése a család kezében maradt. Füredi Oszkárénak sikerült ezt kijárnia a polgármesternél, aki a férje betonkészítményeket gyártó cégéhez rendelte őt ki vállalatvezetőül. Tette ezt annak ellenére, hogy a helyi iparkamara, arra hivatkozva, hogy az 1600/1944. M.E. rendelet nem ad lehetőséget, hogy zsidó tulajdonost felesége helyettesítsen, augusztus 9-én elutasította Fürediné kérvényét.¹²⁹⁽¹²⁹⁾

Külön megítélés alá estek a romlandó áruk, amelyeket már a szeptember 6-i hirdetmény megjelenése előtt próbáltak kereskedőknek átadni, eladni. E téren ugyancsak megmutatkozott a pénzügyigazgatóság és a városi szervek közti megfelelő együttműködés hiánya. A két fél között július-augusztus folyamán hetekig tartó levélváltás alakult ki, hogy melyikük köteles a romlandó árukról, illetve az azokkal rendelkező zsidó üzletekről szóló nyilvántartást, illetve leltárt elkészíteni.¹³⁰⁽¹³⁰⁾ Így történhetett, hogy a romlandó áruk forgalomba hozatalát elrendelő K.K.M. rendeletet követően csak jó két hónappal, 1944. augusztus 24-26-án kezdték meg azokat helyi kereskedőknek értékesíteni.¹³¹⁽¹³¹⁾ Két városi adótsízt augusztus 25-i jelentésében foglaltak rámutatnak, hogy a kereskedők részére romlandó árukat csak egy-egy üzlet árukészletével egyetemben, vagy jelentős árengedmény mellett sikerült eladniuk – ha sikerült egyáltalán –, amiben azok állapota is szerepet játszott. Például volt olyan üzlet, amelynek áruja ³⁹az idők folyamán teljesen elázott.¹³²⁽¹³²⁾ Ugyanekkor már a papréti gettóból is adtak el romlandónak ítélt árut.¹³³⁽¹³³⁾ E körülmények miatt a kereskedőknek későbbiekben – szeptember, október folyamán – eladott, romlandónak minősített áruk közt gyakran találunk olyat, amire nem igazán illik ez a minősítés.¹³⁴⁽¹³⁴⁾ A romlandó árukat ekkor már a pénzügyigazgatóság értékesítette, annál is inkább, mert a zsidók anyagi és vagyoni jogi ügyeinek kormánybiztosa 1944. augusztus 26-án kelt rendeletével nagymértékben korlátozta, és előzetes felhatalmazásához kötötte a zsidó javak hasznosítását. ¹³⁵⁽¹³⁵⁾ Így a zsidó üzletek áru- és anyagkészletének értékesítése még november közepén is tartott, a Paprét 26. sz. alatti raktárban őrzött ingóságok kiárúsítása pedig csak december 14-én kezdődött.¹³⁶⁽¹³⁶⁾

3. kép. A papréti gettó és palánkkerítése a Torna u. felől

40A közlésre kerülő két forrás közül az elsőt részletesen jegyzeteltem. Ezért előljáróban nem kívánok hozzáfűzni semmit. A másodikhoz azonban igen.

„A hatósági tanúként kiküldött városi megbízott is csak arra használta fel rövid időre szabott jelenlétét, hogy bírálatot gyakoroljon komoly közreműködés nélkül.” – írta Könczöl Kálmán pénzügyigazgató a főispánnak tett 1944. szeptember 7-i jelentésében, részben ekképp reagálva dr. Kőműves Géza gimnáziumi tanár alábbiakban közlésre kerülő soraira.¹³⁷⁽¹³⁷⁾ A polgármester által Rupprecht Antal főispánnak felterjesztett Kőműves-féle jelentés több észrevételét, állítását azonban a pénzügyigazgató is alátámasztotta. Megerősítette pl. a csendőrség káros tevékenységéről írtakat, akik maguk után – a pénzügyigazgató tapasztalatai alapján is – felkutatott lakásokat, rendetlenséget és összevisszaságot hagyva, nagyon megnehezítették a leltározó bizottságok munkáját, egyben anyagi károkat is okoztak, a lakáskulcsokat pedig elkeverték. „A textil- és bútorneműekben csekélyebb, az élelmiszerekben nagyobb kárról lehet beszélni, mégpedig utóbbiaknál azért, mert a lakások megfelelő munkaerők, fogatok és raktárak hiányában huzamos ideig érintetlenül és szellőztetlenül hagytak.” – írta a pénzügyigazgató. Kőművesnek a leltározás módszerére, aprólékosságára vonatkozó megfigyeléseire illetve azokkal kapcsolatos javaslataira érdemben nem reagálva, a 147310/1944/VI. pénzügymin.-i rendelet előírásaira hivatkozott.¹³⁸⁽¹³⁸⁾ A hatósági tanú erőket összpontosító felvetése kapcsán Könczöl pénzügyigazgatónak a rendelkezésére álló létszám elégtelenségének jelzése mellett újfent alkalmá volt a

polgármesteri hivatal 60 tisztviselőjének visszavonását és annak körülményeit ecsetelni.

Kőműves Gézának az elhagyott zsidó lakásokban talált állapotokat, illetve a leltározás időigényes, a Soproni Hírlap május 5-i „Egy gombostű is magyar érték” c. vezércikkének szellemében fogant sziszifuszi munkáját érzékletesen leíró sorai, a fenti tanulmánnyal együtt betekintést adnak abba a horribilis, a szakigazgatási illetve helyi közigazgatási szervek, valamint civil emberek erejét, energiáját lekötő munkába, amit a zsidók vagyonával kapcsolatos intézkedések vontak maguk után. Egyúttal egy eddig kevésbé vizsgált oldalról világítják meg a zsidók gazdasági megsemmisítésének, vagyonuk eltulajdonításának abszurditását. Jelzés értékű információkkal szolgálhat arról a változásról is, amit az elhagyott, „nacionalizált” zsidó vagyon – amint Becht Rezső is írta – sokak lelkében okozott. E vonatkozások a genocidium, a zsidóknak az élet minden területre érvényesülő jogfosztása és döntő részük elpusztítása mellett eltörpülnek, de Sopron város történetének részei.

2005. LIX. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / 27Hatvan éve történt / Adatok és források a soproni zsidóság gazdasági megsemmisítéséről (1944. március 19. – 1944. október 16.) / 411. Dr. Kamenszky Árpád polgármester Rupprecht Antal főispánnak írott, a zsidókra nézve június 5-ig hozott rendelkezéseiről és intézkedéseiről szóló jelentése

411. Dr. Kamenszky Árpád polgármester Rupprecht Antal főispánnak írott, a zsidókra nézve június 5-ig hozott rendelkezéseiről és intézkedéseiről szóló jelentése

Főispán Úr!

Sopron

Jelentem, hogy a nemzeti szocialista gondolat uralomra jutásával egyidőben március 23-án¹³⁹⁽¹³⁹⁾ megalakítottam Sopronban a zsidó vének tanácsát, amely szervvel közöltem és hajtottam végre a zsidók ügyében hozott rendelkezésemet.¹⁴⁰⁽¹⁴⁰⁾ A zsidókra nézve a következő rendelkezéseket és intézkedéseket tettem meg:

A zsidó tulajdonban volt rádióvevő készülékeket április 5-én, tehát az erre vonatkozó 217300/1944 K.K.M. számú rendelet megjelenése előtt igénybevettem és vitéz Baky László államtitkár úrtól kapott felhatalmazás alapján megbízható társadalmi egyesületeknek, hatóságoknak adtam ki használatba.¹⁴¹⁽¹⁴¹⁾ Amikor a fent idézett 217300/1944. számú kormányrendelet megjelent, rádió beszolgáltatására kiadott rendelkezésem végrehajtása már befejezést nyert.¹⁴²⁽¹⁴²⁾

Március 25-én elrendeltem, hogy a nagyobb lakással bíró zsidók költözzenek össze. E rendelkezésemet a zsidók 8 napon belül végrehajtották és ennek eredményeképp felszabadult lakásokba a lakás nélkül volt katonatiszteket és közszerződési alkalmazottakat (pl. a Munkácsról Sopronba helyezett kir. tanfelügyelő¹⁴³⁽¹⁴³⁾) helyeztem el. Április 26-án jelent meg a m. kir. minisztérium 1610/1944. M.E. számú rendelete, amely felhatalmaz engem arra, hogy a zsidókat gettóba vagy más kijelölt utcákba helyezhetem el. E rendelkezés vétele után a belvárost jelöltem ki a zsidók által lakható utcának, azonkívül a Jacobi Adolf-féle gyárban gettót létesítettem.

42*A gettóba 250 személy nyert elhelyezést. Az egyik emeleten vannak elhelyezve a férfiak, a másikon a nők, a földszinten pedig felügyelet mellett a gyermekek. A Jacobi-gyári gettóba május 20-áig¹⁴⁴⁽¹⁴⁴⁾ az oda kijelölt zsidók beköltöztek. Azért tartott ez oly sokáig, mert a gyárban más, hadiüzemnek nyilvánított gyár gépei voltak elhelyezve, ezeket kellett előbb onnan elszállítani, tárgyalni kellett a cserkész repülővel, akiknek szerződésük volt a gyár tulajdonosával, hogy a szerződéstől álljanak el, valamint az ott lakó 3 keresztény családot is ki kellett telepíteni. A belvárosban az utcák kijelölésénél tekintettel voltam arra, hogy minél kevesebb keresztény érdeket sértsek. Az átköltözés ezen a vonalon*

május 15-ig teljes befejezést nyert.¹⁴⁵⁽¹⁴⁵⁾ A belvárosi utcák kijelölésénél már előre megjelöltem azokat az utcákat, ahol az ott lakó zsidókat a lakásukban egyelőre megtűröm, de amely lakásokba a beköltözést megtiltottam, mégpedig azért, mert ezen utcáknak kiürítését a második ütemű munkaterv feladatául tűztem ki. Amint az első ütemű munkatervet befejeztem, rögtön megtettem az intézkedéseket arra nézve, hogy a már előre jelzett utcákból az ott lakó zsidókat kitelepítsem és a lakhatásra kijelölt utcák körét még szorosabbra vonjam. A második ütemű munkatervben újabb két gettót létesítettem, a Papréten és az Új utcában.¹⁴⁶⁽¹⁴⁶⁾ Utóbbit azért nyilvánítottam gettónak, mert ez a levéltári feljegyzések szerint már 1513-ban is gettó volt. A Papréten 3 méter magas palánkkerítés építését rendeltem el, az Új utcában pedig láncsal kerítettem el a zsidók által lakott részt, úgy amint a levéltári feljegyzések szerint a középkorban volt.¹⁴⁷⁽¹⁴⁷⁾

A várkerületben csupán két házcsoporthoz engedtem meg a zsidók lakhatását, ezek részére a kijárat azonban a gettóra torkollik, a Várkerületre néző ajtókat befalaztattam, a Várkerületre néző ablakokat befestettem.¹⁴⁸⁽¹⁴⁸⁾

A második ütem során említett intézkedésemet és rendelkezéseimet a zsidók június 5-én esti 8 órára teljesítették. Nehézség annyiban merült fel, hogy a soproni kir. pénzügyigazgatóság a zsidók által a lakásokba hátrahagyott ingóságok leltározását feltűnő lassúsággal végzi, amely körülmény megakadályoz engem abban, hogy ezen lakásokat a gettóból kitelepített keresztények részére igényelhessem.

A kerítés és befalazásra nézve – tekintetbe véve a nehéz anyagbeszerzést – június 15-ig adtam halasztást, amely határidőt semmi körülmények között nem hosszabbítom meg.¹⁴⁹⁽¹⁴⁹⁾

Elkészítettem már a harmadik ütem munkatervét is. Ezek szerint a gettónak kijelölt Jacobi-gyár, Paprét, Új utca és várkerületi házcsoporthoz kívül csupán a Színház utcában ⁴³lakhatna zsidónak tekinthető személy. Elkészítettem a gettóra vonatkozó rendszabályokat is és elrendeltem, hogy a gettó bejáratánál a palánkon, illetve a láncon belül egy karszalaggal ellátott zsidó személy tartozik éjjel nappal szolgálatot teljesíteni és keresztény személyeknek a gettóba való bemenetelét megakadályozni.

A zsidók fényképezőgépeit ugyancsak április 5-én kiadott rendelettemmel beszédtem, azokat őrizetbe vettem, használatba adásuk iránt, miután erre még felhatalmazást nem kaptam, még nem intézkedtem.¹⁵⁰⁽¹⁵⁰⁾

Jelentem továbbá, hogy az elhagyott zsidó lakásokban visszamaradt ingóságokat a vonatkozó rendelet megjelenése előtt már lepecsételtem, majd lakásonként leltároztam mindaddig, míg a m. kir. pénzügyminiszter úr e munkát a pénzügyigazgatóságok hatáskörébe nem utalta.¹⁵¹⁽¹⁵¹⁾

A zsidók részére megtiltottam szálloda igénybevételét, kávéházak, vendéglők, mozgófényképszínházak látogatását.¹⁵²⁽¹⁵²⁾ Az 500/1944. B.M., az 510/1944. B.M. számú rendelet értelmében külön helyiséget részükre nem jelöltem ki.¹⁵³⁽¹⁵³⁾

Elrendeltem május 15-iki hatállyal, tehát az 1990/1944. M.E. számú rendelet életbelépte előtt, hogy a zsidók a piacon és az üzletekben bevásárlásaikat csak d.e. 10 óra után végezhetik. A hivatkozott rendelet megjelenése után e rendelkezésemet megszorítottam és a zsidók bevásárlására a 10 és 12 óra közötti időt jelöltem ki.¹⁵⁴⁽¹⁵⁴⁾

A kerékpárok¹⁵⁵⁽¹⁵⁵⁾, írógépek¹⁵⁶⁽¹⁵⁶⁾, lőfegyverek¹⁵⁷⁽¹⁵⁷⁾ beszédésére nézve a soproni rendőr-főkapitányság adta ki a megfelelő intézkedéseket.

Sopron, 1944. június 5.

előadó

polgármester

(SL, Vármegyei közigazgatási fondok, lymbus)

2005. LIX. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / 27Hatvan éve történt / Adatok és források a soproni zsidóság gazdasági megsemmisítéséről (1944. március 19. – 1944. október 16.) / 442. Dr. Kőműves Géza gimnáziumi tanár, a zsidó vagyon leltározásához kirendelt hatósági tanú polgármesternek írt jelentése a leltározás során tapasztaltakról, illetve a leltározás módjának megreformálásával kapcsolatos javaslatairól.

442. Dr. Kőműves Géza gimnáziumi tanár, a zsidó vagyon leltározásához kirendelt hatósági tanú polgármesternek írt jelentése a leltározás során tapasztaltakról, illetve a leltározás módjának megreformálásával kapcsolatos javaslatairól.

Nagyságos Polgármester Úr!

Mint Nagyságod f. é. jún. 6-án kelt 11632/1944.II. sz. rendeletével a zsidóktól őrizetbe vett ingóságok átvételénél és leltározásánál megbízott hatósági tanú lelkiismeretbeli kötelességemnek tartom, hogy a soproni zsidó vagyon sorsával kapcsolatosan a következő tényekre felhívjam Nagyságod figyelmét. Bátor vagyok mindenekelőtt néhány mondatban helyzetképet adni a zsidó lakásokban maradt vagyontárgyak állapotáról. A régi zsidó lakásokban és a gettókban maradt berendezési és vagyontárgyak a legnagyobb rendetlenségben és gondozatlanságban maradtak hátra. A gettólakásokban a csendőrség minden ágyat, szekrényt és fiókot felkutatott, tartalmukat a padlóra rázta, s minden keresztlégzőlyukon a legnagyobb feldúltság képét hagyta hátra. A kulcsokat jelzés nélkül ezerszámra gyűjtötte ládába, s így a lakásokba minden alkalommal (Pl. leltározás, íróasztalgyűjtés, elszállítás) csak a záruk feltörése, ajtók, kapuk rongálása útján lehet behatolni. Egyik lakásban a földre szórt, vagyont érő textilhalmaz tetején bútordarabok, táskák és egyéb tárgyak társaságában 15-20 ledobott, rothadó tojást találtunk. Hasonló a helyzet másutt is. Mindenütt szenny, bűz, rothadó élelmiszerek, férgek, egerek találhatók nagyértékű ruhák, fehérneműek, bútorok és berendezési tárgyak között. Felszerelt orvosi rendelőket, finom műszereket láttam teljes gondozás és karbantartás nélkül. Minden behatolás alkalmával 6-8 ember cipője gázol végig a földre szórt értékek tömegén. Kétségkívül milliós értékek biztos pusztulásáról van szó, ha ezeket a sok esetben nedves és szennyes helyeken hagyott vagyontárgyakat gyors és bátor hatósági intézkedések meg nem mentik a pusztulástól. Az eddig tapasztaltak alapján az a meggyőződésem, hogy a hónapokon keresztül tartó leltározási munkát a lakásokban és üzletekben maradt értékek sorsát tekintve teljesen eredménytelen és fölösleges. Kárba veszett fáradság. Ebben az ügyben nem a számbavételen és a leltározáson van a hangsúly, hanem a megmentésen. Mit ér az utolsó szögig legpontosabban felvett leltári jegyzék is, ha közben a számbavett vagyontárgyak elpusztulnak? Jelenleg az a helyzet, hogy míg a leltározó bizottságok üres üvegeket olvasgatnak, gombokat válogatnak és egyéb haszontalanságokkal töltik az időt, a valóban értékes berendezési tárgyak és textilanyagok a biztos pusztulásnak néznek eléje. Míg a bizottságok a szemetet is leltározzák, az értékek veszendőbe mennek vagy keresztény bujtatóknál pihennek. Az elmúlt hónapok bizonyítják, hogy a paragrafusokhoz kötött leltározási eljárás nem célravezető. Láttam beépített szekrények, csillárok, ⁴⁴függönytartók és egyéb szerelékek lebontását, pedig ezek a leszereléssel többnyire értéktelen lomokká váltak. Egy ötvenéves csillárt nagy munkával leszereltek, s egyik burájára állítva a sarokba helyezték. Kötegekbe és bőröndökbe gyömöszölt értékes ruhaneműek kerültek beláthatatlan időkre bútorhalmazok alá. Itt csakis erélyes és határozott cselekvéssel, gyors intézkedéssel, áldozatos munkával és anyagi befektetéssel lehet eredményt elérni. Nézetem szerint e milliós értékek megmentésének csak az az egy módja van, hogy raktárhelyiségek előzetes kijelölése és beosztása után két hétre több száz testi és

szellemi munkást, 40-50 szállító járművet kell e célra hatóságilag igénybe venni még akkor is, ha más csekélyebb jelentőségű munkaköröket erre az időre le kellene is állítani. Bizottságokat kellene e munkásokból alakítani, amelyeket egy-egy megbízható és feladatkörében teljhatalommal felruházott egyén irányítana, aki kijelölné, hogy milyen értékeket kell elszállítani a szakok szerint elkülönített raktárakba, az ott maradó kisebb értékeket képviselő tárgyakat pedig (a lakástartozékok kivételével) a szegényebb lakosságnak kellene átengedni a szemét elhordása és a lakások kitakarítása fejében. Csakis ilyen erélyes, megszervezett és költséget nem kímélő eljárással menthető meg a pusztulásnak induló zsidó vagyon. A zsidó üzletekbe és raktárakba pedig szakavatott vezetőket kell beosztani az árukészletek karbantartása és gondozása, valamint a készletek kiárúsítása végett. Szabad legyen még a hatósági tanúk beosztásáról is szólnom. Az eddig követett eljárás nem célszerű. A tanúk sokszor heteken keresztül hiába jártak be a pénzügyőrségre, mert a bizottságok vidéken dolgoztak. A tanúkat erről nem tartották érdemesnek értesíteni. Ennek következtében az utolsó behíváskor már csak három tanú jelent meg, ezek is csak hosszú várakozás után kaptak valamelyes beosztást. Nem kell mondanom, hogy ily módon ez a munkakör nem lehet eredményes. Szíves elnézést kérek, hogy a fentiekkel fárasztottam Polgármester Urat, de erkölcsi kötelességemnek tartottam, tapasztalataimat a legilletékesebb hatóság elé terjeszteni. Maradtam nagyságod iránt mély tisztelettel.

Dr. Kőműves Géza.

Sopron. 1944. július hó 26-án.

(SL IV/B/401. Sopron vármegye főispánjának i. 618/1944.)

2005. LIX. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / 27Hatvan éve történt / 46Három írás – három sors

46Három írás – három sors

A hatvan évvel ezelőtti eseményekre emlékezve ebben az összeállításunkban nem tárgyilagosságot, hanem három visszaemlékezést kapnak kézhez Olvasóink. Sopron és környéke, földrajzi helyzetéből adódóan, szinte az utolsó pillanatig kénytelen volt viselni a német csapatok jelenlétének következményeit. A város mai lakói közül még sokaknak vannak személyes emlékei ebből a korszakból, de egyre fontosabbá válik, hogy ezeket az emlékeket összegyűjtsük és átadjuk a fiatalabb nemzedékeknek.

Az itt közreadott három írás három igen különböző sorsú és világnézetű ember viszontagságaiba enged betekintést. A munkaszolgálatos fogoly, a családjával menekülő grófnő és a falujából kényszerfuvarozásra kirendelt fiatalember szemszögéből ugyanazt az időszakot – gyakorlatilag ugyanazokat a napokat, a német megszállás végnapjait – ismerhetjük meg, élhetjük át. A három túlélő személyes hangvételű, drámai sorai azonban egyúttal azokra az ezrekre is emlékeztetnek, akiknek nem adatott meg, hogy megérjék 1945 tavaszát...

A három forrás sorsa is különböző volt: az első visszaemlékezést egy napilap felkérésére, az események tizedik évfordulóján adta közre szerzője; a második mindössze három évvel a történések után, külföldön jelent meg, és eddig magyarul nem volt olvasható; a harmadik, napló jellegű írás mindvégig kéziratos formában maradt: az itt közölnél jóval terjedelmesebb feljegyzés nemrég került be a Soproni Levéltárba. A Szerkesztőség ezúton mond köszönetet mindazoknak, akik a közreadásban, illetve a másodközlésben segítségünkre voltak: Askercz Évának, Domonkos Ottónak, Németh Lajosnénak, Tóth Sándornak (Lovászi), Turbuly Lillának és Turbuly Évának.

Csatkai Endre: Kópházán szabadultam fel¹⁵⁸⁽¹⁵⁸⁾

Szerkesztőségünk megkérte dr. Csatkai Endrét, a Soproni Múzeum Kossuth-díjas igazgatóját, hogy nyilatkozzék a békéről, felszabadulásunk évfordulójáról. Nyilatkozat helyett a szerkesztőségnek elküldte az alábbi riportsorozatot, amelyet válaszul szánt kérdéseinkre.

2005. LIX. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / 27Hatvan éve történt / 46Három írás – három sors / Kópházán szabadultam fel158 / I. Előzmények

I. Előzmények

1945. január 17. körül érkezünk meg Kópházára, Sopron közvetlen közelébe. Akkor már hat hónap óta tartott munkaszolgálatom, de a honvédség keretében. Aránylag elég emberséges körülményeink voltak. Ha valami módon biztosítanak minket, hogy ennyi és ennyi idő múlva hazatérhetünk és otthon mindent a régiben találunk, családot és háztájt, akkor talán úgy fogtuk volna fel, mint egy elkésett iskolai kirándulást, amelyben az ügyeseknek állt a világ. Megjárta munkaszázadunk Erdélyt, a Tisza partját, 47Érsekújvárt, majd 1944 karácsony másodnapján nekivágtunk a Csallóköznek ismeretlen végcéllal. Itt pár hétig kóboroltunk, míg aztán a tábori csendőrök ránk találtak és négy nap alatt Kópházára hajtottak.

A falu már tele volt munkaszolgálatosokkal, de telve nyilassal és SS-ekkel is, a falu népe szinte alig látszott; a sok falragasz, persze csak amúgy kézzel firkált és fára szegezett, azzal fenyegetett, ha valaki szóba áll munkaszolgálatossal, vagy segíti, halállal lakol. A nagyobb nyomaték kedvéért így szólt az írás: „agyonleszlőve”.

Itt aztán megtudhattuk, mi a német iskola. Az élelmezés kora reggel valamelyes keserű feketekávé és este két deci bab, egy darab kenyér. Böven volt viszont verés, legtöbbnyire ok nélkül. Egy bajtársamat jobb bakancsa kedvéért közvetlenül mellettem lőtte le egy nyilas suhanc. A sáncásás volt a munkánk, több kilométerre a falutól, reggeltől besötétedésig, szakadatlanul. Bajtársaim közül ketten hamarosan bele is haltak a nélkülözésbe, más század tagjaiból naponta legalább öt-hatot temettek, persze a dögtéren. Ha keresztény volt, legfeljebb titokban láthatta el a kópházi pap utolsó kenettel, nem kísérhette a sírhoz. Ami engem illet, március elején már elhagyott az erőm. Ha megütöttek csontot ért, húsom már nem volt; fagyos lábammal alig tudtam vándorolni, három elfagyott ujjammal nagy nehezen bírtam csak emelni az ásót. Nagyon emberséges volt a pajtánk parancsnoka (ún. juppo); amikor tehette, visszahagyott és így nem kellett munkára mennem a soproni régi lóversenypálya mellé, ahol az Ikva medrét tisztogattuk. De ha razzia volt és elcsípték az embert, akkor büntető munkára vitték, persze előbb alaposan helyben hagyták. Eléggé kockázatos volt a munkaszünet.

Hamarosan rajta is vesztettem. Akkoriban már eléggé edzett voltam és nem sokat törődtem az orvos ordításával, de mikor a feljelentés megírásánál az igazolványomról a nevemet meglátta, egyszeriben elcsitult: izgatott lett és azt mondta, ismeri az írásaimat. Megzörgette a csontjaimat, látnia kellett, hogy nem vagyok már képes munkára. Kissé töprengett, aztán azt mondta: „Én elküldhetlek valamelyik gyengélkedőbe, de akkor lelkileg mégis tönkre”. Mire én vállat vontam: „Itt tesztileg megyek tönkre.” „No, majd meglátom” – mondta szedelőzködve az orvos. Most már kissé bátrabban maradtam tehát lakóhelyünk, a pajta udvarán, otthon. Reggel a bajtársaim kitámogattak a trágyadomb mellett heverő pár gerendára, körülraktak pokróccal és aztán összecsuklottan, magam elé meredve ültem estig, amíg haza nem tértek és be nem vittek egy kis istállóba, amelyet nem használt már a kópházi gazda, mert

talaját felmarta a trágyalé.

Március 16-án kiderült, hogy az orvos megtartotta szavát, és két úgynevezett „ápoló” jött értem. Elvezettek a gyengélkedőbe. Hát ez az intézmény sem nagyon szolgálta meg a nevét! Az egyik hosszú gazdaház végében álló pajta volt, persze szellős, kapujára halálfejet rajzoltak a bentlakók elővigyázatból, mert tudták, hogy hóhéraink igen gyávák. Alája írták, hogy tifusz és kolera. Némi joggal. Ott a földön, rongyok között feküdt vagy 50-60 nagybeteg, többnyire bélhurutos, vagy a végelgyengüléshez egészen közel álló. Valóban igaza volt az orvosnak, lelkileg tönkre lehet menni a szörnyű bűzben, az állandó veszekedésben, amelyet az ápolók és némely hangosabb beteg kezdett; de emlékezetesen szép koratavas köszöntött ránk és reggel kicsúsztam a pajta mögött lévő nagy szérús kertbe, ott az áldott napsugár elé tártam a furunkulózis okozta nyílt sebeimet. Jobban ugyan nem lettem, de rosszabbul sem. A 48bélbajosok sem kaptak mást, mint keserű kávé, este babot, csupán annnyival volt mondjuk „jobb” az ellátás, hogy déltájban valami sárgára festett meleg vizet is osztottak ki. És még valami: ide nem járt be sem német, sem nyilas. A korábbi helyen, amikor a gerendán ültem naphosszat, a parasztgyerekeket arra biztatták a nyilasok, hogy dobáljanak meg kővel. Itt aránylag nyugalom volt, legfeljebb az nyugtalanított, hogy míg kint fekszem, bent a pajtában nem lopják el valamimet: mert bizony úgy aludtam éjszaki is, hogy csajkámat a kezemben tartottam, kanalamat már az első éjjel elcsenték. Lelkileg tönkre lehet menni, igaza volt az orvosnak. Szerencsére már kezdtem ködben élni, gondolatom sem igen volt, csak néztem a kék ragyogó eget nappal és odaadtam magamat az állati álomnak.

2005. LIX. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / 27Hatvan éve történt / 46Három írás – három sors / Kópházán szabadultam fel158 / II. Kezdődik a koplalás

II. Kezdődik a koplalás

Március 26-ára esett virágvasárnap. Estefelé valamelyik bajtárs mondja, hogy menjek a sövényhez, amelyen túl sem mi nem mehetünk, sem mifelénk nem jöhetett emberfia. Unokabátyám állott ott, akivel korábban elválhatatlanul együtt töltöttem a rabság hónapjait, de itt Kópházán már szétválasztottak minket. Egy 50 pengőst nyomott a markomba és máris sietni akart. Ekkor felbuggyant belőlem a kérdés: „Imre, van még háború?” Abban a ködben, amely lelkileg körülvelt, úgy képzeltem, amennyire a gondolatok egyáltalán kialakultak bennem, hogy a háború megszűnt már, persze a németek győztek, és minket addig tartanak, amíg egy napon mégis csak elmúlik az életünk. Kitől is tudhattam volna valamit, kivel is beszélhettem volna. Mellettem az öreg Nikola feküdt, egy patkányfejű vilnai, aki az első világháborúban itt ragadt Magyarországon, törve beszélt magyarul és főgondja, ahogy elnevezte, a „vecsera”, azaz az esti bab volt. A másik oldalon egy Ádler nevű csontváz feküdt. Mindenét, már az ingét is eladta egy kis élelemért, tavaszi felöltőbe és pokrócba burkolózva fetrengett naphosszat, szólni sem igen szolt hozzám, hiszen akkor már teljesen süket voltam.

Unokabátyám elcsodálkozott a kérdésemen, mire én folytattam: „Budapest elesett tán?” A választ szinte nem is tudtam felfogni: „Szombathely és Győr előtt állnak a szovjet csapatok.” Azzal el is tűnt az esthomályban. Kezemben a bankóval visszatámolyogtam a pajtába. Nikola azonnal kész volt a tanáccsal: be szoktak jönni a nyomorúság vámszedő, egyes hiénák, és aminek valamelyes értéke volt, egy darab szalonnáért, egy falat kenyérért elcserélték. Majd egy ilyen csereberélőnek odaadjuk a pénzt, hoz érte ennivalót. Valóban, a következő napon megjelent egy ilyen „bajtárs”, átvette a pénzt, meg nagyobb örömmel a papucsomat és minden jót ígérve elment. A szükség nagyon fenyegetően mutatkozott meg, mert ezen a napon, március 27-én már nem kaptunk kenyeret.

Az egyik ápolónk valahonnan a mármárosi havasok aljáról való volt. Müller Henriknek hívták, de úgy járt, mint a székeleyek, fekete szalagos, fehér harisnyában, báránybőr süveggel. Pontosan olyan volt,

ahogy Tamási Áron híres Ábeljét leírja. Még a széles vigyor sem hiányzott az arcáról és kék szeme derűt sugárzott. Igen jó fiúnak mutatkozott, ritkán bősziült fel egy-egy beteg túlzott kívánsága miatt. Engem megszeretett, mert igen udvarias voltam vele és sohasem türelmetlenkedtem. Különben cipézmesterséghez értett és a falusiak jól tartották munkája ellenében. Mülleren meglátszott a gond, hogy mi lesz: minket csak az érdekelt, hogy jelenleg nincs kenyér. Én 49. második adagot kértem a rossz kávéból, kaptam is, de bocsássa meg a teremtőjének az ég, gyalázatos volt még éhomra is.

A nap eltelt, azaz annyi esemény volt, hogy a szérűskerttel átellenben marharépat ástak ki a veremből. Aki beteg kint volt a szérűskertben, persze át-átkiabált, hogy dobjanak át egy pár darabot. A jó emberek hajlottak is a kérő szóra, de egybe kapcsolták a hasznost a kellemessel és egy kis mulatságot szereztek maguknak vele, hogy a könyörgők sűrűjébe dobták egymás után a répat. Kit fültövnön, kit fejbe talált a földes termés, de aki elkapta, attól tíz kéz is igyekezett elragadni. Én messzebből néztem a színjátékot és nemcsak szenvedő alanya nem voltam a küzdelemnek, hanem egy-két rosszul irányított répa mellém is esett, így jogtalanul jutottam hasznukhoz. Be kell vallani, hogy az első harapásnál valami édességet érzett az ember; de utána annál inkább összehúzta a száját.

A szerdai nap meglepetést hozott: a reggeli csak megjött és Müller Ábel jóvoltából még duplán is kaptam belőle, de elmaradt a déli sárga leves, ami után senki sem vágyakozott úgysem, legfeljebb azért, mert ivóvizünk sem volt, csak egy kannával és egy pohárral a pajta ajtajánál. Estére már babot sem kaptunk. Az izgalom csak fokozódott, amikor Müller hírül hozta a maga furcsa nyelvén, hogy munkaképes bajtársaink egész nap otthon készenlétben voltak és most este alighanem indulnak. Valóban megjelent az a bajtárs, aki elvitte a pénzt és a papucsomat, mindent visszahozott hűséggel, már nem volt ideje eladni, és ételmet venni. Itt álltam tehát az éhség küszöbén egy 50 pengős bankjeggyel. Hamarosan szólítottak, menjek a sövényhez. Négykézláb kúsztam oda. Unokabátyám várt rám, keze mozgatásával siettetett: búcsúnk rövid volt, őket viszik, maradjak egészséges; már el is tűnt az alkonyatban. Hogy tulajdonképpen mi történt, azt persze csak később tudtam meg. A Szovjet Hadsereg egész egyszerűen nem a németek gondolatai szerint végezte a hadműveleteket és most kiderült, hogy ha sietve nem iszkolnak, akkor elibük kerülnek; tehát elsősorban a még munkára alkalmas embereket vitték, a gyengélkedőknek pedig megmondták, hogy „saját felelősségükre” maradnak. Hogy ez mit jelentett, azt is csak később tudtam meg. A gyengélkedők pajtáit felgyújtották. Aki menekülni próbált, azt géppuskával intézték el. Így történt Nagycenken is. A szovjet csapatok vezére a község orvosát és lelkészét magához kérve írta meg róla a jegyzőkönyvet, ahogy ezt nekem maga a lelkész mondta el 1946-ban.

2005. LIX. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / 27Hatvan éve történt / 46Három írás – három sors / Kópházán szabadultam fel158 / III. A várakozás napjai

III. A várakozás napjai

Március 29-én azzal a hírrel leptek meg minket, hogy a pajtából nem szabad távozni. A nyomorúságos latrinát sem engedélyezték, volt egy üres sarok, azt jelölték ki a bélbajosok számára. A legszebb tavasztól egy deszkafal választott csak el, ezen a deszkafalon belül maga a pokol. Dél tájban Müller egy pléhvödörrel érkezett meg. Az elhagyott konyhánkban fedezte fel, bab volt benne, de már több napos penészes. Akadt, aki neki esett, de hamarosan jajgatni is kezdett. Előszedtem a marharépat. Kegyetlenül rossz volt, de legalább nem gyötörte meg a beleimet. Aztán csak nézni a földön fekvő levegőbe, amelybe tejutakat alkotott már a búz. Este felé a szomszédos gyengélkedőből átjött egy ápoló, valamit súgott a mieinknek, azok nemsokára el is tűntek, majd a suttogás elért hozzám is és egyik szomszédom volt szíves a fülemből ordítani a hírt: ma este végeznek velünk.

50Elhatároztam, hogy szembe nézek a halállal, nem alszom el. Nem féltem tőle, de nem is fogtam fel

teljes vigasztalanságában. Ködképként suhant végig az agyamon, hogy sok-sok feldolgozatlan jegyzetem vár; vár, de hol? Vajon megtalálnám-e ha visszatérek, lesz-e még otthonom? Legjobb lesz a megváltozhatatlannak elébe menni. Láttam egy-két zsidó rabtársam is ébren akar maradni. Volt, aki feltekerte magára az imaszíját és fohászok közt kívánta fogadni a halált. Lassan minden homályba veszett és az éjjel, életemnek tán leghosszabb éjjele is elmúlt. Mikor világosabb lett, Müller ragyogó holdvilágképe hajolt fölém: „Futsz német”. Csak ennyit mondott, de mindent értettem. A németek menekülnek, azok, akik tudtak e siralomházzal. A nyomukban menekülőknél pedig kisebb gondjuk is nagyobb volt, hogysen pár száz embert a másvilágra segítsenek, mikor a maguk életéről van szó. Azért mégis örök életemre rejtély marad, miért nem végeztek már korábban a sok halálos beteggel? Lehet, hogy a horvát lakosság felháborodásától tartottak, mert példának okáért éppen a mi elhurcolt társainkat tizedelték meg állatias kegyetlenkedéssel a burgenlandi német falvakban. Ez mutatja, hogy az összeomlás közeledte egyáltalában nem félemlítette meg őket.

Müller a többieknek elmondta és Nikola lengyel–oroszmagyar közvetítésével én is megtudhattam, hogy csak úgy hömpölyög az áradat Sopron felé az országúton, de azért Müller mindenkit kért, ki ne merészkedjék a pajtából. De ki tud rá felelni: napokon át, vagy csak órákig tart a feszültség? Három sorban feküdtünk. A legelsőben csupa halálra vált, az egyik Müller érkezése után sóhajtott utolsót, pesti banktisztviselő volt szegény. Később, mikor a nővére érdeklődött felőle nálam, azt írta ismertetőjelnek, hogy állandóan kis pipából pöfékel. Ó szent együgyűség! Volt ott valakinek is egy csöpp dohánya! Müller ismét csodát művelt: a faluból mindegyikünk számára egy-egy főtt krumplit hozott és valóságos megdicsőült arccal nyújtotta át nekem, a halottnak szánt krumplit, a második adagot. Soha kitüntetés nekem ilyen jól nem esett. Mindenki feküdt a földön és csak egészen halkan beszélgettek.

Ekkor azonban a sarokból már annyira áramlott a bűz, hogy nem bírtam magammal: legyen ami lesz, kívánszorogtam a pajtából. A szérús kertben virágoztak az ibolyák és én... tán a Nagy Természet megbocsátja, nekik estem és faltam őket. Faltam, mert tudtam, hogy kelyhük mélyén egy csöpp kis méz van. Feltűnt nekem, hogy a kertetől nem messze egy Szentháromság-szobor mögött a föld magasra felvetődik és pár pillanat múlva másodszor. Most már jobban figyeltem és az alkonyi égen felfedeztem a repülő aknát, amely lassan, de biztosan közeledik pályájával a pajta felé.

Visszakúsztam tehát a pajtába és odaszóltam Ádler szomszédnak: „Lövik a falut az oroszok.” Erre ő mérgesen felemelkedett, úgy ordította a fülembe.

„Maga vén süket, hiszen már délután óta lövik.” Mire én nyugodtan viszonztam: „Lássa, milyen jó nekem, hogy csak most hallom.”

Tán egy fél óra múlva elérte a falnak azt a sarkát az akna irányába, amely a magyarfalvi országút mentén fekszik. Jócskán hullott a pajta tetejére a szomszéd házak tetejéről a cserép, csak úgy pufogott. És ebben a zenebonában a legtöbben szunnyadtunk a múlt éjszakai virrasztás után. Ritkán pihentem életemben ennyire biztonságosan és mélyen. Egy nagy robbanásra ébredtem; akna érte a mi tetőnket is, beszakadt, 51 éppen a felett a sarok felett, ahol a szükségünket kellett végezni. Szemünk, szánk tele ment törmelékekkel, mocsokkal, de pillanatok alatt ismét álomba merültünk.

Március 31. Fél hat tájban már világos volt a pajtában, mindenhol mozgolódtak a bajtársak, hasztalan intettek csendességre némelyek: csak az első sorban maradtak mozdulatlanul a halál küszöbén néhányan, és egypáran már túl rajta.

Az egyik bajtárs a pajtának a kert felé vivő kapujához állott, nemsokára többen is követték. Feszült csöndben hangzott el a megváltásunkat jelző szó: „SZOVJET BICIKLISTA ŐRSZEMEK”.

IV. A szovjet hadsereg bevonulása

A várakozástól elgyötört emberekből csak sóhaj szakadt fel. Egypáran nem bírtak már magukkal és az udvar felől kisiettek az utcára. Negyed óra múlva egy idősebb szovjet katonával tértek vissza, aki széles mosollyal állított be és igen élvezte a feléje rivalgó üdvözlést. Cigaretta szórt széjjel, de miközben a tekintetét végigjáratta a sorokon, egyszerre csak az első sor halálsápadt és sárga arcait súrolta a pillantása. Abban a pillanatban elborult az arca és sietve kiment. Most fogta csak igazán fel, hová tévedt.

Most már aztán minduntalan betoppant egy-egy katona. Volt a bajtársak közt olyan, aki egy-egy harciasabb tekintetre felemelte megadása jeléül a kezét. Ezeket mérgesen intették le az orosz katonák. A megpillantásuk mind több bajtársba öntött erőt és kezdtek szedelőzködni többen is, hogy ennivalóért menjenek. Úgy látszik, Sopron felől még lőtték a falut, mert aknák robbanása hallatszott és a golyók süvítettek. Közben kitárult az udvarra vivő kapu, orosz tüzérek siettek át a pajtán és felszaggatták a kertre néző kaput is. Hamarosan egy kisebb ágyút vontattak át, de most egy kissé magam is megszeppentem, mert ha a német észreveszi, honnan dörög az ágyú, alighanem porrá lövi a pajtát velünk együtt. De egy-két ágyúlövés után visszavontatták ismét az udvaron át az utcára a hadi szerszámot.

Akik kimerészkedtek a faluba, megrakodva tértek haza: ki szalámit hozott, igazi békebelit (tishti lakást keresett fel), ki egyéb élelmiszert és sokan lázasan kezdték összeszedni a holmijukat. Búcsúszavak röpködtek a levegőben: Viszontlátásra Pesten! Viszontlátásra Debrecenben. Végre valamelyik megmondta nekem is, hogy félnek, talán visszaszorítják a szovjet sereget, és most sietnek a vonal mögé, de ettől nem kellett volna tartani, ha tényleg át tudjuk látni a csata képét. Végül az éhség legyőzte eddigi szemlélődő magatartásomat. Elhagytam a pajtát. Mindjárt a hozzája tartozó házban adtak kenyeret. Srapnel hullott az udvarra. A szomszéd ház védelme alatt másztam tovább, majdnem, hogy négykézláb a gyengeségtől. Egy konyhába bekukkantottam, tej fortyogott a tűzhelyen, senki sem őrizte. Hónapok óta nem ittam tejet, de le tudtam küzdeni a vágyat, hagytam. Más házban ismerősökre bukkantam, azaz most ismét ismerősük lettem, adtak enni, inni. Megint másutt szovjet katonákat húztak be erőszakkal és etették, itatták őket. Bajtársaimra gondoltam, tele szedtem a két markomat kenyérrel és vánszorogtam vissza a pajta felé. Szuronyt szegező alakulat futott velem szembe. Nem bírtam megállni, hogy diadalmasan feléjük ne mutassam a kenyeret: chleba, chleba. Azok mosolyogtak, és cigarettát dobtak felém, aztán rohantak ismét tovább. Azt hiszem, a németek szó nélkül leszúrtak volna, ha az utjukba kerülök.

Csatkai Endre eredeti cikkének illusztrációja. Győr-Sopron megyei Hírlap, 1955. február 24.

52A pajtában már csak kevesen maradtak, néhány félholt. Kiosztottam a kenyeret, de aztán a fáradságtól elnyúltam ismét a földön. Hely volt már bőven, Nagyszombat délutánján elcsöndesedett minden a faluban. Suttogták, hogy Sopron is felszabadult. De gondolataim még mindig nem tudtak a valóság szilárd talajára kievickélni. Én még továbbra is a meggyalázott rabszolgának éreztem, helyesebben tudtam magamat, és másnap is, húsvét vasárnapján, április elsején, mikor kimentem a bűzös pajtából, még mindig nem is jutott eszembe másutt menni, mint a kocsitú sarában, mert hiszen nekünk raboknak, csak ott volt szabad járnunk. A faluban, ha betértem valahová, már tisztelettel és ennivalóval fogadtak, mégis amikor a plébániára tévedtem és ott a németek utolsó lakomájának maradványait megláttam az asztalon, rávettem magamat az abroszon terjengő kiömlött mézre, mert édességet kívánt elsősorban a szervezetem.

A plébánost ismertem régebről, sőt egyszer egy kis csomagot is juttatott hozzám: gondoltam, megtréfálom a nővérét és ezzel állítottam be a plébániára: „Egy öreg kódis kér egy kis ennivalót.” Magam is elrettentem, amikor tényleg öreg koldusnak néztek. Valóban, nemcsak, hogy rongyokban lógott rajtam a tetves ruha, de hajam ápolatlanul, szakállam piszkosan keretezte zöldes-sárga arcomat. Minderről nekem alig lehetett fogalmam, hiszen harmadfél hónapja nem néztem tükörbe. Megtörtént, hogy **53**egyik házból ki is löktek, mert miközben enni adtak, tetű kíváncsiskodott elő rongyaim közül.

Felderítő sétám közben repülőgépek berregtek a falu fölött. Persze német. Egy parasztasszony behúzott a házba; ott volt a németek margarinkészítőjének szállása. Jól megrakodtam margarinnal. Kifáradtan mentem vissza a pajtába. Kiosztottam a margarint. Úgy láttam, hogy az egyik haldokló közben

befejezte a vívódást; de nem, feléledt és követelte a margarint. A magamét adtam neki, a többieknek már volt akkor gazdája. Délután ismét útnak indultam. A falu persze meglehetősen megviselt volt, a templomot is érte akna, a homlokzat megsérült, a lakosok még nyugtalanok voltak. Húsvét vasárnap ellenére nem igen főztek sehol. Én a savanyúvíz forráshoz vánszorogtam, és ott tényleg felüdültem, mert hiába, a gyomrom nem tudta követni a szemem étvágát. De a kút közelében lakó magyar menekült család száraz húst és hideg főtt krumplit hozott: ez adott esetben a legmegfelelőbb étel volt. Mikor visszavánszorogtam a pajtába, ott nagy lakmározás folyt, mert az egyik félholt összeszedte magát, elment zsákmányolni, egy nagy bödön műmézet hozott haza. Én csak mérsékelten ettem, annyira amennyire csillapult az első éhségem, de az éjszaka igen elnyúlt. Szegény bajtársaim nagyon rosszul voltak és egyfolytában nyögtek, sírtak.

2005. LIX. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / 27Hatvan éve történt / 46Három írás – három sors / Kópházán szabadultam fel158 / V. Hazatérés Sopronba

V. Hazatérés Sopronba

Április 2-án reggel még mindig abban a tudatban éltem, hogy rabságom nem ért véget. Semmiképpen nem tudott bennem kialakulni, hogy szabadságomat visszakaptam, és nem kell nekem ebben a dögletes levegőben élnem, számos helyen adnának szállást, enni és amire legjobban kezdtem vágyakozni, egy lavór meleg vizet.

Kerítettem söprűt és próbáltam a napok óta elhanyagolt pajtában rendet teremteni. Majd leszakadt a karom a söprűtől is, olyan gyöngye voltam. Fél óra múlva annyira-amennyire mégis, rendesebb lett a pajta, legalább nem kellett ürülékben járni-kelni. A házzal szemben lakott egy öregasszony. Ott mindig jó tejet kaptam, így volt ezen a napon is. Vittem a bajtársaknak. A ház előtt egy farakáson egy jobb ruhás férfit és nőt pillantok meg. Pihennek, mellettük bőröndök. Persze odasiettem, megkérdem, honnan és hová? A legnagyobb meglepetésemre a nő ezt mondja: „Bécsbe és onnan Varsóba megyünk, a cenki táborban voltunk internálva.” Hogyan, hát Bécs felszabadult már? Hiszen akkor már Sopron is... A nő nevetett: Sopron? Már azt sem tudja, hogy németek voltak benne.

Úgy éreztem, magamban valami megfordult. Sopron szabad. Ide 7 kilométer. Ezek gyalog elindultak bőröndökkel Varsónak. Én meg a 7 kilométert sokallom, és inkább maradok a bűzben és koldulok? A következő pillanatban már kész volt az elhatározásom.

Összeszedtem még kenyeret, körülraktam a bajtársakat. Egy pokrócot odaadtam ajándékba a ház gazdájának, temesse el a halottakat: én elmegyek. A háziak óva intettek, hogy elinduljak. Az országúton elűthet egy száguldó autó, repülő is minduntalan megjelenik. De most már nem lehetett engem visszatartani. Kulacsomat megtöltötték tejjel. Hátizsákomat – valaha a feleségem használta kirándulásra – megtöltöttem azzal, amim maradt, némi kis fehérneművel, csajkával, aprósággal. Nem az országúton indultam el, hanem a harkai állomás felé vivő dűlőúton. Megkezdtem a nagy utat. 100-100 lépésenként meg kellett állnom, egy korty tej további erőt adott, de aztán egy 54 kilométerre drótakadályba ütköztem. Hosszabb pihenő után az Ikva felé kanyarodtam le, de itt nem volt út. Heprehupás legelőn vánszorogtam. Ha egy mélyedéshez értem, előbb ledobtam a hátizsákomat, úgy másztam utána. A másik parton feltoltam és magam is utána kúsztam. Már annyi erőm sem volt, hogy a hátamon tarthattam volna. Az Ikvánál egy helyütt valaki már átvágta a drótakadályt, de magán a patakon nem tudtam átjutni. Nem is messziről, látható volt az országút. Kocsi, ökörfogat, autó kígyózott rajta. Ismét nagy pihenő után elindultam a patak mentén, és íme messziről egy zsilipféle látszott. Ha akrobata lettem volna, tán azon átegyensúlyozom magam, de így, halálos fáradtan és legyengülten? Ám a közelben látszott már, hogy a zsilip felett palló is húzódik, így átkerültem a túlsó partra és onnan tán már csak 500 lépés az országút. Valami jármű majd csak felvesz. A hídon átkerülve

erőt gyűjtöttem az utolsó szakaszra, tejem ekkor már nem maradt. Az áldott meleg tavaszi napsugár megerősített annyira, hogy elértem az országutat, de ott egy kilométerkő mellett összeroskadtam.

Sok autó száguldott mellettem, de persze észre sem vettem, végre öt orosz katonai lovaskocsi vágatott a közelemben el. Az elsőnek felkiáltottam magam csinálta orosz nyelven: „Sopron hoszpítál”. A kocsi tovább robogott, a következőkkel már nem is kísérleteztem, de az ötödiknél felkiáltottam a kocsis felé. Az maga elé mutatott az ostorával. Azt hittem Sopront mutatja, hát magam elé is morogtam: „Jobban tudom én, mint te, merre van Sopron.” De csak állhatatosan előre mutogatott. Hát íme, az első kocsi közben megállt és a katona szalad elém, felragadott és elhelyezett a kocsiban. Vágtatni kezdtünk. Még egyszer felgöngyölödött szenvedéseim színhelye: az Ikva medre, amelyet tisztítottunk, a hegy, amelynek tetején sáncot ástunk, lefele jövet pedig a sikamlós lejtőn egy-egy hatalmas fatörzset kellett cipelni. Mindjobban látszottak a soproni tornyok, számolgattam, mind megvan. Különösen a március eleji bombázások után volt tele Kópháza rémhírrrel, hogy a fél város romokba temetkezett. De aztán a város szélétől fogva valóban mind több lett a rom, és amikor a kocsi megállt a kórháznál, azt is romokban láthattam viszont.

Alaptermészetem mindig derült volt, rabságom kilenc keserves hónapja sem tudott belőlem más embert faragni és itt, most már a hazai földön, a hazai levegőben kitört belőlem a jó kedély: „Itt sem vártak engem” – mondtam hangosan. Ott álltam, mint később kiderült, 48 kilóra sorvadtan, rongyosan, férgesen, felismerhetetlenségig eltorzultan, de Sopronban már és a Szovjet Hadseregnek hála, szabad emberként...

Vége

Domonkos Ottó zárszava: Jellemző Csatkai Endrére az emberséges megbocsátás, aminek magam is tanúja lehettem 1952–53 között. A munkaszolgálatosok keretlegényeinek az igazolása még nem zárult le. Egy szép napon idézést kapott a Megyei Bíróság Igazoló Bizottságától, mivel tanúként kívánták kihallgatni egyik feljelentett keretlegény ügyében. Beosztottjai előtt beszélt róla, vállalta az utazást, a tanúkihallgatást. Ráismert az „emberséges” keretlegényre és elmondta, hogy az elnéző volt a gyengékkel, nem tartozott a kegyetlenkedők közé. Az Igazoló Bizottság a tanúvallomás alapján felmentő határozatot hozott. Visszatérve Sopronba személyesen tőle hallottam a történeteket, és a megnyugvást is láttam rajta.

2005. LIX. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / 27Hatvan éve történt / 46Három írás – három sors / 55

55Andrássy-Kuylenstierna Stella: Ég a puszta (részletek)
bev. Tóth Sándor, ford. Turbuly Lilla

2005. LIX. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / 27Hatvan éve történt / 46Három írás – három sors / 55 /
Előszó

Előszó

Andrássy Stella (leánykori nevén Kuylenstierna Stella) Göteborgban született, 1902. március 14-én. Férje, Andrássy Imre (szül. 1891) a stockholmi magyar nagykövetségen teljesített szolgálatot, így ismerkedett meg későbbi feleségével. 1919. december 16-án, Stockholmban kötöttek házasságot. Előbb Homonnán, az Andrássykastélyban éltek, de a trianoni békediktátum után meggyűlt a bajuk a cseh hatóságokkal, s Andrássy Imrét felesége csak súlyos váltságért hozhatta ki a börtönből.

Ezután apósa, Andrássy Sándor letenyei kastélyába költöztek, és ott éltek egészen 1944-ig. Gyakran

tartózkodtak azonban Budapesten, Bajza utcai palotájukban is, mivel 1941-től Andrássy Imre a Friss Újságot kiadó sajtókonzern egyik tulajdonosa és vezérigazgatója lett.¹⁵⁹⁽¹⁵⁹⁾ Stella grófné, aki svéd származásából eredően a magyar átlagnál nagyobb szociális érzékenységgel bírt, régi vágyát valósíthatta meg, amikor 1941 szeptemberétől Kincses Újság címmel egy képes hetilapot indított, emlékiratai szerint a szegényebb néprétegek asszonyai számára. Ez a lap teljes egészében a grófné tulajdonában volt, szerkesztősége a Nagymező utcában, a Friss Újság épületében működött, s a napilap mindig előre beharangozta a Kincses Újságot. A színes borítós, népszerű hetilap idővel túllépte a százezres példányszámot.

A Kincses Újság utolsó, 1944. december 20-i számának megjelenése után, az ostromgyűrű bezáródása előtti utolsó órákban a grófi házaspár elhagyta Budapestet, a palotából magukkal hozva a „Krasznahorkai Madonnát”, akinek segítségére útközben többször is szükségük lehetett. Szerencsésen megérkeztek Mária leányukhoz, Kenyeribe, aki gróf Cziráky Pál feleségeként élt az ottani kastélyban. Innen indultak el 1945. március 26-án Nagycenken és Sopronon keresztül Ausztria illetve az Ostmark felé. Kalandos útjukon kapcsolatot kerestek a svéd Wallenberggel, és végül Klagenfurt közelében értek meg az angol zónába.

A grófné emlékiratait eredetileg svéd nyelven írta meg, *Pustan brinner* címmel jelent meg 1948-ban.¹⁶⁰⁽¹⁶⁰⁾ Még ugyanabban az évben németül is kiadta ki a zürichi Thomas Verlag, *Die Puszta brennt* címen. A könyvet olvasva feltűnik, hogy a család mindenáron ⁵⁶az angol zónába igyekezett. Andrássyné emlékirataiban került a politikát. Feltételezésem szerint a Friss Újság lapjain súlyos szovjetellenes cikkek jelenhettek meg, más okok mellett ezért is lehetett olyan fontos számukra, hogy elkerüljék a szovjet fennhatóságot.

Andrássynét 1945. május 9. után a Nemzetközi Vöröskeresztnél alkalmazták, mint tolmácsot. A szörnyű körülmények között élő menekültek nemzetközi konglomerátumában segített nyelvtudása révén az angoloknak eligazodni. Még ebben az évben audienciát kért és kapott a pápától, közbenjárt az Ausztriában tengődő menekültek érdekében.

A család később kivándorolt a Tengerentúlra. 1990 körül a Cziráky család Kanadában farmerkodott; Andrássyék pedig New Yorkban és New Jerseyben éltek. Andrássy Imre ott halt meg 1985-ben. Andrássy Stella 1998-ban hunyt el, Svédországban alussza örök álmát.

összeállította: Tóth Sándor

Részletek a kötetből¹⁶¹⁽¹⁶¹⁾

2005. LIX. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / 27Hatvan éve történt / 46Három írás – három sors / 55 / Menekülőben

Menekülőben

Március 26-án, mint rendesen, kint ültünk és teáztunk. Egy csoport pilóta jött be a kapun, először nem ismertük meg őket. Fáradtnak és levertnek tűntek. Aztán felismertük a legelső férfit. A Pumák vezetője, Hepes alezredes volt, Magyarország legsikeresebb harci pilótája, a csapatával. Egy puma-jel volt a gépeiken, innen származott a repülőezred neve.

– Ön meg hogy kerül ide? – kérdeztem tőle.

– Veszprém, az utolsó nagy repülőterünk, ma elesett – válaszolta.

– Reménykedtem benne néha, hogy találkozom a Puma-repülőezred vezetőjével – mondtam – de ma

mégsem örülök neki, mert most értettem meg, hogy Magyarország elesett.

– Igen. – bólintott.

Orosz páncélos menetoszlopok dübörögtek a Kisalföldön, egyenesen mifelénk. Nem volt már sok időnk, hogy elhagyjuk a szép Kenyerit.

– No, akkor utasítást adok, hogy készítsék el a búcsúvacsorát. – állt fel Mária.

Olyan lakoma volt ez, amit az ember nehezen felejt el. Malacokat sütöttek ropogósra, és a legjobb bort hozták fel a pincéből. A vacsorát hangos zeneszó mellett költöttük el, aztán a pilóták kiittak minden konyakosüveget, amit csak találtunk. Néha kimentünk, hogy megnézzük a tűzérési tüzeket.

Az éjszaka hátralévő részében nem tudtunk aludni. Legfőképpen öreg dajkánk, Eszter nem tudott. Ő lakott ugyanis a mind közül legéberebb és legkitartóbb „Puma-sógor”, [57](#)Ratkovitsch huszárhadnagy szomszédságában, akiről egy későbbi fejezetben mesélek majd. Egész éjjel le-föl sétált a szobájában, és harmonikáján a magyar himnuszt játszotta, ami az alábbi szavakkal zárul: „Megbűnhődte már e nép / A múltat s jövődöt!”

Mi, többiek is álmatlanul feküdtünk, mert a német hadsereg megkezdte a teljes visszavonulást. A kastély előtt szakadatlanul dübörögtek a nehézgépjárművek. A magyar ütegek a repülőtéren az előrenyomuló oroszokat lőtték, akik minden létező ágyútorokból tüzeltek rájuk. Volt egy légitámadás is, de a kisebbekhez már mindenki hozzászokott.

Reggel ötkor parancsot kaptunk, hogy késedelem nélkül induljunk, mert az ellenséges páncélosok 15 kilométerre vannak Kenyeritől. A katonaság a háború alatt minden mozgítható gépjárművet és a legjobb patkolt lovakat is lefoglalta. A németek mindent elvittek, amit csak tudtak. Kenyeriben ezen kívül minden használható lószerszámot elloptak, ezért nagyon nehéz volt megszervezni a menekülést. Mégis, sikerült felhajtunk tizennégy lovat: két fekete amerikai ügetőt, egy fehér lipicai hátast, egy hároméves, teljesen betöretlen angol telivért és tíz igáslovat. A kocsik összességében így néztek ki: egy dogcart, [162\(162\)](#) öt parasztszekér, egy gumibroncsos háromtonnás, de ennek a hátsó tengelyéről a németek ellopták a gumikereket, amit a cséplőgépről leszerelt két nagy egyes kerékkel kellett pótolnunk. Nem vittünk magunkkal szénát, de két zsák zabot és egy vödört minden kocsira tettünk. Ezenkívül felraktunk egy bőrdödöt tele kolbásszal és sonkával, egy zsák lisztet, egy nagy vindó zsírt és két zsák hagymát.

Mielőtt felültünk volna a kocsikra, elbúcsúztunk a paptól és a falusiaktól. Ők inkább ott maradtak, minthogy a kalandos menekültáradathoz csatlakozzanak. A kövér, jó kedélyű szakácsnő, Mariska odajött hozzám, és kezében a húsvágó bárdal térdet hajtott.

– Engem nem kapnak meg élve az oroszok – mondta, és felemelte a húsvágó bárdot – a többi asszonnyal együtt elbújok az erdőben.

Az volt ugyanis a tervük, hogy elrejtőznek a kastély közelében lévő bükkösben. De ezt az erdőt, ahogy később hallottuk, a tűzérség letarolta, és Mariska aligha vette hasznát a húsvágó bárdjának.

A búcsúnál a pap megáldott bennünket, aztán bement a templomba, hogy imádkozzon értünk. Nagy szükségünk is volt erre. Én magam a régi svéd korált imádkoztam: „Helyezd Isten kezébe akaratod, utad, és mindazt, ami történt veled, érezd szavát a szívedben!”

Már csak egyetlen híd állt a Rábán, és hogy ahhoz eljussunk, a front felé kellett mennünk. Az út ugyanis keletnek vezetett, aztán egy éles kanyarral északnak fordult. Már az elején el kellett válnunk egymástól. Én elől utaztam Máriával, Erzsébettel, aki a kocsit hajtotta, és a kis Józsival. [163\(163\)](#)

Mögöttünk jött Eszter a kicsi Imrével¹⁶⁴⁽¹⁶⁴⁾ és egy uradalmi ⁵⁸kocsissal, és végül a férjem a nehézszekérrel. Borzalmas volt egy hátszlóval és egy betörtlen telivérrel a menekülő német páncélosok közvetlen közelében utazni.

Éppen az útkanyarulathoz értünk, és ekkor történt valami, amitől rémületemben megdermedtem. Utolért bennünket egy kerékpáros, és odakiáltott:

– Felborult a szekér a dajkával és a kislelúval!

Az én öreg Eszterem és az egyetlen fiam! Nem hagyhatom, hogy az oroszok kezei közé kerüljenek!

– Meg kell fordulnunk, és vissza kell mennünk. – mondtam Erzsébetnek.

– Lehetetlen. – válaszolta. Nem érted, hogy az ember nem mehet szemközt a páncélos áradattal?

– Meg kell tenned! – válaszoltam.

– Allright. – felelte, és nekiállt megfordítani a szekeret.

Ugyanebben a pillanatban azonban egy német páncélos autó ért oda, és úgy nekünk hajtott, hogy csak úgy reccsent. Még fel sem ocsúdtunk, és már az árokban feküdtünk. A német sofőr a legdurvábban szidalmazott bennünket, ennek ellenére egy kunyhó közelében visszavonszoltuk a kocsit az útra.

– Mit mondtam neked? – kérdezte Erzsébet. Ebben a forgalomban nem lehet megfordulni. Visszalovagolok, és utánanézek, hogy mi történt.

Okos és előrelátó volt, mint mindig: magával hozta a nyergét. Feldobta a lóra, és eltűnt a sötétben.

Mária és én Józsiával bementünk a kunyhóba. Ez volt az egyetlen alkalom az egész menekülés alatt, amikor a gyermek félt. Egyébként az egész nap roppant izgalmasnak vélte. Még soha életében nem utazhatott ilyen sokat és ilyen gyorsan, és mulatságosnak találta, ha szóltak a bombák: bumm-bumm! Most azonban szemmel láthatóan nagyon megijedt. Egyikünk sem volt észnél. A kunyhóban sebesült és haldokló katonák feküdtek és nyögtek. Az asszonyok sírtak, kint pedig javában folyt a harc. A szomszédos falu körül harcoltak, ami pár száz méterre feküdt tőlünk. Az ottani házak fényes lánggal éltek. A füstben olykor-olykor égő páncélosokat lehetett felismerni. Géppuskatűz ostromozta a sárga kukoricaföldet, amit a munkaerőhiány miatt nem takarítottak be, a kukoricaszárak úgy álltak, mint a pálcák. Hogyan jutunk el valaha is Svédországig?

Végre megjött Erzsébet.

– Minden rendben. – mondta nyugodtan. Három szekér borult fel, de már mind itt van az úton. Senki sem sérült meg.

Befogtunk és továbbindultunk. Átmentünk a Rába-hídon, miközben harcok tomboltak körülöttünk. A magyarok még mindig védtek egy kis hídfőállást, amin a páncélosaik át tudtak menni. A páncélosok áradatában nekünk is sikerült átcsúsznunk. De ez egy órán át tartott, és ezt az órát sosem fogom elfelejteni. Mindenütt égő falvak. A tüzérségi- és géppuskatűzek közül egy a fülünk mellett csapódott be, de átértünk. Azon az éjszakán 57 kilométeren át a menekülő németek áradatában utaztunk. Folyton attól tartottunk, hogy az oroszlánsárga motoroszlopok, amik a legnagyobb fordulatszámmal rohantak „háza, a Birodalomba”, összetörnek bennünket.

⁵⁹Hajnali négy körül érkeztünk meg Cenkre. A kastélyból szinte csak egy rom maradt, de a földszinten volt még egy-két használható helyiség. A kastélyt egész télen nem takarították. Katonák százai feküdtek ott, és hátrahagytak mindent, amit csak katonák hátrahagyhatnak, és ez sem nem kevés, sem nem

illatos. Szereztünk egy piszkos szalmazsákot, és a gyermekek már aludtak is, mint a kő. Eszternek sem kellett többet aggódnia a Széchenyiek híres kastélyába való entrée-jával kapcsolatban. A Rábánál folyó borzalmas harcok közepette ugyanis újra és újra felkiáltott: „De mit fog az a finom Széchenyi grófkisasszony mondani, ha meglát bennünket!”

A Széchenyiek már régen eltűntek Cenkről. Az egyetlen, aki ottmaradt, a nagy államférfi, gróf Széchenyi István volt, de ő már sok éve ott pihent a parkban álló mauzóleumában, így többé senkit nem zavart. Ez a Széchenyi volt az, akinek állandó refrénje a Parlamentben így hangzott: utak, hidak, kereskedelmi kapcsolatok a szomszédos országokkal! A hidak közül, amiket épített, a budapesti Lánchíd a leghíresebb.

Két napig maradtunk Cenken. Az állandó légítámadások során eltűntek a kocsisok, akik Kenyeriből jöttek velünk. Úgy találták, hogy minden más hely csak jobb lehet Cenknél. Számunkra azonban ennek már nem volt jelentősége, mert közben sok pilóta érkezett Kenyeriből Cenkre, és a hatóságok menetparancsot állítottak ki számukra. Közülük sokan szívesen hajtották volna a lovainkat. Még soha az életben nem volt dolguk lovakkal, de ez semmit sem számított. Volt egy tulajdonságuk, amitől rátermettebbek voltak, mint az Alföldről származó kocsisok, egy olyan tulajdonságuk, ami nagyon jól jött nekünk, amikor átkeltünk az Alpokon. Hiányzott belőlük a tériszony. Ha egy szekér készült éppen szakadékba zuhanni, az utolsó másodpercben, teljes lelki nyugalommal, ostonnal a kezükben szálltak le róla.

A menetoszlop vezetője Sándor őrnagy volt. Kezdetben kicsit az idegeinkre ment, de lassan beláttuk, hogy rendkívül rátermetten végzi a feladatát.

– Van gyakorlatom az evakuációban. – mondta. Már Erdély óta menekülök.

Menekülési taktikájának az volt a vezérelve, hogy az oroszok és a németek között maradjon. Mindketten egyformán életveszélyesek voltak, hozzánk pedig egyformán barátságtalanok. Ezért mindig egy elővédet küldött előre, egy utóvéd pedig követett bennünket. Az elővéd azt a parancsot kapta, hogy maradjon a németek sarkában, az utóvéd pedig azt, hogy ne veszítse szem elől az oroszokat. Mindez a legnagyobb nyugalomban zajlott, de természetesen voltak pillanatok, amikor az ember kísértésbe esett, hogy feladja.

Az utolsó cenki éjszakán pánik tört ki a lovak között. A lovaknak – ahogy az köztudott – hihetetlen ösztöneik vannak. Képesek voltak megszimatolni az ellenséget. Újra és újra elszabadultak, és megbokrosodva vágattak a parkban.

A reggeli szürkületben elment az utolsó német páncélos menetoszlop is. Úgy zúgtak el, hogy a föld valósággal nyögött alattuk. Ehhez hasonlót azelőtt sem és később sem láttam soha. Érezte az ember, ahogy ingott a lába alatt a föld, és mintha nyögést hallott volna. És a zűrzavar közepén, a lánctalpasoktól agyonszabdalt gypeszőnyegen ott állt egy szál húsvéti liliom. Ott állt a pusztulás közepén, magányosan, törekenyen és patetikusan. Mária Magdolna legendájára kellett gondolnom, akinek húsvéti liliom [60](#)jelent meg álmában – ha kivágják is a gyökerét, minden évben ugyanolyan kedvesen és szépen hajt ki újra.

Szükség volt a húsvéti liliomra, mert a kastély körül ezernyi fekete holló röpködött, ez a Magyarországon is igen ritka madár. Feltűnésük itt is, mint mindenhol máshol a világon, a néphit szerint mindig szerencsétlenséggel jár együtt. Gyászmadárnak mondják. És ha a holló szerencsétlenséget jelez, akkor most szerencsétlenségek sora várt ránk.

Alig képzelhető el szimbolikusabb kép, mint a cenki kastély ezen a napon, a hajnali szürkületben. A koromszínű kastélyrom, körötte fekete, károgó hollók, a megbokrosodott fekete lovak, a félelem

atmoszférája – és mindezek közepén a sárga húsvéti liliom, a tavasz szelíd követe.

Mihelyt az utolsó német is elindult, parancsot kaptunk az indulásra. Legfőbb ideje volt, mert az oroszok már csak két kilométernyire voltak.

Az utolsó emlékem Cenkről egy furcsa transzportegység. Néhány pilóta a Széchenyi grófok hintómúzeumának darabjait rákapcsolta egy nagy, citromsárga reptéri traktorra. Elsőként egy antik, aranyozott koronázási díshintó ingadozott ideoda koronával a tetején és rokokó girlandokkal az ablakai körül. A hintó most kolbásszal, serpenyőkkel és kézigránatokkal volt tele. Mögötte egy kényelmes, a 19. század elejéről származó berliner¹⁶⁵⁽¹⁶⁵⁾ himbálózott, majd egy zöld vadáshintó és egy fiáker következett. A repülők hurrát kiáltottak, és a menet elindult. Miután már megtettünk egy rövid utat, erős detonációt hallottunk. Az utóvédünk a levegőbe röpítette, ami Cenkből még megmaradt. Pár perc múlva egy második detonációt hallottunk. Csak később tudtuk meg, hogy mi történt. Cenken volt található Magyarország legnagyobb, magántulajdonban lévő konyhája. Olyan nagy volt, mint egy luxushotélé, fehér csempével, szobanagyságú tűzhellyel és akkora grillsütővel, amekkorán egy egész ökröt meg lehetett sütni; rendkívüli luxussal rendezték be.

– Ezt nem kaphatják meg az oroszok! – esküdtek a pilóták, és a második robbanótöltet a konyha közepén robbant.

Jó ütemben ügettünk arrafelé, ahonnan most géppuskatűzet hallottunk. Olykorolykor motorkerékpáros küldönc érkezett, és jelentette Sándor őrnagynak, hogy az utóvéd hol itt, hol ott vívott hosszabb csetepatét. Az ember világos képet nyert arról, milyen egy országúti csata. Nem egyszerre játszódtott le, hanem sok kis részletben. Először élénk géppuskatűzet hall az ember, meg az ágyúk és gránátvetők hangját. Aztán egyszerre halotti csend lesz. Kezdetben ezt csodálatosnak találtam, de lassan rájöttem, azt jelenti, hogy az utóvédünk elhagyta az állását, és hanyatt-homlok vonul visszafelé, sarkában az oroszokkal. Aztán újból tűzet hallottunk. Az utóvéd fele elért egy úgynevezett gyűjtőállást, aminél a másik fele már készen állt arra, hogy az ellenséget fogadja. Így folyt a harc, mialatt mi, az aranyozott koronázási hintó, meg a Kenyeriből megmaradt egész társaság vaktában, hanyatt-homlok menekült, hogy az életét mentse.

⁶¹Az útelágazásnál, ahol a győri és a Sopronba vivő út találkozik, egy sebesült tiszt állt. Egy vérrel átitatott rongyot viselt a feje körül, de a legrosszabb az volt, hogy mennyire megviselte a légnyomás. Az arca sápadtszürke volt, az ajkai kékek.

– Pál¹⁶⁶⁽¹⁶⁶⁾ egyik bajtársa! – kiáltotta Mária. – Megállni!

– Él még Pál? – kérdezte.

– Pár órája még élt...ő és még öten...az egész ezred megsemmisült.

Mialatt elláttuk a sebesültet, amilyen jól csak tudtuk, elmondta, hogy az ezred parancsot kapott, hogy 12 óráig védjék Győrt. Utána német páncélosok jönnek segíteni. Az ezred kirtartott. A svéd Bofors-ágyúk az utolsó pillanatig tüzeltek.

– Kollár ezredes elesett. – mondta a sebesült.

Kollár náci volt, morfinista és alkoholista – de gyilkos katona! Három ágyút az ezredes személyesen mentett meg. Egy dudáló petróleummotorossal járt ide-oda a tomboló harc közepén, míg egy golyó el nem találta. Hogy olyan sokáig sértetlen maradt a traktoron, a sebesült szavai szerint annak volt köszönhető, hogy az ezredes nagyon részeg volt, és állandóan cikk-cakkban közlekedett a fronton.

A németek tizenkettőkor megérkeztek, hátraarcot csináltak, és sorsukra hagyták a magyarokat. Pál ezen

annyira feldühödött, hogy fogott egy páncélosklöt, és az utolsó menekülő német páncélost a levegőbe röpítette.

Tizenöt kilométerrel később megérkeztünk Sopronba, az utolsó magyar reptérre, közel a határhoz. Sándor őrnagy elővédje jelentette, hogy a határt lezárták. Csak a németek mehettek át. A helyzetünk minden volt, csak nem kellemes. Előttünk a németek, mögöttünk az oroszok, akik mind hevesebben nyomultak előre.

Az utóvéd egyik hírnöke ekkor azt jelentette, hogy az oroszok kiépítették az állásaikat. Pihenőt tartottak, a páncélosaiknak szemmel láthatóan nem volt több üzemanyaguk. Tipikus eset ez háború idején. A páncélosok döngenek és csattognak, lehengetnek és megsemmisítenek mindent, ami az útjukba kerül. Aztán egyszer csak elfogy a benzin, és akkor úgy állnak ott, mint hatalmas varangyos békák a fűben. A benzinutánpótlás döntő részlet volt ebben a háborúban. Ha megszakadt, akkor ott állt az egész páncélos dicsőség, és mozdulni sem tudott.

A németek számtalan járművet vesztek el ezen a módon. Az oroszok rugalmasabban, de lassabban oldották meg ezt a feladatot. Szolgálatukba állították ugyanis a helyi lakosságot. Az utánpótlást biztosító hadoszlop faluról falura haladt előre. A lakosok parancsot kaptak, hogy ennyi és ennyi órán belül gondoskodjanak arról, hogy minden legyen átszállítva a szomszéd faluba, máskülönben elverik, lelövik vagy Szibériába száműzik őket. Ilyen fenyegetések hatására érthető, hogy a parasztok igyekeztek. Férfiak, asszonyok és gyerekek húztak és vontak arcuk véres verejtékével. A mi pilótáinknak ez nehéz helyzet volt. Ha az úton egy ilyen hordármenetet láttak maguk alatt, nem tudhatták, hogy a lakosság menekül vagy egy orosz málhacapatot látnak. Ehhez jön még, hogy civilizált embereknek elviselhetetlen a civil lakosságra löni. Az ember nem kaszál le asszonyokat és gyermekeket akkor sem, ha az ellenség benzinkannáival közelednek.

62Ami az országúton folyó harcot illeti, találkoztam Cenken egy német tiszttel, aki jóindulattal volt irántunk, bár magyarok voltunk. Mivel félig-meddig azt az ígéretet kaptam, hogy a lovainkat egy teherautóra cserélhetjük, most megkérdeztem tőle, hogy mit tudna tanácsolni: ló vagy motor?

– Egyet mondhatok, grófné – vélekedett. – Ott voltam Sztálingrádnál és részt vettem a visszavonulásban. Háborúban soha ne számítson más közlekedési eszközre, mint a saját lábára és a saját lovára.

Igaza volt. Később, a menekülés során száz autót láttunk, ami benzinhiány vagy motorhiba miatt állva maradt az úton. Aki arról beszél, hogy a ló elvesztette katonai jelentőségét, nem tudja, mi a háború.

Most egy új küldönc érkezett, és jelentette, hogy a hadoszlop bemehet a városba. Visszamasztunk a szekereinkre, és folytatódott a menetelés.

2005. LIX. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / 27Hatvan éve történt / 46Három írás – három sors / 55 / Sopron

Sopron

Furcsa volt így látni újra Sopront, Magyarország legszebb, és kultúrtörténeti szempontból legérdekesebb városát, ami évszázadok óta a művészet, az irodalom és a zene gyűjtőhelye. A főutca – a Várkerület – barokk épületeivel az európai építészet egyik gyöngyszeme. A város most komor arcát mutatta. Egyetlen ép ablaküveget sem lehetett látni, és az egész negyedet a földdel tették egyenlővé.

Az egyik első ismerős, akivel a városba beérve találkoztunk, Pogrády hadnagy volt, akit rendezetlen

vagyon helyzetéről ismertek. Most azonban bámulatosan boldognak és elégedettnek tűnt.

– De hát min nevetsz? – kérdeztük tőle.

– Ja – felelte – azt a parancsot kaptam, hogy robbantsam fel a bankot. Erre vágytam már évek óta. Most az egyszer a megfelelő embert állították a megfelelő helyre.

Az volt a tervünk, hogy felkeressük Roul Wallenberget, akiről úgy hírelett, hogy Sopronban tartózkodik. Legalább egy tucat katonatiszt mondta ezt nekünk a Kenyeriből Sopronba vezető úton:

– Fel kell keresniük Wallenberget! Ő most irodát állított fel Sopronban. Még egy térképvázlatot is kaptunk a pontos címmel, ahol kereshetjük. A cím úgy hangzott, hogy Hotel Pannónia – ez egy kis szálloda, amit korábbi soproni látogatásainkból jól ismertünk.

Ugyanezt a felvilágosítást kaptam korábban már gróf Draskovichtól, egy magyar diplomatától is, aki a Külügyminisztériummal Budapestről Szombathelyre költözött. Nagyon is lehetségesnek tűnt, hogy Wallenberg Budapest eleste után Sopronba ment, arra a helyre, ahol – ahogy azt mindenki gondolta – a kapitulációt be fogják jelenteni, és ahonnan Wallenberg azután közvetlenül tarthatja a kapcsolatot az amerikaiakkal és az angolokkal. Először is jó oka volt arra, hogy kapcsolatba lépjen az amerikaiakkal: ők voltak a megbízói, és ezenkívül az egyetlenek, akik az összeomlásnál a kiáltó ínséget enyhíteni tudnák. Bármilyen nehézségekkel járt is Budapest eleste után Sopronba eljutni, ez neki nem számított. Volt egy rés a fronton, amelyen egy olyan merész és vállalkozó kedvű férfi, mint ő, keresztül tudott jutni.

63Semmi esetre sem tűnhetett el Wallenberg olyan egyszerűen, nyom nélkül. Éppen ezekben a napokban volt iránta a legnagyobb az érdeklődés. Az egyik nyom Sopronba vezetett. A tanúktól tudható, hogy a légitámadások ellenére ott, Sopronban, még kétségtelenül életben volt. Tudott az is, hogy sokan, akik ismeretekkel bírnak, „egészségügyi” okokból megtartják azokat maguknak.

Az volt tehát a tervünk, hogy közvetlenül a svéd konzulátushoz megyünk, és kapcsolatba lépünk Wallenberggel, de amikor megérkeztünk a városba, légiriadót jeleztek, így galoppban kellett áthajtanunk rajta, és a másik oldalon biztonságos helyet keresnünk.

A repülőtérhez mentünk, ahol a csapat megpihent. Ott nem volt víz. Sándor őrnagy folyton ugyanazt a hibát követte el. Ő persze pilóta volt, sosem tanulta, hogy a lovaknak ivóvíz kell. A víz ugyanolyan fontos nekik, mint a benzin a repülőgépnek. Aszerint kell pihenőhelyet keresni, hogy van-e ott víz. A védelem és a biztonság második helyen jön csak szóba. Erre az igazságra sokszor figyelmeztettem menekülésünk alatt.

Tehát a repülőtérre mentünk, és arra készültünk, hogy egész éjjel pihenünk. Egész délután az útszéli árokparton ültem Józsival. A német motorizált alakulatok megkezdték a teljes visszavonulást. Vég nélküli oszlopban haladtak nyugat felé. Nem egy alkalommal láttam a Sopron – Bécs közti országúton egy svéd autót elhajtani. Egy szürke Mercedes-limuzin volt svéd zászlóval a hűtőjén. A kocsiban egy úr és egy hölgy ült, meg egy nagy farkaskutya. A porban és a szélben nem ismerhettem fel az arcokat. Ám nem okozhatott nagyobb nehézséget, ha az ember rá akart jönni, hogy kié az autó és ki ül benne. Az országúti ellenőrzés itt nagyon erős volt, különösen a járműveké. Csak a katonai vagy más hivatalos járművek mehettek át.

Aligha feltételezhető, hogy egy német vagy egy nyilaskeresztes ezen az úton svéd zászló alatt közlekedne, amikor az út teljesen német ellenőrzés alatt áll. Éppolyan elképzelhetetlen, hogy zsidók vagy az ellenállási mozgalomhoz tartozók lettek volna az autóban. Ez számukra a halált jelentette volna, és ezen kívül az is elképzelhetetlen, hogy ezen az úton ide-oda utaztak volna. Inkább talán kelet

felé voltak úton, az oroszokhoz mentek.

Amikor lement a nap, és beesteledett, hálóhelyet kerestünk. A lányok és Józsi egy őrszobába húzódtak. Imre és én az egyik autóba zárkóztunk be aludni. Szépnek tűnt pár órát nyugalomban tölteni, és a remény, hogy másnap látom Wallenberget, és megnyílhat a határ, bizonyos fokú nyugalmat ajándékozott nekem.

Levettem a cipőmet, és leheveredtem a sátorponyva alá. Talán egy órát aludtam, amikor félelmetes légítámadás ébresztett fel. Az amerikai nehézbombázók egyik hulláma a másik után dobta le a rakományát ide, a repülőtérén összesereglett embertömegre és a városra. És amikor az amerikaiak elrepültek, az oroszok léptek akcióba.

Mezítláb ugrottam ki az autóból, egy babkásás vödör közepébe, amit a kutyáknak állítottak oda. Egész éjjel, és még a következő héten is babkása volt a lábujjaim között, mert arra nem volt időm, hogy levessem a cipőmet. Először egy jéghideg hegyi patakban mostam meg, egy légítámadás alatt.

– Hol vannak a gyerekek? – rohantam az őrszobához.

– A lányok és a kisfiú az erdőbe futottak. – kiáltotta egy repülőtiszt.

64Odasiettem. Találtak egy rókalyukat, amibe Józsit bebújtatták, onnan kukucskált ki nagy vidáman. A kutyáink a pokoli láрма közepette rókára vadásztak.

– Papa bumm-bummozik! – kiáltotta boldogan Józsi.

Most láttam meg Kisimrét. Kitárt karokkal futott a repülőtér közepén. Utána rohantam. Olyan világos volt, mintha nappal lenne. Az egész repülőtér fehér magnéziumfényben fürdött. Nyomjelző rakéták szálltak a felhők felé, és a földön a ledobott bombák fekete felhői gomolyogtak.

– De hiszen ez csodálatos! – ujjongott a fiam. Megfogtam, és megparancsoltam neki, hogy azonnal bújjon egy bombatölcsérbe.

A reakciója azonban nem volt szokatlan. Egy nagy légítámadás ígéző színjátékot nyújtott, sok embernél ideges ingadozást váltott ki a rémület és az elragadtatás között.

És aztán ott volt a férjem, Eszter és a lovak.

A lovak elszabadultak, Imre most próbálta őket újra befogni. Odamentem, hogy segítek neki. Egy bombasorozat a közvetlen közelünkben csapott be. Kövek, föld és repeszdarabok röpködtek körülöttünk. Ezen kívül – hogy a nyomorúság teljes legyen – néhány méter távolságra tőlünk lőni kezdett egy német légvédelmi ágyú. Minden bizonnyal azt hitték, hogy eltalálhatnak a gépek közül egyet. Az eredmény csak annyi volt, hogy a lovak még jobban megbokrosodtak, és az ágyú a támadók figyelmét ránk terelte.

– Le! – kiáltotta Imre. Erővel a földre nyomta a fejem, hogy megvédjen a légnyomástól. Légítámadásnál a légnyomás okozta sérülések voltak a legveszélyesebbek. Láttam halottakat, akiknek a tüdeje, mint a piros szőlő, kilógott a szájukon.

Csak feküdtünk ott, és vártuk a halált. Amikor pár másodpercre csönd lett, hirtelen ezt hallottam:

– Nem látta a Grófnő a szürke bundámat?

Az öreg Eszter volt az, akinek a lelki nyugalmat az amerikai légierő parádés színjátéka hozta meg.

– Feküdjön le azonnal, az ördögbe azzal a bundával! – kiáltott rá Imre.

Rosszallóan nézett ránk, illetlenül a térdére húzta a szoknyáját, és befeküdt a bombatölcsérbe. Eszter, ahogy már említettem, Svédországból érkezett velem együtt. Természetesen nem akart hazautazni, amikor kitört a háború. Soha az életben nem fordult elő, hogy cserbenhagyott volna bennünket.

A kedves, öreg Eszter! Még mindig magam előtt látom, ahogy később, a menekülésnél, dagadt, beteg lábain ballagott az Alpokban, és a Bibliából citált, például azt, hogy: „Az Isten mindig csak egy lépést mutat meg egyszerre – mondta Illés próféta.”

Végre elvonult fölülünk a támadás, és a szőnyegbombázás Sopron felett folytatódott. Az egész város égő és mennydörgő pokollá változott.

A lovak az ijedtségtől megbénultak. Béla, a lipicai nem adott hangot, de még két óráig hátrafelé ment, és rázta a fejét. Végül Imrének sikerült megnyugtania.

Amikor szürkülni kezdett, egyszer csak jött a hír: lehet, hogy nyitva van a határ. Sándor őrnagy gyorsan összegyűjtötte a menetoszlopot, és továbbindultunk. A határon megkértem egy repülőtszert, hogy adja át üdvözetemet Wallenbergnek.

65– A város borzalmasan tönkrement a támadástól – válaszolta. – Nem tudom elképzelni, hogy Wallenberg túlélte a bombázást, ha még mindig Sopronban maradt.

Ugyanezen a délutánon az orosz csapatok elfoglalták a várost. Ez 1945. március 29-én történt.

A svéd sajtó egyik híre szerint Wallenberget ebben az időpontban mint orosz foglyot a cseklézi kastélyban látták. Cseklész az Esterházyak egyik kastélya, nem messze Soprontól. Nem késhettünk, hogy utánajárjunk a dolognak. Azonnal át kellett mennünk a határon, amíg még nyitva volt, mert a nácikat ismerve minden pillanatban újra lezárhatták. Középen, a határőrbódé előtt az egyik szekerünk felborult. A kocsin volt a nagy tojásos kosár, és egy másik a porcelánokkal. Minden összetört, de mi átjutottunk.

Egész nap mentünk. Az út meredeken hegynek fölfelé vezetett. Amikor eljött az este, és egy magaslaton rövid pihenőt tartottunk, körülnéztem, és visszatekintettem Magyarországra. Odalent, a síkság fölött füst gomolygott. Minden birtok, falu és város tűzben égett. Odaát van Kenyeri, és amott Győr városa. Minden földi javunk, amink csak volt, megsemmisült és szétszóródott. A rokonaink, barátaink, földijeink elszenvedtek minden gyötrelmet, amit ember elszenvedhet.

– Előre! –kiáltotta valaki a csapat élén. – Indulás!

A szekerek gyorsabban gurultak, a lovak ziháltak. Megint hegynek felfelé mentünk. Előre! Az embernek mindig előre kell néznie. Fölöttünk, az éjszakai égbolton ragyogtak a csillagok.

Egy szakállas, piszkos magyar gyalogos csatlakozott hozzánk a pihenőnél, és most az egyik kocsin velünk utazott.

– Igen, most továbbgurulunk. – mondta. – Először a városba. Az őseimre kell gondolnom. Hogy az ördögbe találták meg az utat a Himalájából Pannónia földjére, ahol ezer évig éltünk?! Az öreg Árpád átkozott jó vezér lehetett. Hogyan voltak térkép nélkül olyan ügyesek? Csak kérdőjelem... Hogy jöttek át akkoriban az Amu-Darján, a Szir-Darján, az Urálon, a Volgán, a Don folyón, a Dnyeperen, a Dnyeszteren és a Dunán? Nekik is voltak, mint nekünk most, asszonyaik, gyermekeik és állataik. Foytonos harcokkal telt ez a nyugati vándorút, minden oldalról ellenség vette őket körül. Nézze ezt a

csapatot itt! Nézzen körül! Tudja mit? Fogadok az ördöggel, hogy egy újabb népvándorlás kezdődött.

A fiatalembernek igaza volt. Millióan vándorolnak Nyugatra. Senki sem tudja, mikor, hol és hogyan lesz vége ennek a népvándorlásnak.

Fordította: Turbuly Lilla

2005. LIX. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / 27Hatvan éve történt / 46Három írás – három sors / 66

66 Stánitz Antal: Egy preparandista viszontagságai (részletek)

A második világháború végnapjainak különös vándorútját írja le Stánitz Antal „Egy preparandista viszontagságai” című visszaemlékezésében.[167\(167\)](#)

Ez a vándorút 1945. március 27-én indult Egyházásfaluból, ahol a falu lakóit arra kényszerítették, hogy lovaskocsikon, vagy ökröfogaton szállítsák Ausztriába a menekülő katonatiszteket, és a faluba telepített kémelhárító személyeket. Ebből az 5 napra tervezett útból több hónapos vándorlás lett, ami Ausztria helyett Bajorországig vezetett. A fiatal, harmadéves tanítóképzős fiú apja helyett indult az útra, ahonnan 1945. november 12-én térhetett vissza. A vándorlás viszontagságai mellett érzékletes leírását kapjuk azoknak az emberi viszonyoknak, amely a menekülők között kialakult, valamint annak a bizonytalanságnak és zűrzavarnak, ami a háború végnapjait jellemezte. De helyet kapott az írásban annak a tájnak, azoknak a szokásoknak leírása is, amit a bajorországi végállomás tanyavilágában élt át a szerző.

Terjedelmi okokból a visszaemlékezés III. és IV. fejezetét közöljük, és részleteket az elindulást és a hazaérkezést megörökítő fejezetekből, valamint azt a táblázatot, amelyben egyházásfalui sorstársainak adatait foglalja össze.

2005. LIX. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / 27Hatvan éve történt / 46Három írás – három sors / 66 / Az indulás

Az indulás

Elérkezett 1945. március 27-e, kedd. Árokásásból hazajövet már hallatszott a harci zaj. Orosz raták géppuskázták állítólag a бүк–zsirai utat.

Otthon nagy lehangoltság uralkodott az egyébként békés kis falusi házban. Mindenki csomagolt. Rejtettük kis „értékeinket”. A kertben már jó előre megástunk egy kis bunkert, ide raktuk el holmijainkat. Mikor megláttam az üres szekrényeket, eszembe jutott a nagycsütörtöki oltárfosztás, minthogy közelgett ez a nap. Senki sem szólt semmit, a bizonytalanság nyomott hangulata vett erőt rajtunk.

Közben vészjóslóan dörögtek az ágyuk, szóltak a fegyverek. Az örök egyhangúan sétáltak házunk mellett, a falu szélén. Öt ember mindössze. Egy kis árkot ástak, ahonnét majd a páncélöklöt kilövik. Persze ők is tisztában voltak azzal, hogy itt már nincs értelme semmiféle ellenállásnak. De a kapott parancsot nem tagadhatták meg.

Beesteledett. A tisztek házról-házra járva összeírták a még használható fogatokat. Mivel nem volt elég lófogat, „besorozták” az ökröket, sőt néhány tehénfogatot is. Feladatunk volt a hozzánk települteket nyugatra szállítani csomagjaikkal együtt. Csupán öt napi útról van szó – mondták, mert a közeli,

ausztriai Locsmádon bevagonírozzák őket, és mi onnan visszajöhetünk. Ezért öt napi élelmet kell vinni magunknak és az állatainknak is. Persze ezt mi nem hittük el, és valószínűleg ők sem.

67Közben a harci zaj egyre erősödött. A tőlünk 35 km-re levő Szombathely fölött légi csata zajlott. Láttuk a vakítóan világító „sztalingyertyákat”, amint a város fölött kidobálták őket. Egy repülőgép fényes csíkot húzva maga után zuhant a földre. Itt javában dúlt a háború, ekkor Szombathelynél volt a frontvonal. A tisztek tudták, hogy nem napok, esetleg csak órák kérdése, hogy ilyen gyenge ellenállás mellett hozzánk érkezzenek az orosz csapatok.

Sorszám	A fogat		
	tulajdonosának neve	neme	hajtója
1.	Csöglei József	lófogat	Tóth János szolga
2.	Horváth József kocsmáros	lófogat	Dombay katonatiszt
3.	Istvánder Dénes	lófogat	
4.	Kiss Imre	lófogat	szerb hadifogoly
5.	Kiss János	lófogat	Kemenesi József Rezső
6.	Kiss József	lófogat	Görgényi katonatiszt
7.	Kiss Lajos /Menyhárt/	lófogat	Kiss Lajos
8.	Lökkös József	lófogat	Pálfai ezredes
9.	Major János	lófogat	Keresztes Jancsi
10.	özv.Major Józsefné	lófogat	katonák
11.	Molnár Alajos	lófogat	
12.	Molnár Jenő	lófogat	
13.	Németh József (Pajti)	lófogat	Németh József
14.	Papp Antal	lófogat	Borza Lajos
15.	Poór Antal	lófogat	Poór Antal
16.	Poór József	lófogat	
17.	Tóth Gyula	lófogat	Tóth Gyula
18.	Balogh János	ökörfogat	
19.	Horváth János	ökörfogat	visszajött katonák
20.	Kiss János	ökörfogat	Tilesch ezredes
21.	Lökkös Ferenc	ökörfogat	Lökkös Ferenc
22.	Lökkös Ignác	ökörfogat	katonák
23.	Lökkös István	ökörfogat	
24.	Lukács Ambrus	ökörfogat	fia, Lukács József
25.	Major István	ökörfogat	Major Sándor
26.	Major János	ökörfogat	Major János
27.	Németh József	ökörfogat	Németh Károly
28.	Stánitz Antal	ökörfogat	fia, Stánitz Antal
29.	Vagdalt János	ökörfogat	csendőr
30.	Varga József II. ker.	ökörfogat	hazaszökött katonák

Sorszám	A fogat		
	tulajdonosának neve	neme	hajtója
31.	Varga József II.ker. (Holczer)	ökörfogat	Mózsa kémelhárító
32.	Varga József III. ker.	ökörfogat	
33.	Tóth Antal	ökörfogat	katonák
34.	Csuka János	ökörfogat	
35.	Gángli László	tehénfogát	fia, Gángli Gyula
36.	Farkas József	tehénfogát	
37.	Iván Imre	tehénfogát	Iván Imre
38.	Marác József	tehénfogát	Fehér ezredes
39.	Rozsonits László	tehénfogát	
40.	Tóth Gyula	tehénfogát	Tóth Gyula
41.	Varga Mihály	tehénfogát	fia, Varga Ferenc

Az Egyházasközpontból 1945. március 28-án Nyugatra indult fogatosok és fogatok névsora

68A falu, mint egy felbolydult hangyaboly. Lótás-futás, készülődés, csomagolás. A tiszteket nem érdekelte, hogy a családoktól ki megy a fogatokkal, lényeg az volt, hogy legyen valaki, aki útközben gondozza, eteti, itatja, hajtja az állatokat. Így fordult aztán elő, hogy 17 éves fiútól a 60 éves idős emberig képviselve volt köztünk minden korosztály.

Nekünk ökreink voltak. Tanakodtunk, hogy ki menjen el velük. Édesapámat nem sokkal előtte hazaengedték Lukácsházáról. Előtte megkérdezték tőle, hogy nem akar-e Nyugatra menni, mert akkor magukkal vinnék. Ő határozott nemmel felelt. Ezután még napokon át próbálták meggyőzni, de mikor látták, hogy hajthatatlan, hazaengedték.

Úgy döntöttünk, hogy én megyek el az ökrökkel.

2005. LIX. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / 27Hatvan éve történt / 46Három írás – három sors / 66 / III. fejezet

III. fejezet

1945. március 28-a, szerda, éjjel fél egy óra. Elindul a szekérkaraván. Sopronhorpács, Und és Zsira községeken áthaladva hamarosan elértük az osztrák–magyar határt. Már amennyire szarvasmarhafogatokkal azt hamar el lehetett érni.

Zsírán három kocsioszlop rohant eszeveszetten át a határ felé a keskeny utcán. Kiabálás, őrjöngés, rohanó emberek tömege. Megborzadtunk. Még csak az elején tartunk. Mi vár még ránk? Lukács Józsi beszorult a házak közé szekereitől, mindenestől. Se előre, se hátra nem tudott moccanni sem. Jön egy SS katona, le akarja löni, mivel akadályozza a visszavonulást. Hát ide fajult az ember? Némán megdöbbenve nézzük ezt a menekülő emberáradatot.

Déli 12 órára érünk a hozzánk viszonylag közel levő első ausztriai faluba, Locsmándba (Lutzmannsburg). A falu melletti réten tartottunk egy kis pihenőt. Megetettük az állatokat, és megittattuk őket. Azt már láttuk, hogy az etetnivaló hamarosan el fog fogyni, hisz nem tudtunk sokat a

szekérre rakni. Hogy mi lesz azután, nem is sejtettük.

Öt órai pihenő után indultunk tovább. Tehát abból az ígéretből, mely szerint Locsmándon vonatra szállnak, és onnan mi hazajöhetünk, most már végérvényesen nem lett semmi. Ezt mi előre úgyis sejtettük. Szólni nem mertünk, mert azt mondták, hogy minket úgy kezelnek, mint katonákat és aszerint is büntetnek bennünk. Ennek ellenére még egy kicsit bizakodtunk, hogy hűsvétra talán hazamehetünk. Lám, ilyen az ember! Ha csak egy kis hajszálnyi remény is nyílik valamire, abba belekapaszkodik, azzal nyugtatja magát, az bizonyos erőt, életkedvet, biztatást ad a nehézségek elviseléséhez. Dum spiro, spero – mondja a latin közmondás. Hát igen! Míg élek, remélek!

Robi többször is elindult hazafelé, de mindig visszajött, nem merte már útját hazafelé folytatni. Hisz a front vészesen közeledett. Talán már sejtette, hogy mire vállalkozott, megbánta elhatározását. Neki nem volt fogata, neki nem kellett volna velünk jönnie. Egy embernek mégis sikerült az éj leple alatt hazaszöknie. Persze az állatok nélkül. Miránk nagyon vigyáztak, állandóan figyeltek bennünket, mert szükségük volt ránk, akik etettük, gondoztuk az állatokat. Ők ehhez nem értettek, vagy nem akartak hozzá érteni.

69Az állatok kímélése végett megtiltották, hogy a szekérre ülünk, de ezt nekünk nem is kellett különösebben hangsúlyozni. Nagyon megsajnáltuk ezeket a szegény állatokat, amint a nehéz csomagokkal megrakott szekereket erőltetett menetben húzták a magas hegyekre fel. Így a hosszú utat végig gyalog tettük meg.

Március 29-e, csütörtök. Egész éjjeli menetelés után hajnalban értünk Unterrabnitzba. A falu szélén ütöttünk tábornak. Az osztrákok sehol sem engedtek be bennünket a faluba. Mint hajdan nálunk a vándorcigányok, csak a falu szélén pihenhetünk meg. Nagyon ellenségesen bántak velünk. Még a vízcsapokat is elzárták előlünk. Nem tudtam ezt a magatartást megmagyarázni. Ha próbáltam velük szóba elegyedni, durva kiabálással szidtak bennünk, semmiben sem segítettek minket. Hiába mondtam, hogy mi olyan menekültek vagyunk, akiket erőszakkal kényszerítettek erre az útra. Ez a magatartás végigkísért bennünk egész Ausztrián. Nagyon csalódtunk a „sógorokban”.

Itt már egyre sűrűbben láttunk elhullott lovakat az utak mentén. Sőt! Már holttesteket is lehetett látni – később aztán egyre sűrűbben – amint az utak mentén, árkokban, szántóföldeken piszkosan, sárosan, véresen, tarkón löve aludták örök álmukat. Odébb egy paraszt talicskán tol egy hullát, viszi, hogy kicsit beljebb megássa neki végső nyughelyét.

Nagycsütörtök. Dél van. A falu végén iskolás gyermekek gyülekeznek, kezükben kereplő. Az utcákon végigvonulva ezzel jelzik a delet. A harangok nem szólnak ezen a napon. Egy csipetnyi epizód a békéből.

Nyolc órai pihenést engedélyeztek itt. Délután három órakor indultunk tovább. Talán soknak tűnik ez a pihenő. De figyelembe kell venni azt, hogy az állatok pihenés nélkül nem bírták volna sokáig az utat. Az ételmük is fogytán volt, az utolsó adagokat adtuk nekik. Eddig is takarékoskodni kellett, nem kaphattak annyit, amennyit meg bírtak volna enni, amennyit otthon szoktak kapni. Persze a tisztelt mentek volna pihenés nélkül, szakadatlanul.

A messziről kéklő hegyek egyre közelebb értek hozzánk. Nem messze tőlünk fehérlenek a Schneeberg hóval fedett csúcsai.

Az emberáradat folyamatosan özönlük nyugat felé. Munkaszolgálatos századok kerülnek el bennünket. Több hetes szakállal, piszkosan, szakadt, tépett ruhában vonszolgálnak elcsigázott, csontig soványodott testüket ezek a meggyötört emberek. Körülöttük SS katonák köröznék. Aki nem bírja tovább, annak ütött az utolsó órája. És ez bizony a sok szenvedéstől való megváltást is jelenti. Mélységesen lehangoló

látvány volt, sokáig hatottak ránk ezek a megrendítő képek.

Aztán jöttek az újabb és újabb csapatok. Német és magyar katonaoszlopok száguldottak el mellettünk a szűk utakon, alig pár centiméter távolságot hagyva mellettünk. Ahogy haladtunk a hegyi utakon fölfelé, az utak melletti árkokban felborult szekerek csomagokkal, ágyneműkkel szétszóródva feküdtek a mélyben. Embert nem láttunk körülöttük. Bizonyára útjában voltak a menekülő németeknek, és a mélybe sodorták őket. Vajon hova lettek a gazdáik? Néhány kilométerrel odébb a budapesti tűzoltóság tűzoltó autóit láttuk a mélybe zuhanva, összetörve. Lám, még nem is érkezett ide a front, és az egész látkép olyan, mint egy csatatér.

70Március 30-a, péntek. Egész éjszaka megállás nélkül vonultunk a nagy hegyek felé. Hajnali 5 órakor érkezünk Kirchsclagba. Csak két órát pihenhattunk. Az orosz csapatok néhány kilométerre voltak tőlünk. Láttuk a közeli hegygerincen, ahogy a gyalogosok harcoltak a németekkel.

Most már minden reményünk szertefoszlott. Egyetlen célunk lehetett csak, valahogy megmenteni életünket ebben a világégésben. És egy pislákoló, halódó kis fénysugár még azt súgta, hátha lesz valami nagy politikai változás, és hirtelen vége lesz ennek az öldöklésnek.

Még ezen a napon, nagypénteken délből érkezünk Unterhausba. Hat órai pihenő után felkeltettük fekvő állatainkat, folytattuk utunkat. Úton-útfélen szétszórt értékek, fegyverek, elpusztult lovak, eszeveszetten száguldó német autók jelezték a háború és a front közelségét.

Néhány német katona egy sereg lovat hajtott az úton. Alig vonszolták magukat, csont-bőr állatok voltak. Egyik összeesett, nem bírta tovább. Odarohantak ketten-hárman. Ütötték, rugdosták szegényt, ahogy csak bírták. Már egészen elnyúlt, mégsem hagyták abba. Miért nem lövik agyon – gondoltam. Miért kínozzák ilyen embertelenül. Aztán megtudtuk, hogy azért nem lövik agyon, mert nem volt töltényük. A Görgényi adott nekik egyet, azzal lőtték fejbe.

Március 31-e, szombat. Egész éjjeli út után hajnalban értünk Feisendorfbba. Kiadták a parancsot, hogy a felesleges csomagokat el kell dobálni, hogy a fogatoknak könnyebb legyen a teher. Ez minket ugyan nem érintett, hisz semmi másunk nem volt, csak amit magunkon hordtunk. Gondolkodhattak a tiszt urak, mitől szabaduljanak meg.

A takarmányunk most már teljesen elfogyott. Néha ritkán még tudtak venni cserekereskedelem révén egy kis szénát a tisztek. De aztán magunkra hagytak bennünket. Mi beszerző utakra voltunk kénytelenek menni éjszaka, mert sajnáltuk a sokat koplaló állatokat. Ha azt akartuk, hogy valahogyan bírják az erőltetett iramot, legalábbis részben ki kellett elégíteni őket. Bizony többször megdézsmáltuk a szénapajtákat, szénakazlakat, mert nem volt más kiút.

Feisendorfból délután két órakor indultunk tovább. Ha utunk megpróbáltatásait, küzdelmeit egyáltalán lehet fokozni, akkor a most következő szakaszra mondhatjuk, hogy ez különösen próbára tett bennünket. (...)

Kirchberg érintése után előttünk állt a Semmering. Éjjel, sötétben – néha zseblámpával rohangászó tisztek a szekerek körül – vonszoltuk fel magunkat a Rax hegység nyúlványaira. Most már az állatok is egyre fáradtabbak, egyre lassabban haladnak. Nem volt hozzá szívünk, hogy ostorral ösztökéljük őket. Nem sokat használt volna. E szakaszon újabb bajok jelentkeztek. A mi szarvasmarháink a Kisalföld puha, kavicsmentes talajaihoz voltak szokva. Soha nem volt arra szükség, hogy patkoljuk őket. Észrevettük, hogy ezeken a bazaltos, sziklás utakon sántítani kezdenek. Féltünk, hogy körmeik elkopnak, berepedeznek, és lesántulnak az állatok. Ez aztán később több állatnál elő is fordult.

Lassan bandukolva, nyelvüket lógatva húzták a szekeret a meredek hegyi utakon. Sok helyen a keskeny

utak egyik felén mély szakadék, folyóvölgy, a másik oldalán **71**pedig meredek sziklafal magaslott az ég felé. Néha megálltunk, hogy kicsit kifújják magukat az állatok. Ilyenkor az a veszély fenyegetett, hogy a szekér megindul visszafelé a lejtőn, és a mélybe rántja magával az állatokat is. Nagy köveket, szikladarabokat kerestünk, hogy ezeket a kerék alá tegyük, így megakadályozzuk, hogy a szekér visszagördüljön. A köveket aztán feltettük a szekérre, magunkkal vittük, hogy később is kéznél legyenek.

Éjjel a hideg is megviselt bennünket. Ruházatunk ugyan még tűrhető volt, később azonban egyre jobban rongyolódott, hisz állandóan, még éjjel is rajtunk volt. De az éhség, a kimerültség miatt a hideget is nehezebben viseltük el. Dideregve, fogvacogva ballagtunk állataink mellett sokszor a havas, jeges úton, és mivel nem aludtunk, nappal sem tudtunk felmelegedni.

Felérve a hegytetőre, kezdődött az utunk lefelé a lejtőkön. Ez még rosszabb volt talán, mint felfelé. A szekér terhénél fogva is tolt az állatokat lefele. Fék kellett volna, de nálunk a sík alföldi tájon erre nem volt szükség. Így szekereink fékkel nem voltak felszerelve. Ezt úgy oldottuk meg, hogy kerestünk egy erősebb karót és azt a két hátsó kerék küllői közé toltuk. Ezáltal a kerekek csúsztak, nem tudtak forogni. Ebből újabb baj keletkezett. A csúszó keréksín áttüzesedett, és égetni kezdte a keréktalpakat. Vizünk nem nagyon volt, takarékoskodni kellett vele. Bizony sokszor – a józan paraszti észre hallgatva – a kerék mellé álltunk, és vizeletünkkel hűtöttük a tüzesedő keréksíneket. Több, mint 8 km-es szerpentin-úton haladtunk ilyenképpen lefelé. Éjjel mentünk keresztül Gloggnitzon és Reichenaun.

Április 1-e, húsvét vasárnap. Ma értünk Schwarzauba a Schneebergen keresztül. A hegytetőn az orosz gyalogság harcolt, ropogtak a fegyverek. Robajukat a környező hegyek soksorosan felerősítve verték vissza. Pár órai pihenés után újból mennünk kellett. Állataink egyre soványodtak, az emésztéshez nélkülözhetetlen kérődzéshez nem volt idejük.

Közben a menekülők áradata nem ér véget. Most már az osztrákok is menekülnek. Gyalog, kerékpárral. Félnek a közelgő fronttól. Éjjel nagyot fagyott. Minden fehér, dérré fagyott a harmat. Igen fázunk.

Április 2-a, húsvéthétfő. Egész éjjel és nappal szakadatlanul vonszoltuk magunkat. Este értünk Hohenbergbe. Micsoda húsvét! Mi rosszat tettünk, hogy ezt érdemeltük? Csendes, békés falusi emberek, akik közül sokan a megye határát sem lépték át, most itt a messze, vad idegenben, elszakítva családjuktól, tengetjük életünket kegyelem-kenyéren, könyöradományon, sokszor kéregetésből...

Egyik hegyen átverekedtük magunkat, máris utunkba állt a következő. Kis falunkból tiszta, szép időben lehetett látni a hósapkás Schneeberget. Mindig vágytam arra, hogy közelebbről is megismerkedjek a hegyvidéki tájjal, de most annyira megutáltuk e vidéket, hogy megfogadtuk, ha hazaérünk valaha, nem fogunk feléje nézni soha.

Mennyire relatív minden! Most csodálatos vidéken haladtunk keresztül, de mi hányattatásaink közepette szépségéből semmit sem érzékelünk. A hatalmas hegyormok fenyegetően néztek ránk. Mintha gúnyosan mondanák: No, majd meglátjuk, hogy kapaszkodtok át rajtunk! Ki látott már ilyet! Ökrökkel, tehenekkel vállalkozni ilyen útra! (...)

72Eszembe jutottak Petőfi sorai. Az ökör láncába karolva mormoltam magamban:

*Mit nekem, te zordon Kárpátoknak
Fenyvesekkel vadregényes tája,*

*Tán csodállak, ámde nem szeretlek,
Képzetem hegy-völgyedet nem járja...*

Persze békés időben, turistaként egész másként láttuk volna az Alpok hófedte ormait, a völgyekben

rohanó kristálytisza hegyi folyókat, az üde zöld alpesi legelőket. Mindig rajongója voltam a természetnek. Sokszor meg-megálltam a határban egy-egy virágzó fa előtt, melyen méhek döngöcséltek. Örömmel mentünk le a kis patakhoz, melyben mindig volt áttetsző víz, csokorba szedtük a partján növő ibolyát, nefelejcsot, gólyahírt, hogy hazavigyük édesanyánknak. A közeli akácerdő virágzás idején, főleg este kellemes akácillattal borította be a határt, a falut.

Hol vannak már ezek a képek? Vajon megvan-e a falu, benne a mi kis házunk úgy, ahogy volt? Nem jutott-e a lövedékek, a tűz, a pusztítás martalékává? És a család? Átvészelték-e ezt az embertelen pusztítást? Hogy ment át rajtuk a front? Gondolom, mennyire gyötrődnek miattam. Nem tudják, mi van velem. Hol, merre járok, nem kerültem-e fogságba. Semmi hír, sem rólam, sem róluk.

Hacsak az nem, amit az utánunk jövő menekültek mondtak. Szerintük falunkban több házat találat ért, a gógánfai részen tűz is keletkezett. Mások azt erősítették, hogy nem volt ütközet körzetünkben, harc nélkül vonultak át a csapatok községünkön.

Ma a tisztektől elszedték a fegyvereiket. Az utánunk jövő ágyraktárosokkal találkoztunk, akiktől szappant és dohányt kaptunk. A dohánynak különösen örültünk, mert azért tudtunk cserélni ételre. Keresett cikk volt ez akkor, a német katonák konzerveket adtak érte. Bizony már nagyon éhezünk, mert a hazai ételmünk elfogyott, a tisztek meg csak magukkal törődtek. Nekünk csak nagy ritkán dobtak valamit. Szabad időnkben – ami elég ritkán adódott – nekünk kellett élelem után nézni. Ráadásul még az állatainknak is.

A tisztek összehordták az irodai anyagokat egy nagy halomba és elégették azokat. Megint selejtezték, hogy a fölösleges holmiktól megszabaduljon a rakomány. egy-egy köteg szénáért már egy írógépet is adtak. Majdnem megszakadt a szívem értük. Kértem, hogy hadd tegyek egy írógépet el magamnak, helyette szerzek akárhogy is szénát. Hallani sem akartak róla.

Szokás szerint megint a falu szélén, egy réten táboroztunk le. Az egyik legviharosabb éjjel köszöntött ránk. Hatalmas viharral zúdult ránk a jégeső. Beesteledett, és mi ott álltunk fedél nélkül. A faluba nem mehettünk be. Választási lehetőségünk nem volt. Lukács Józssal úgy döntöttünk, hogy a szekér alatt fogunk aludni a hideg földön. A szekér oldalához lepedőt kötöttünk, hogy kissé védjen bennünket a szélről. Ezt éjjel a szél felgöngyölítette, s így ázva-fázva aludtunk tovább. De csak kellett volna aludni. Felébredtünk, fenn voltunk egy óráig. Majdnem összefagytunk, szinte ránk fagyott a víz. De újból elaludtunk. Annyira ki voltunk merülve, hogy nem számított már sem az eső, sem a szél. De a vihar megirigyelte álmunkat, még jobban rázendített, könyörtelenül süvített, tépte, szaggatta ruhánkat. Nem volt előle menekvés.

73Reggel korán ébredtünk, összefagyva keltünk ki vizes helyünkből. Egész nap a hideg rázott bennünket, nem tudtunk felmelegedni. A vizes ruhát nem tudtuk cserélni, az idő meg nem engedte megszáradni. (...)

Április 3-a, kedd. Ma egész nap pihenő. Már amennyire ilyen állapotban lehetett pihenni. Állatainkat is sajnáltuk. Hisz ők éppúgy ki voltak téve az időjárás viszontagságának, mint mi, sőt még jobban. Ez nagyon meg is látszott rajtuk. A szemük beesett, sokat fogytak, gyomruk is összeesett. Nem csak etetni nem tudtuk őket megfelelően, de vízhez sem mindig jutottunk. Étlen, szomjan vonszolták a szekereket hegyre fel, völgybe le a nekik teljesen szokatlan sziklás utakon. Némelyik már sántítani kezdett.

Ma kaptunk személyenként 10 márkát. Ez adott egy kis biztonságérzetet, csak az volt vele a baj, hogy egyelőre nem tudtuk hol elkölteni. A falvakba nem mehettünk be, a legtöbb helyre este érkeztünk. Hova menjünk már ilyenkor? Az emberek bizalmatlanok voltak velünk szemben, semmi segítőkészséget nem mutattak. Aztán a fáradtság miatt sem volt kedvünk kószálni. Az állatok ellátása is komoly gondot okozott. Az ő takarmányozásukat komolyabban vettük, mint a magunkét. Nagy szükségünk volt rájuk.

Meg akartuk menteni őket, hisz otthon ezek az igavonó állatok nélkülözhetetlenek a gazdaságban.

Április 5-e, csütörtök. Hat órákor délután érkeztünk Mankba. Borús, esős idő volt. Holtfáradtan telepedtünk le egy vizes rétre. A réten egy nagy pajta állt, tele poloskával, tetves szalmával. Bizonyára már több csoport is megtelepedett benne. Egyik oldalon egy folyó rohant le a hegyekről, a folyón túl egy nagy hegy fenyves erdővel. Ember, állat kimerült az őrült rohanásban. Ökreim nem úgy feküdtek le, hanem úgy rogytak össze ázottan a vizes fűre. Letakartam őket pokróccal.

Egy pár gazda összejött. Beszélgettünk. Helyzetünk reménytelen, kilátástalan. Többnek a szemében megcsillant a könny. Felnőtt emberek sírtak. Az eső zuhogott. Elsompolygok a társaságtól. Nézem ökreimet, amint beesett szemekkel, soványan, kiálló csontokkal fekszenek. Huszár megnyalja a kezemet, rám néz, mintha csak mondaná: – Tudom, kis gazdám, hogy nem vagy az oka ennek a sok szenvedésnek. Tudom, hogy te éppúgy szenvedsz, mint mi. – Kijöttek a könnyeim, aztán félrevonultam a szekérhez, hogy senki ne lásson. Így nem éreztem magamat egyedül, számkivetve, kitéve az időjárás viszonyosságainak, az éhezésnek.

Ezek az ökrök nem mennek sokáig. Nem bírják élelem, pihenés nélkül – hallom a gazdák hangját. A szekér alatt helyet készítek magamnak. Inkább itt a vizes, hideg fűvön, mint a férges pajtában. Sokan azonban az utóbbit választják. Dideregve, remegve próbáltam kicsit pihenni, aludni. Sötét éjjel volt. Fáztam, felébredtem. Felülök, hogy a takarómat megigazítsam magamon. Elfelejtettem, hogy a szekér alatt vagyok, és a sötétben a fejemet beütöttem a szekér alján lévő vasalásba. Csillagokat láttam, éles fájdalom nyílt a fejembe. Hát nem szenvedtünk már eleget? Mi jön még ezután? Napokig hordtam a nyomát, éreztem a fájdalmat.

Április 6-a, péntek. Tíz órákor indultunk el Mankból, és 22 órákor értünk Wieselburgba. Elindultunk takarmányszerző útra. Sikerült is találnunk egy kis szénát az állatoknak.

74A falu mellett egy hatalmas szénapajtában kaptunk helyet éjszakára. A pajtában szalma volt leterítve, látszott, hogy itt már előzőleg több csoport megpihent. Megnyugtattak bennünket, hogy tetvek, poloskák nincsenek, így nyugodtan alhatunk. Más csoportok is betelepültek mellénk, így a hellyel takarékosan kellett bánni. Mindenkinek csak annyi jutott, hogy éppen elfeküdhetett. Nem nézte senki, ki a szomszédja, azt a sötétben nem is lehetett látni. Csak néha villant fel egy-egy zseblámpa azok kezében, akik még szabad helyet kerestek maguknak.

Én is elkészítettem vackomat. A bakancsomat levettem, és a kabátomat is. Alighogy lefeküdtem, lábamnál egy emberalak körvonalai rajzolódtak ki. Mellettem volt még egy szűk kis hely, azt nézte ki magának. Amint odajön mellém, egy villanylámpa halvány fényénél a Dombai bácsi lányára ismertem. Három lánya közül ő volt a középső korú, huszonéves lehetett.

Csak látásból ismertem, úgy, mint a többi tisztai családok tagjait. Nem törődött azzal, hogy egy fiatal legényke a szomszédja, elkészítette magának a fekvőhelyet. Rövid ideig beszélgettünk, elmondtuk egymásról a legfontosabbakat. Szót váltottunk kilátástalan helyzetünkről, de mint fiatalok, bíztunk abban, hogy előbbutóbb vége szakad ennek a hányattatásnak. Majd jó éjt kívánva egymásnak, elszenderedtünk. Nagyon fáradtak voltunk, és az idő már éjfél felé járt.

Másnap rövid kis pihenőkkel egész nap úton voltunk, és éjjel sem tartottunk pihenőt. Az Ybbs folyó partján vezetett utunk. Több csoport haladt itt együtt. Mi a hosszú szekérsor közepén vonultunk. Jobbról magas hegy szegélyezte a keskeny utat, balról a mélyben zúgott lefelé az Ybbs vize. Holtfáradtan bandukoltam ökreim mellett. Sötét éjjel volt. Belekaroltam a Huszár láncába, és félálomban lépkedtem, ahogy ők vezettek. Csak akkor riadtam fel, amikor egy-egy katonai jármű száguldott el mellettem, alig pár centire tőlem, néha a kabátomat is súrolták a keskeny úton. Teljesen elfásultunk, közömbös volt nekünk, hogy mi fog velünk történni. A hosszú, fáradságos út, a pihenés

nélküli éjjeli menetelések, a koplalás teljesen letört bennünket.

Egyszer csak megállt az egész oszlop. Hátulról kiabálás, káromkodás hallatszott, miért nem megyünk, hisz utánunk jönnek az oroszok. Nagy teherautók rohannak el mellettünk tele katonával. Ők is ordítognak, vadul kiabálnak. Mi történhetett? Ez már a vég – gondoltam. A bomlás jelei. Joli néni és János bácsi – akiket fuvaroztam – a szekér mellett a vízes fűvön kerestek nyugvóhelyet. Izgatottan vártuk a fejleményeket, nem tudhattuk, miért állt meg ez a hosszú kocsioszlop.

Kis idő múlva halljuk előlről a hírt, hogy fel akarják előttünk robbantani a folyón átvezető hidat a németek, mert az oroszok már a nyakunkon vannak. Szemrebbenés nélkül hallgattam félig ébren, félig alva. Ha ez valóban megtörténik, akkor se előre, se hátra nem tudunk menni. A keskeny úton nem lehet ennyi szekérrel megfordulni. Egy órai huzavona után sikerült a tiszteknek elérni azt, hogy a németek elálltak tervüktől, és még minket, az egész oszlopot átengedték a folyó hidján.

Ilyen izgalmak után értük el a Timpering nevű majort. Vasárnap rövid pihenő után folytattuk utunkat és beértünk Windischendorfba.

75 Napok óta szakad az eső. Csurom vizesek vagyunk. Ha néha kisütött a nap az szárított kicsit bennünket. Ilyenkor a pára láthatóan szállt rólunk és az állatokról is. Alsóruháinkat – mert hisz azok is vizesek lettek – a testünk melege szárította.

A héten kaptunk kulacsot, csajkát és pokrócot. Mankban igen megörültünk annak a tíz liter szeperának, amit a parasztok adtak, mert az orosz előnyomulás miatt a tejet nem tudták elszállítani.

Az ételmezésünk változatlanul bizonytalan volt. Néha kaptunk valami silány ételt a gazdáinktól, akiket szállítottunk. Kevés pénzünket be kellett osztanunk, hogy későbbre is jusson belőle. Itt ittam életemben először nyers tojást. Ehhez még hozzájutottunk, de elkészíteni, megsütni nem volt módunkban.

A következő éjszakát Tannengrabenben töltöttük, majd másnap, április 10-én a közeli Zaunherstickbe értünk. Egy tanya mellett telepedtünk le. A tanya tulajdonosa, egy parasztasszony, nem akarta megengedni, hogy ott töltsük az éjszakát. Hivatta a polgármestert, akivel némi vita után megegyeztek a tisztek, így az elcsigázott állatok kicsit kifújhatták magukat. Mivel az ökrök körme már alaposan megkopott, az útszéli kovácshoz mentünk többen is, hogy megvasaltassuk őket. Csak az állatok egy részét sikerült megpatkoltatni, a többire nem jutott idő. Állomáshelyünket 7 órakor hagytuk el, és 11 órakor értünk Schirminghofba.

76 Április 12-e, csütörtök. Éjjel váratlanul jött a „riadó”. Hirtelen fel kellett készülnünk az újabb útra. Éjjeli fél egykor indultunk Steyeren át, átmentünk az Enns folyón. Úgy hallottuk, a nagy sietség oka, hogy a tiszteket az a veszély fenyegeti, az összes csomagjaikat elveszik. Ezt akarták elkerülni.

Délben értünk Rohr alá. Egy félreeső tanyán szálltunk meg. Innen kb. 10 pár ökörral elmentek az emberek vasaltatni. Csak éjfél tájban értek haza. Az Iván Imre bácsi tehene valamilyen oknál fogva a kovácsnál maradt. Valahogyan elfelejtkeztek róla. Az idős embert ez annyira bántotta, hogy elindult a keresésére, nem tudott megnyugodni. A nagy sötétben, az erdős, dimbes-dombos ismeretlen vidéken eltévedt. Sokáig vártunk rá, addig nem indultunk el. Már éppen indulni akartunk, amikor az egyik távoli domb tetején megláttuk Imre bácsit. Nagy volt mindannyiunk öröme, amikor leért hozzánk a holtfáradt, elcsigázott idős ember. Ő volt a legidősebb köztünk.

Április 13-a, péntek. Rohrból hat órakor keltünk útra és 18 órakor értünk Thalheimbe.

Április 14-e, szombat. Egész nap pihenő.

Április 15-e, vasárnap. Welsben az egyik kocsmárosnál Lukács Józsiával dohányért cseréltünk egy kis

kenyeret és hozzá kevés kolbászt. Itt nem sokáig maradtunk. Hat órákor folytattuk utunkat, ekkor értünk Oberzellingbe.

Április 16-a, hétfő. Oberzellingből 7 órákor indult el a tábor, és 16 órákor beértünk Beiersbergbe.

Április 17-e, kedd. Fél nyolckor újból útra keltünk, és Rieden keresztül délután 3 órákor értünk Kirchheimbe.

Április 18-a, szerda. Reggel 8 órákor ismét útra keltünk, és pihenés nélkül haladva délután 3 órákor értünk Buchba.

Április 19-e, csütörtök. Nyolc órákor kiadták a parancsot az újabb felkészülésre. Már csak pár kilométer van hátra a bajor határig. Elértük vándorlásunk utolsó osztrák helységét, Braunaut. Itt az Inn folyón átkelve Bajorországba értünk, közvetlenül Simbachba.

Végimentünk ökrökkel, tehenekkel Ausztrián. Sokszor erőltetett menetben, éjszaka, éhesen, szomjan, ázva-fázva, elcsigázottan.

Megtettünk közel 300 kilométert, alig hagytuk el a magyar határt máris 900 méteres magasságban voltunk. Átmentünk a Semmeringen (1523 m), a Rax Alpokon, a Schneebergen (2075 m), a Kirchbergen (1497 m). És most bejutottunk a Bajor-fennsíkra.

Még ezen a napon Mannersdorfbán pihentünk meg: Egy egész más világba jutottunk. Korábban írtam, hogy az osztrák nép ellenségesen, barátságtalanul bánt velünk. Tőlük nem ezt vártuk, magatartásukat nem tudtuk megmagyarázni. Itt viszont a bajor nép szárított gyümölcsöt, tejet, meleg teát hozott ki eléink. Láthatólag örültek annak, hogy segíthetnek rajtunk. Megsajnálta minket, látták elnyúzott voltunkat és megértették, hogy mi is a háború áldozatai vagyunk.

Bizony szükségünk volt a segítségükre. Élelmünk teljesen elfogyott, cserélni sem tudtunk, mert nem volt mivel. Ha volt szabad időnk, jártuk a falvakat élelemért. Lukács Józival meglátogattunk két plébániát is, ahol megértettük velük sorsunkat, és bőven elláttak, megebédeltettek bennünket.

Mivel Józsi is törte a német nyelvet, úgy határoztunk, hogy pártfogásomba veszem Imre bácsit, és vele külön fogok elmenni néhány helyre, elsősorban a plébániákra. Imre bácsi igen meg volt hatódva, nem győzött hálálkodni. Én ezt természetes dolognak tartottam, szegény alig állt a lábán, nagyon ráfért a hosszú koplalás után a normálisabb étkezés. Erőre volt szükségünk, hogy a kálváriát tovább tudjuk járni.

Említettem már, hogy korábban kevés dohányra tettünk szert, kaptunk szappant, s ezekért tudtunk élelmet cserélni. Persze ez csak arra volt jó, hogy éhen ne haljunk. Nagyon be kellett osztani minden falatot. Egyszer kaptunk márkát is. Egy tojásért 15-20 pfenniget, egy liter tejért 20 pfenniget, egy kg kenyérért 50 pfenniget kértek.

Április 20-a, péntek. Három órákor érkeztünk Leimbichelbe. Egy folyó mellé táboroztunk le. Szép napsütéses idő volt. Több, mint három hete róttuk az osztrákok köves, sziklás utjait. Elhatároztam, hogy alaposan lemosakszom a közeli hideg folyóvízben. 24 nap után most volt rá alkalom, idő. Eddig a nagy rohanásban vagy idő nem volt hozzá, vagy víz, vagy nagy fáradtságában egyikünknek sem volt kedve hozzá. Inkább élelem, takarmány után jártunk, hogy utunkat folytatni tudjuk. Alsónadrágra vetkőztem, és tetőtől-talpig alaposan lemosakodtam. Sajnos ruhaneműt váltani nem tudtam, mert nem volt váltás.

Április 21-e, szombat. Egész nap pihenő Leimbichelben.

Április 22-e, vasárnap. Három órakor indultunk tovább Eggenfeldenen keresztül Taufkirchenbe. A következő napokban a falu melletti kis tanyánál táboroztunk le.

A tisztek étellemezésünkről továbbra sem gondoskodtak. Kénytelenek voltunk élelem után nézni ezekben a napokban is, magyarul: koldulni. Már nagyon untuk, meg szégyelltük is magunkat. Szépen kaptunk kenyeret, pedig ebből már itt is hiány volt.

77 Április 24-e, kedd. Ilyen körülmények között ünnepeltem 19. születésnapomat. Otthon Szent György napját ünneplik, ő a templom védőszentje. Búcsú a faluban. Vajon, hogyan ünnepelnek? Bizonyára fokozottan gondolnak rám. Mi van velem? Élek? Halok? Merre vetett a sors?

Tegnap szereztem egy kis vaját, meg egy vékony szeletke sonkát. Dohányért cseréltem német katonáktól. Egész napi eledelem, ez is úgy, hogy tegnapról megspóroltam csak azért, hogy a születésnapomon legyen egy-két jó falatom.

A tisztek ellátták magukat már otthon élelemmel. Volt szalonnájuk, kolbászuk, konzervjük, gyümölcsízük elég. De csak magukkal törődtek.

Az én „fuvarozóim” talán még a többieken is túltettek. A Joli néniéssel még valahogy meg lettem volna, de a Pircham családdal sehogy sem tudtam kijönni. A család nem csak velem, hanem a többi „robotossal” is hadilábon állt. Élmük volt bőségesen, de abból nem juttattak senkinek. A végtelenségig önzők voltak. Egyszer kértem valamit a kenyérem mellé.

– De mit adjak? Kolbászt? – kérdi az asszony. Azt nem, mert azt én jobban szeretem. Tepertőt?

– Azt nem, mert azt én szívesebben eszem – feleli a Pircham.

– Ne, itt van egy kis zsír, de nehogy vastagon kend, mert spórolni kell vele – zárja le a vitát az asszony.

És ezt nekem végig kellett hallgatnom. Mélyen lealázó volt számomra.

– Tartsák meg maguknak! – mondtam, és inkább ettem a száraz kenyeret, talán jobban esett, mint a szanalomból, kenyéradományból juttatott kolbász.

Éreztették velem az alá- és fölérendeltségi viszonyt, soha nem kértek, mindig parancsoltak. Ezt a magatartást nem fogadtam el. Ha úgy sem várhatok tőlük semmit, minek hunyászkodjak meg? Párszor jól megmondogattam nekik, vegyék tudomásul, hogy nem vagyok a „kapcarongyuk”, nem bánhatnak velem tetszésük szerint. Kerültük is egymást. Csak akkor szóltunk, ha feltétlenül szükséges volt.

Április 26-án történt. Poór Anti meg a Pajti [Németh József] felvetették, micsoda igazságtalanság, hogy a hajtók éheznek, ugyanakkor a tisztek rejtegetik előlünk az élelmékészleteiket. Kötelességük lenne rólunk is gondoskodni, hisz az ő érdekükben, szolgálatukban szenvedünk itt az állatokkal együtt. Elhatároztuk, hogy az éjjel megnézzük Pircham csomagjait, mit rejteget előlünk. Megbeszéltünk egy késői időpontot, amikor az egész tábor elcsendesedik.

Sötét éjszaka volt. Lassan, osonva közeledtünk a szekérhez. Böven találtunk szalonnát, kolbászt, lekvárt, mindegyiket megdézsmáltuk. Én nem tudtam elrejtetni a „lefoglalt” árut, mert az én szekeremen volt. A többiek dugták el a holmijuk közé. Adtunk belőle a társainknak is.

Másnap rájöttek a tisztek az egész dologra. Mint egy megbolygatott méhkas, olyanná tették a tábort. Lótás, futás, kiabálás. Sorba állítottak bennünket. Ismételten hangsúlyozták, hogy mi katonák vagyunk, úgy bánnak velünk, mint katonákkal. Vallatni kezdték minket, persze eredménytelenül. Nagyon felbosszantotta őket, hogy ilyen csúfosan elbántunk velük. Én különösen félttem, hisz az én szekeremről tűnt el az élelem. Nagyon vártam csak indulnánk tovább, hogy a menetelés során feledésbe 78 menjen az

ügy. A következő éjszakára éjjeli őrökre osztottak be bennünket. Nem ellenőrizte senki, nem is tartottuk be. 10–15 percig örködtünk, aztán lefeküdtünk.

Ötödik napja voltunk a tanyán. Fő eledelünk itt a burgonya volt, ráértünk megfőzni. Ezt is csak keserves koldulással tudtuk beszerezni. Állítottak fel egy konyhának nevezett valamit. Kaptunk üres levest, néha főzeléket. Kénytelenek voltunk ezt is elfogyasztani.

Közben az oroszok mind jobban törtek előre, de az angolok sem maradtak tétlenül. A két front mind jobban közeledett egymáshoz. Célunk változatlanul az volt, hogy angol–amerikai fogságba jussunk.

A rádió bement, hogy Göring lemondott és Olaszország is kapitulált. Remény van a háború gyors befejezésére. Hát épp itt lenne már az ideje ennek.

Különböző megbízhatatlan, ellenőrizhetetlen híreket is kaptunk hazulról. Ezeket az Egyházásfaluból utolsóknak kiinduló ágyraktárosok terjesztették. Szerintük az oroszok először a zsira–lövői országot foglalták el, így minket bekerítettek, és lövés nélkül foglalták el a falut. Mások szerint az erdő mellett egy T-34-est kilőttek, és néhány ház leégett, mások aknátalálatot kaptak. Keresztényt felgyújtották az orosz lövegek. A KALOT-ról is több, sokszor egymásnak ellentmondó híreket kaptunk.

Egyes hírek szerint Mussolinin elfogták az olasz szabadcsapatok menekülés közben a svájci határon.

Április 28-a, szombat. Egész éjjel szakadt az eső. Ma is borús az égbolt. A legújabb hírek szerint Bajorország kikiáltotta függetlenségét, megalakult a szabad és független Bajorország. Úgy hírlik, hogy helyünket el kell hagynunk, mert kell a hely a németeknek. Állandóan tart a visszavonulásuk.

Már mindenki itt hagyott bennünket, csupán hét szekér van még a táborban. Borzasztó rossz érzés itt lenni egyedül ezekkel a csavargókkal. Ha a poggyászuk nem lenne a szekereinken, semmit sem törődnének velünk. Mindenki csak magával van elfoglalva. Este beszélgettem Liával, az egyik tiszt leányával. Menekülésük történetét mondta el. Nagyon helyes, szőke kislány volt. Vigasztaltam, hogy minden rossz elmúlik egyszer, csak türelmesen ki kell várni.

Április 29-e, vasárnap. Szép napsütéses idő virradt ránk. Éjjel 2–3 óráig szolgálatban kellett volna lennem, de kb. 10 perc elmúltával lefeküdtem. A Molnár Alajos szekéréről akartam egy írógépet megmenteni, de Pircham megakadályozta. Sokat pöröltem vele, hiába. Ők voltak az urak. Nekik is kellett, hogy valamiért majd elcseréljék. Minden használható irodai eszköz erre a sorsra jutott.

Végre megjött a hír, hogy indulunk tovább. Pakolás, csomagolás, majd fél 12-kor elindultunk újból az ismeretlen cél felé, az angolok elé. 15 órakor érkeztünk új tanyánkra, Heckenbiesenbe. Mindenkit szétszórtak a környező tanyákra. Mi hárman kerültünk egy helyre Varga Józsi bácsival és Gángli Gyulával. No, meg persze a szekereim lakóival. Szegényes ütött-kopott kis tanya volt ez. Igen barátságtalanul fogadtak bennünket. Megérkezésünk után mindjárt szétnéztünk egy kis élelemért. Istállóban aludtunk, bűdös, de meleg helyen.

79 Április 30-a, hétfő. Úgy látszik, huzamosabban itt maradunk. Pirchamék kipakolnak. Ebédünk burgonya. A harci zaj egész közelről hallatszik. Sűrű pelyhekben hull a hó. Hírek szerint Hitler elesett.

2005. LIX. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / 27Hatvan éve történt / 46Három írás – három sors / 66 / IV. fejezet

IV. fejezet

Május elseje, kedd. Nem hiszem, hogy otthon állítottak májusfát. Vajon mi lehet otthon? Itt egész közelről hallatszik az ágyúk dörgése. Minden pillanatban várjuk az angolokat. Most már valamivel

nyugodtabbak vagyunk. Lesz, ami lesz! Varga Józsi bácsi meg Gángli Gyula elmentek a tanyánkról a konyhakocsival más tanyára.

Cudar idő! Szinte egész nap hull a hó. Minden fehérbe öltözött.

Már itt harcolnak az erdőben. Figyeljük a harcászatot. Az erdőben, mely tőlünk alig 500 méterre van, ismeretlen nemzetiségű gyalogosok és lovasok száguldoznak.

10 óra felé elmentem a szomszéd tanyára Csapóékhoz nagy ágyúszó közepette.

Néha-néha géppuskák is belekontráznak a harci zajba. Minden oldalról hallik a háború „zenéje”. Tompán dübörögnek a harckocsik tőlünk talán másfél kilométerre. Távrolról égő falvak üszkös szagát és füstjét hozza erre a hóeséstől nyomott májusi szél.

Május 2-a, szerda. Minden tiszta hó, mint nálunk télen. Az éjszakát viszonylag nyugodtan töltöttem. Ha volt is néha olyan hatalmas ágyúdörej, hogy a pajtát – melyben aludtunk – majdnem felborította, nem zavartattam magam, aludtam tovább. Az éjfél utáni órákban kissé enyhült a harci zaj, hogy aztán reggel annál korábban és erőteljesebben kezdjék.

Először egy hatalmas dörrenést hallottunk, ez nyitotta meg a tüzet. Megkezdődött a zene. Rengett az épület, a föld is beleremegett. 10 óra fele aztán megindult a gyalogság, hosszú sorban követték egymást az emberek. egy-egy könnyű harckocsi cirkált a földeken, körüljárta a tanyákat. A levegőben egy gólyához hasonló gép cirkált.

A szomszéd tanyán beszéltek egy amerikai magyarral, aki azt mondta, hogy a magyaroknak nem lesz semmi bántódásuk. Délután komoly légi csata zajlott le a fejünk felett, de a német gépek hamarosan elmenekültek.

Május 3-a, csütörtök. Délután már jöttek az utánpótlást biztosító gépkocsik. A világháború utolsó óráit éljük át itt. És ezek az esztelen, megszállott németek még most is harcolnak. Alig van egy-két négyzetkilométernyi területük, mégis ellenállnak az utolsó töltényig.

Délután a konyhán vételeztünk fel patikailag kiszabott adagokat. Épp, hogy több volt a semminél.

Négy óra után megint volt egy kis repülő párbaj. Az ágyúzás sem szűnt meg. Félelmetes, mikor fejünk felett süvítenek az ágyúk lövedékei. A robbanásokba belevegyül a repülőgépek fegyvereinek zaja is.

A világháború utolsó óráit éljük át bajor földön. Térségünkben találkozik a keleti és a nyugati front. Célunkat elértük. Nem kerültünk orosz fogságba. Itt csak amerikaiak és angolok harcolnak. Idáig szerencsésen megúsztunk mindent, most várjuk a fogságot. Ez ideig nem törődött velünk senki. Sok mindenre el vagyunk készülve: internáló [80](#)tábor, esetleg kiadnak az oroszoknak, maradunk helyben, vagy indulhatunk haza. Még olyan hírek is szárnyra keltek, hogy Amerikába, vagy Angliába visznek bennünket. Nagy volt a zűrzavar, nemcsak a fronton, hanem a fejekben is.

Az idő utálatos. Hatalmas szél tombol, időnként 10-20 perces hóvihar pásztázza a vidéket, tegnap is, ma is.

Május 4-e, 5-e. Különösebb esemény nincs. Az út fáradalmainak kipihenése a legfőbb teendőnk.

Május 6-a, vasárnap. Elmentem Gángli Gyuláék tanyájára. Legalább 4 km-re van tőlünk. Itt tudtam meg, hogy Németország végleg összeomlott. Robiék egyik ökrét lelőtték, a Tilesch ezredes lakása pedig kigyulladt egy lövedéktől.

Május 7-e, hétfő. Az idő nagyon jó, kellemes. Húért voltam a konyhán.

Május 8-a, kedd. A konyhán csak gyéren láttak el bennünket étellel, ezért folytonosan beszerző útra kellett mennünk. Ma Gyurkával mentünk el. Elég nagy területet jártunk be, a tanyák távol fekszenek egymástól. Igen elfáradtunk. 17 tojást és 20-30 dkg vaját kaptunk, ezt elosztottuk.

Este fenn aludtunk a szénapadláson. Már azt hitték a Pirchamék, hogy alszom. Sok mindenről beszélgettek. Többek között arról is, hogy engem itt kellene hagyni. elmennek máshova, más tanyára, s velem nem törődnek többé. Hát ami az igazságot illeti, eddig sem nagyon törték magukat, hogy segítségemre legyenek bármiben is. Különösen a Dagi, a Lukács Jani bácsi kötötte az ebet a karóhoz, és mindenáron menni akart.

Május 9-e, szerda. Reggel Gyurkával és Pirchammal megint beszerző úton voltunk Taufkirchenbe. A péknél kaptunk 2 kg kenyeret. Hazafelé tojást és burgonyát „gyűjtöttünk”. Hazaérkezésem után egyik kenyereket el akarták kérni. Tőlem, akinek nem volt semmije sem, csak a kenyér, egy kis tej meg néhány tojás. Nekik viszont még bőven volt hazulról hozott tartalékuk. Ők alusznak egész nap, lusták egy lépést is tenni ételért. Én meg naponta 10 km-t vagy még többet is gyalogolok érte.

Közben megjött Joli néni is. Mondták neki, hogy most van a legjobb alkalom itt hagyni engem.

– Ha velünk nem törődik senki, mi sem törődünk senkivel – mondta a duzzogó Jancsi bácsi.

Nem volt elég a bajunk, a számkivetett helyzetünk, a bizonytalan jövőnk, ilyen „belső” viták is keserítették helyzetünket. Éreztem, hogy előbb-utóbb törésre kerül sor, ez a helyzet nem tartható sokáig. Az elhagyatottság érzése egyre inkább hatalmába kerített. Nem voltam hozzászokva az ilyen életvitelhez, az állandó viszálykodáshoz. Az otthoni meleg családi fészket most értékeltem igazán.

Lám, milyen az ember! A legnagyobb, legnemesebb adományokat: édesanya, haza, szabadság, egészség stb., természetesnek tartja, csak mikor már elveszítette azokat, látja, milyen megfizethetetlen kincsek.

Heckenviesen – mint írtam – szegényes kis tanya. Örültünk, hogy legalább nekünk és állatainknak helyet adtak. Szénapadláson aludtunk. Az ökröknek néha adhattunk egy kis szénát. De ezt az állatok nem szerették, csak néztek ránk, várták a jobb takarmányt. Emiatt tovább fogtak, soványodtak.

81Innen is kirajzottunk naponta étel után. Most már a konyha is többet törődött velünk. Bizonyára az amerikaiak támogatása folytán kaptunk húst, jegyeket és egy kis pénzt. Vaját 40 dkg-ot kaptunk egy hónapra. Márkáért már tudtunk élelmiszert vásárolni, habár a hosszú háború miatt a bajorok sem voltak bőségesen ellátva. Kilométereket tettünk meg naponta gyalog, néha ökrökkel, kenyeret, lisztet, vaját, tojást, káposztát vásároltunk. Mivel a tanyákon jobbra szarvasmarhatenyésztéssel foglalkoztak – hatalmas terjedelmű legelők voltak – tejet, vaját könnyebben tudtunk szerezni. Persze mindent gondosan be kellett osztani, a holnapra is gondolnunk kellett.

De a tény, hogy megszűnt a koldulás, nagy megkönnyebbülést hozott életünkbe. Nagyon szégyelltük már a megalázó kilincselést. Általában a bajorok megértették helyzetünket, szívesen segítettek, ha volt miből. Nem várhattuk el tőlük, hogy ők tartsanak el bennünket. Szívesen dogoztunk volna bármelyik tanyán élelmezésünkért, de erre egyelőre nem volt módunk. Szegényes tanyánkon a mezőgazdasági munkákat a család is el tudta végezni.

Élelmezésem miatt a Lukács és Pircham család között állandó vita, veszekedés folyt. Végleg azonban nem szakítottak velem. Biztosra vettem, parancsuk van arra, hogy velünk emberségesen bánjanak, gondoskodjanak ellátásunkról. Erre több jelből következtettem. Bizonyos mértékig felelősek voltak értünk. Arra is gondolhattak, egyszer hazamegyünk, és otthon felelniük kell magatartásukért. Én is rájuk voltam szorulva, mert a nyers élelmiszert – lisztet, húst, burgonyát, káposztát – meg kellett főzni,

el kellett készíteni, amihez nem értettem. Így kénytelenek voltunk eltérni egymást.

Rendszeres napi munkámhoz tartozott az állatok etetése, gondoskodás a takarmányról, trágyázás, tüzelő gyűjtése a főzéshez. Néha a háziaknak is segítettem az állatok gondozásában. Szabad időmben sorra látogattam a szomszédos tanyákat. 7–8 km-re voltak tőlünk, ott kicsit elbeszélgettünk sorstársaimmal.

Május 12-én a szomszéd tanyáról hoztam egy hajnyírógépet, és többen kopaszra nyíratkoztunk. Ezt könnyen elvégeztük szakértelem nélkül is. Két helyes szőke lány volt a tanyán. Hosszasan elbeszélgettünk – már amennyire az én hiányos nyelvtudásom lehetővé tette –, s a végén szinte rám erőszakoltak egy nagy egész kenyeret.

Május 16-án elmentem az egyik tanyára káposztáért. Már többször is jártam itt. Hatalmas tanya, látszik, hogy viszonylag jólmódban élnek. Az udvart mind a négy oldaláról épületek vették körül, teljesen zárt volt. Hatalmas kapukon lehetett csak bejutni. Északi oldalán a lakás és az istálló, a többi három oldalon nagy szénapajták, szekér- és gépszínek vették körül az udvart. Kaptam friss fűvet is. Ezt az otthoni szénával összekevertem, így jobban ették az állatok. Elbeszélgettem a paraszttal. Két fia orosz fogságban, feleségével és lányával gazdálkodnak a nagy birtokon. Itt már elkelne néhány segítő kéz. Ennek igen megörültem, bíztam abban, hogy függetleníthetem magamat „fuvarozóimtól”.

Május 19-én egész nap szénát gyűjtöttem a parasztnál. Forró, napsütéses idő volt. Alaposan leégtem. Ebédet, uzsonnát, 3 tojást és 2 kg vaját kaptam a munkámért. Késő délután nyugat felől koromfekete felhők kúsztak a látóhatár széléről felénk. Hatalmas villámlások, mennydörgés, abba kellett hagynunk a szénagyűjtést. Nekünk szokatlan 82volt ez a zene, a környező fenyőerdők, dombok, hegyek visszaverték, felerősítették a dörgést.

Május 20-a. Pünkösdi vasárnap. A bajor vallásos nép. Akármilyen sürgős dolguk is lenne, ünnepnapon nem dolgoznak. Eszembe jutott a szép dal, melyet oly sokszor énekeltünk el otthon:

*Piros pünkösdi napján imádkoztam érted,
Piros pünkösdi napján vártam visszatérte,
Tele volt a határ nyíló vadvirággal,
Vártalak a keresztútnál pünkösdi rózsával.
Mindhiába várlak, ősz is lett azóta,
Elhervadt már régen a pünkösdi rózsa,
Kacagó kis párom, többé sose hívlak,
Mert a fagyos hideg télben jégvirágok nyílnak.*

Ezt dúdolgatom otthon – otthon? – a szénapadláson. De jó lenne tényleg otthon lenni, a mi kis falunkban, úgy, mint valaha, a család, a barátok körében. Vajon mikor jön el az a boldog óra, amikor újból együtt lehetünk szeretteinkkel?

Május 21. Pünkösdi hétfő. Dél előtt 11 órakor egy gyönyörű magyar szentmisén vettünk részt. Megtelt a templom magyarokkal, az egész környék menekültjei együtt énekelték a szebbnél szebb énekeket: Jöjj el, Szentlélek Isten, Boldogasszony Anyánk, Ez nagy szentség valóban, Isten hazánkért térdelünk elődbe. Nagyasszonyunk, hazánk reménye. Magyarul hangzott el a szentbeszéd is. Felemelő, megható volt. Alig maradt szem szárazon.

Ebédre pörköltet ettünk. Délután meglátogattam bennünket a Görgényi család és Lukács Jóska. Kártyáztunk néhány óráig. Józsival megbeszéltük, másnap elmegyünk Ganghofenbe, hogy ruhát vételezzünk magunknak.

Egyre erősebbé vált az elhatározás bennem, hogy a tanyát itt hagyom, és elmegyek máshova. Olyan terv is foglalkoztatott, hogy az ökröket lovakra kellene kicserélni, mert azokkal könnyebben haza lehetne menni.

Volt egy kis burgonyám. Este bevittem a háziakhoz, megkértem őket, hogy főzzék meg nekem. Később kimentem az udvarra. Pár perc múlva bement Pircham és kérdezte:

– Ki hozta a burgonyát?

– Ez a taknyos – válaszolt a felesége.

Én nem hallottam, Lukács Józsi mondta el később. Ilyen társaságot kellett eltűrnöm, lenyelnem a sértéseket napról-napra.

Másnap, május 22-én el voltunk Ganghofenbe ruháért Józsival, ahogy megbeszéltük. Szakadt az eső, egész odáig áztunk. Ráadásul hiába mentünk, nem kaptunk ruhát.

Végképpen elhatároztam, hogy elhagyom a tanyát, és elmegyek a „vajashoz”. Így emlegettem a gazdag parasztot, akinél már többször is dolgoztam, akinek a tanyájáról már beszéltem. A nevét még nem tudtam, de vajat mindig kaptunk tőle. Este megbeszéltem vele a dolgot, megegyeztünk, hogy másnap munkába állok. (...)

2005. LIX. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / 27Hatvan éve történt / 46Három írás – három sors / 66 / 83A hazatérés

83A hazatérés

November 8-án érkezett a régóta áhított pillanat. Délután 4 órakor elindult velünk a szerelvény. Valahogy nem is tudtuk felfogni helyzetünk jelentőségét. Fáradtan, elcsigázva telepedtünk csomagjaink mellé. Este 8 óráig szakadatlanul száguldott velünk a vonat, majd Wasserburgon át értünk Rohrheimbe. Itt egy órát vártunk. Villanymozdonyt kapcsoltak elénk, ez vitt bennünket Salzachba. Itt 14 órát várakoztunk.

Hamarosan Salzburgba érkeztünk. Láttuk a környező hegyek hóval borított bérceit, éreztük a hegy hideg leheletét. Innen aztán több megállással mind közelebb kerültünk az édes szülőföldhöz.

November 11-én éjjel Ágfalvánál léptük át az osztrák–magyar határt. Itt a rendőrség leigazolt minket. Elmondtuk, hogy erőszakkal kényszerítették bennünket nyugatra. Utazási igazolványt adtak, és mehettünk tovább hazafelé. Nem kellett gyűjtőtáborba mennünk, mint sok más nyugaton lévő fogolynak.

Sopronon keresztül értünk Lövőre. Itt ki kellett szállnunk, mivel Nemeskéren nem állt meg a vonat. Innen gyalogosan mentünk haza. Felhívták a figyelmünket arra, hogy ne az országúton menjünk, mert az veszélyes, még sok a garázda, kóborló katona. Ezért a mezei utakon, árkon-bokron át jutottunk Egyházásfaluba, november 12-én.

Nagy volt otthon az öröm, a meglepetés váratlan betoppanásom láttán. Sorra ugráltak ki az ágyból régen látott szüleim és testvéreim, boldogan ölelték keblükre régóta várt fiúkat.

Az Élet egyik sajátos iskoláját kijártam. Megedződtem, igen sok tapasztalatot szereztem. Megbecsültem és tudtam értékelni az otthon melegét, még akkor is, ha életünk nem volt mindig felhőtlen. A nehézségeket is könnyebben, zokszó nélkül vállaltam, soha nem riadtam vissza az elém kerülő

problémáktól Jó lecke volt, és úgy érzem, hogy a vizsgám sikeres volt.

2005. LIX. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / 84Műhely

84Műhely

2005. LIX. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / 84Műhely / Beszámoló a Soproni Városszépítő Egyesület 2004. évi tevékenységéről

Kubinszky Mihály: Beszámoló a Soproni Városszépítő Egyesület 2004. évi tevékenységéről

Az Egyesület alapszabályában rögzített célkitűzéseknek megfelelően a gyógyszerész-társadalom kezdeményezését követve részt vettünk Nikolics Károly gyógyszerész-professzor emléktáblájának elkészítésében és felavatásában. A táblát Egyesületünk javaslatára helyezték a Soproni Múzeum kezelésében levő Fő téri Patikamúzeum bejárata mellé a falnyílásba, ezzel a város díszpolgárának emléke méltó helyre került. Részt vettünk a Holocaust-emlékmű helykijelölési eljárásában, majd annak felavatásán. Elnökségünk üdvözölte a város polgármesterének kezdeményezését, mely szerint a Vittnyédi utca gyalogos-szakaszában, a Vas- és Villamosipari Szakiskola előtt Sopron egyes érdemes és neves tanárainak emlékét szoborcsoport fogja megőrizni. Javaslatot tettünk az általa adományozott Walter Mihály-szobrot követően Rozsondai Károly, Mihályi Ernő és Németh Sámuel tanárok mellszobrának elkészítésére. A Nikolics-emléktáblát, a Holocaust-emlékművet és a Walter Mihály-mellszobrot egyaránt Kutas László szobrászművész, Egyesületünk dísztagja készítette.

Egyesületünk ez évben a Szélmalom utcában műemléki helyreállítás és korszerű építészeti kiegészítés eredményeként létrejött Zeneiskola építetőjét, tervezőit, kivitelezőjét és a műemléki restaurátort tüntette ki Winkler Oszkár-emléktáblával. Az elismerést, a hagyományoknak megfelelően, szeptember 29-én Wallner Ákos alelnök és Boros László elnökségi tag adták át. Választásunk helyességét igazolni látszik az a körülmény, hogy a zeneiskola épületét a hazai szaksajtó is elismeréssel illette. Ezúton is kérjük tagtársainkat, hogy 2005. március végéig terjesszék elő a jövő évben kitüntetendő épületre vonatkozó javaslatukat.

Kijavítottuk a Printz pihenő szinte már olvashatatlan feliratát, és újrafestettük a Lőver körúti Heimler-emlékmű szövegét, amely így most jobban olvasható és felhívja egykori elnökünk munkásságára a figyelmet. Az Erdőgazdaság által felújított Muck Endremlékpad avatásán dr. Bartha Dénes alelnökünk mondott beszédet.

Anyagilag támogattuk a Lackner Kristóf-emlékkönyv publikálását és Hárs József Soproni olvasókönyv című munkájának kiadását is.

Örömmel jelentem, hogy a Soproni Szemle kiadása folyamatosan és megfelelő színvonalon biztosított. Megjelent az előző közgyűléseken is említett és több tagunk által támogatott CD-ROM-kiadvány, teljes tartalom-mutatóval és az 1937–1964. valamint az 1998–2003. évfolyamok teljes szövegével.

85Andrássy Péter elnökségi tagunk szorgalmazására Egyesületünk a város környéki védett területeken,

elsősorban a Szárhalmi erdőben eluralkodott természetpusztítások lehető megfékezését kezdeményezte.

Egyesületünk kiküldöttje részt vett Sopron város Városfejlesztési Bizottságának munkájában.

Egyesületünk elnöksége rendszeresen tartott ülésein beszélte meg a teendőket. Beszámolót kaptunk az általunk alapított Soproni Szemle Alapítvány és az Alpokalja Idegenforgalmi Alapítvány kuratóriumainak elnökeitől is.

Egyesületünk köszönetet mond minden támogatójának, a tagdíjbefizetéssel, az 1%-os adófelajánlással (223,695.- Ft) és a mecénási kiemelt támogatással munkánkat segítőknek egyaránt. Az adófelajánlás összegének felhasználásáról az előírásoknak megfelelően a Soproni Szemlében nyilatkoztunk.

Az Egyesület 2004. évi munkásságát összegező és a folyó feladatokat a tagság elé táró közgyűlést 2005. január 14-én tartottuk meg.

2005. LIX. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Soproni könyvespolc

Soproni könyvespolc

**2005. LIX. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Soproni könyvespolc / Égető Melinda (szerk.):
Hegytörvények és szőlőtelepítő levelek Győr és Sopron vármegyékből (1551–1843) Budapest,
2004.**

**Kücsán József: Égető Melinda (szerk.): Hegytörvények és szőlőtelepítő levelek
Győr és Sopron vármegyékből
(1551–1843)
Budapest, 2004.**

A Győr és Sopron megye szőlőhegyeinek levéltári forrásait közreadó, 2004 végén megjelent művel immáron harmadik kötetéhez érkezett a „Szőlőhegyek Történetének Forrásai” összefoglaló címet viselő sorozat [a továbbiakban: SZTF], amely nem kisebb célt tűzött maga elé, mint hogy feltárja az ország levéltárainak és közgyűjteményeinek ilyen jellegű, a történelmi borvidékekre vonatkozó iratanyagát. Mielőtt a könyv ismertetésére térnénk, s Tisztelt Olvasóinkat hegytörvények tanulmányozására buzdítanánk, engedtessek meg az e forráscsoportban kevésbé járatos érdeklődők kedvéért röviden elmondani, mit is tartalmazhat egy-egy hegybéli artikus: ¹⁶⁸⁽¹⁶⁸⁾ Előjárójában kiköti, hogy minden, az adott hegyben érintett birtokos tartozik alkalmazkodni a törvényhez, ezért annak kihirdetésén köteles megjelenni. A második rész rögzíti a szőlőhegy kormányzásának rendjét, a hegymesterek, esküdtek és szőlőpásztorok kötelességeit, ⁸⁶ jogkörét és javadalmazását. A harmadik rész szól a hegység gyűléseiről és jegyzőkönyveiről, az önkormányzatiság fórumairól, az igazgatási eljárásokról és a díjazásról, a történt események írásos rögzítéséről. A negyedik rész a szőlőparcellák eladása és megvétele esetén követendő eljárásokról, a szőlő elvesztéséről és a hagyatéki ügyekről rendelkezik. Az ötödik részben a felmerülő panaszok intézéséről, az ítéletek foganatosításáról történik említés. A hatodik rész kimondja, hogy mikor szabad és mikor tilos a munka a szőlőhegyen. A hetedik rész igen alaposan intézkedik a gyepűkről, utakról és barázdákról. A nyolcadik rész szabályozza a szőlőhegyi gyümölcsfákkal kapcsolatos kérdéseket. A kilencedik rész rendelkezik a vincellékről és más szőlőmunkásokról.

Terjedelmes a tizedik rész, ami szól a kártételekről, hatalmaskodásokról és lopásokról, azok megelőzéséről és büntetéséről. A befejező, tizenegyedik rész rögzíti a szüret és a dézsmaadás rendjét, illetve a szőlőhegyen érintett személyek törvényi alávetettségének mikéntjét.

Bár terjedelmi határaink szabottak, mégsem tekinthetünk el attól, hogy a megyénket is érintő forráskiadvány ismertetése alkalmából a könyvsorozat több mint két évtizedes előtörténetéről, a két megelőző kötetről, majd az e forrásokat elemző tanulmánygyűjteményről néhány mondatot szóljunk. A történeti-néprajzi forrásokra koncentráló gyűjtőmunka 1982-ben, az MTA Néprajzi Kutatóintézetében, Égető Melinda tudományos főmunkatárs egyszemélyes kutatásaként indult, melynek eredményeként 1985-ben, az ő összeállításában és bevezető tanulmányával megjelent az első önálló kötet: „*Szőlőhegyi szabályzatok és hegyközségi törvények a 17–19. századból*” címmel.¹⁶⁹⁽¹⁶⁹⁾ Az ezt követő időkből, 1990–1996 között több közlemény látott napvilágot dunántúli levéltárak munkatársaitól, melyek hasonló, addig ismeretlen szövegeket tartalmaztak. Nyilvánvalóvá vált, hogy a számtalan őrzőhelyen szétszórt forráscsoport jóval gazdagabb, mintsem hogy azt egy kutató belátható időn belül fel tudja tárni. Megalakult tehát Égető Melinda vezetésével az a munkaközösség, amelynek tagjai – köztük Sopronból Dominkovits Péter főlevéltáros – a Dunántúl északnyugati vármegyéinek levéltáraiban vállaltak feltáró munkát.

A munkaközösség vezetőjének elhivatottságára mi sem jellemzőbb, mint hogy az új anyag felderítésével párhuzamosan gondoskodott az azonos típusú, a 19. század elejétől elszórtan megjelent és ma már nehezen elérhető forrásközlések összegyűjtéséről és fakszimélében való megjelentetéséről.¹⁷⁰⁽¹⁷⁰⁾ A sorozat e második kötetnek köszönhetően, immáron egybegyűjtve, gondosan rendezett és jegyzetelt, megjegyzésekkel ellátott kiadásban minden érdeklődő rendelkezésére állnak a szőlőhegyi törvények eddig ismert forrásszövegei. A köteteket a szerkesztő tollából származó, igen alapos, a források jellegét, értékét és felhasználhatóságát taglaló tanulmányok vezetik be.

⁸⁷A fenti előzmények után látott napvilágot a sorozat harmadik kötete Győr és Sopron vármegye újonnan feltárt anyagával. Komoly előrelépést jelent ez, elsősorban a Sopron megyei szőlőhegyek tanulmányozásának lehetőségeiben, hiszen ennek előtte a területről mindössze négy publikált (közülük egy töredékes) okirat állt a kutatás rendelkezésére. Égető Melindának és Dominkovits Péternek hála, a jelen kiadással az elemzés alá vehető források száma többszöröződött, hiszen az újonnan feltárt 23, eddig ismeretlen szöveg kitágítja a vizsgálat határait! A korábban megismert kútfőket is beleértve, a SZTF III. kötetének megjelenésével Balf, Csepreg, Fertőboz, Felsőpulya, Gógánfa, Hegykő, Horvátzsidány valamint Peresznye, Káptalanvis, Kövesd, Lövvő, Nagycenk, Nemesvis, Oka és Sopron iratai nyertek széles nyilvánosságot. Annak ellenére, hogy Győr vármegyéből az utóbbi idők kutatásai 22 hegytörvény és szőlőtelepítő levél szövegét tették hozzáférhetővé,¹⁷¹⁽¹⁷¹⁾ e feltárás még további 8 új forrásra derített fényt. (Tekintettel arra, hogy a kutatás a kötet megjelenését követően is folytatódik, mindkét vármegye vonatkozásában további dokumentumok felbukkanására és közzétételére számíthatunk!)

A kötet legmodernebb elvárásoknak megfelelő szövegközléseit megelőzően Égető Melinda egy ívet meghaladó tanulmányában értékeli a két megyéből eddig feltárt iratok jelentőségét, és utal arra, mi mindenre deríthet fényt e forráscsoport elmélyült vizsgálata. Kiemeli, hogy a közölt anyag a falvak és mezővárosok hegyközségeinek számbeli gyarapodása mellett az időbeli határokat is kitágítja, hiszen Oka és Balf iratai 16. századiak! Hasonlóképp fontosak a más vidékekről nem ismert, ám Sopron szabad királyi város iratai között fellelt 16. századi szövegek, hiszen azon túl, hogy a város legfontosabb agrárágazatának ilyen korai időben való szabályozását tárják fel, átkötő kapcsot is jelentenek a legkorábbi 15. századi és a jelentősebb számban előkerült 17. századi artikulások között. Tovább emeli az iratok jelentőségét, ha ehhez még hozzászámítjuk, hogy a város a jobbágységeiben is ezeket a rendtartásokat alkalmazta. Égető Melinda rámutat, hogy a feltárt iratok nem csak az egykori

jobbágyfalvak hegyközségeikben élvezett viszonylagos autonómiájának tanulmányozását teszik lehetővé, de a hegybéli artikulások a törvények megszületésének folyamatára is rávilágító, elsőrendű források. A különféle, összehasonlítható variánsok a kíváncsiak, lehetőségek, megegyezések és kényszerítések szintjeit tartalmazzák, feltárva a törvényszöveg helyi, uradalmi és megyei döntéshozói szinteken történt fejlődésének menetét. Kitűnő kútforrás lehet az ilyen irányú vizsgálatoknak például a sárvár-felsővidéki uradalom falvaiból Széchenyi Ferenc által összegyűjtetett hat artikulus, illetve a hozzájuk kapcsolható, Tibold Mihály-féle tervezet.

A kimondottan e két megyéből feltárt iratokban tanulmányozható témákon túl, a szőlőhegyi rendszabásokban még számos további vizsgálati lehetőség rejlik a történeti és a néprajzi kutatás számára. Kevés recenzió van olyan szerencsés helyzetben, hogy azon forráskiadványok mellett, amelyekre a Tisztelt Olvasó figyelmét szeretné felhívni, kézbe vételre ajánlhat egy tanulmánygyűjteményt is, amely szinte azokkal [88](#) egyidejűleg jelent meg, s forrásbázisul (egyrészt) a nevezett kötetekben megjelent anyag szolgál. [172\(172\)](#) A tanulmánykötet bevezető utáni első írása röviden, de minden eddigénél világosabban összefoglalja a SZTF három kötetében már hozzáférhető, s a még megjelenésre váró hegytörvények mint források hasznát és használhatóságát. Szakmai, módszertani alapvetés egyben a munka, hiszen példáját adja annak, hogy ez az azonos típusú, viszonylag nagy számban fellelt forrásanyag milyen mélységű elemzéseket tesz lehetővé, s milyen érvényű megállapításokat enged meg. A vizsgálat alá vont egyedi, megyei és uradalmi artikulások száma mindösszesen 159, ebben már benne foglaltatik a Győr és Sopron vármegyeieken kívül az eddig feltárt, s a megjelenésre váró Veszprém, Vas, Zala és Somogy vármegyei iratanyag is. Ilyen tömegű információ már rávilágíthat, hogy milyen elsődleges szerepe volt, s milyen további funkciói lehettek a hegytörvényeknek a közösség életében. Ezek a mindenkor országos törvényekkel összhangban lévő jog- és vagyonvédelem, a gazdálkodás optimális feltételeinek biztosítása, illetve a hagyományozódott „jogszokások” rögzítése, melyek be- és megtartatása minden birtokos jól felfogott, egyéni érdeke is volt. Külön vizsgálható, hogy a kötelezőnek szánt, határozott telepítési és művelési előírások meghozták-e eredményüket, illetve a szigorú viselkedési és magatartási normák rögzítése jobbitott-e a szőlőparcellák tulajdonosainak és művelőinek erkölcsi szintjét? Ilyen, s ehhez hasonló kérdések sorjázhatnak az elemzés lehetőségeit kifejtő bekezdésekben, de ezek mindegyikének taglalása szétfeszítené az ismertetés kereteit.

Példaértékűek azok a tanulmányok, melyek egy-egy kérdéskör részletes elemzése révén születtek. Az elszórt adatok számbavétele után meglepően sok információ gyűlt össze a szőlőművelés (szaporítás és telepítés), valamint a borkészítés eszközei és technológiája köréből, holott az adatok sem időben, sem földrajzi eloszlásban nem egyenletesek. A leszűrt tanulságok után ugyan szomorúan vehetjük tudomásul, hogy pusztán a telepítő levelek és a hegytörvények vizsgálatával nem írható le a teljes munkamenet egyik részterületen sem, de más forrásokból nyert adatok kiegészítéséhez, árnyalásához és pontosításához kitűnő forrásbázisul szolgálhatnak.

A szőlészeti és borászati munkákban szakértőnek számító alkalmazottakról, a vincelléerekről a vizsgált iratanyag majd harmadában történik említés, az ő szőlőművelésben játszott szerepükről és jogállásukról is készült elemző tanulmány. Következtetései szerint a kutatás alá vont terület északi – Sopron és Győr – vármegyeiben volt jelentősebb a szerepük. Történhetett ez egyrészt az extránus birtokosok nagyobb számára tekintettel, másrészt figyelmet érdemel hogy itt a bor elsőrendű kereskedelmi cikknek is számított, fontos volt tehát a lehetőleg egyenletes mennyiségre és a minél jobb minőségre (biztos eltarthatóságra és szállíthatóságra) különös gondot fordítani.

A felhalmozott forrásanyag lehetővé tette, hogy a szőlőhegyi gyümölcstermesztés kérdéskörének vizsgálata a 19. század első felére, s az azt megelőző időszakra is kiterjedjen. Ennek eredményeként megdőlt az a korábbi vélekedés, hogy a szőlőhegyek szerepe – [89](#) a fokozott földesúri tiltások miatt – a gyümölcstermesztésben elhanyagolható. Az aprólékos elemzés kimutatta, hogy a tiltások egyrészt

hatástalanok maradtak (ezért tapasztalható az idők előrehaladtával a szigorodásuk), másrészt nem a szőlőhegy teljes területére kiterjedő általános tilalmak voltak! A tanulmány következtetései azt bizonyítják, hogy korszakoktól és piaci viszonyoktól függően változott a szőlőhegyek gyümölcstermesztésének jelentősége, s fontos volt a nemesítésben és a szaporításban is a parcellák elkülönített gyümölcsöseinek a funkciója.

Több hegytörvényt egymás után olvasva feltűnhet, hogy mindegyiknek szigorú büntetések kilátásba helyezésével nyomatékosított pontjai szólnak a szőlőskertek kártételek elleni biztosításáról, a folyamatosan jobbítandó kerítésekről, kapukról, a távol tartandó háziállatokról – az igavonó barmoktól a házörző ebekig bezárólag. (Napi gyakorlatból tudjuk, hogy a vadállatok – borz, róka, fácán és seregély – elriasztása is a csőszök feladata.) Ezek után több mint meglepő az a negyedik tanulmány által bizonyított tény, hogy a kezesjóság takarmányozásában a szőlőhegyeknek fontos szerepe volt. Mégpedig nem csak a gyepükön, gyümölcsösökben kaszált szénát etették fel a jószággal (ami természetes), hanem szigorúan meghatározott módon tartott, vagy (keményen kiszabott időben) őrzött jószágnak a gyepükön belül is lehetséges volt a legeltetése, s miként a vizsgálat alá vont iratok bizonyítják akkor is, ha nem volt ínségben, vagy legelő szűkében a község.

Összefoglalva azt mondhatjuk, hogy e tanulmánykötet írásai, a módszeres forráselemzések tanulságai mindennél ékebben bizonyítják a SZTF három kötetének fontosságát, érdemeit és hasznát. Abban reménykedünk, hogy a közeli jövőben, immáron a feltárt német nyelvű forrásokat is bevonva a vizsgálat körébe s azokat a szomszédos osztrák és morva területek anyagával összevetve, Égető Melinda tollából közép-európai összefüggésekre rávilágító tanulmányokat olvashatunk.

2005. LIX. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Soproni könyvespolc / Hanzmann Károly: Helyzetrajz és adalékok a soproni Ágostai hitvallású Evangélikus Egyházközség 1900–1950. évi történetéhez I–II. Sopron, 2000. és 2003.

Dominkovits Péter: Hanzmann Károly: Helyzetrajz és adalékok a soproni Ágostai hitvallású Evangélikus Egyházközség 1900–1950. évi történetéhez I–II. Sopron, 2000. és 2003.

A mai olvasó szemszögéből szimbolikusnak tűnhet a kézirat megszületésének időpontja; a kortárs maga – érezve és felmérve a szorítást – akkor joggal korszakfordulót látott. Ugyanis a Dunántúli Evangélikus Egyházkerület püspöke 1950. január 7-i, I. 90sz. körlevelében az adott gyülekezetek fél évszázados, sorsfordulóiban bővelkedő 1900–1949 közötti időszaka eredeti forrásokon alapuló történetének megírására szólította fel a lelkészeket (51./III./1950. sz. rend.). E célból készült az itt megjelentetett kézirat. Szerzője a város nagy munkabírájáról ismert, nagytekintélyű vezető lelkésze, Hanzmann Károly, aki egyrészt példátlanul alapos levéltári forrásfeltáró és reprodukáló munkával, másrészt kortársként –szemtanúként és aktív cselekvőként – tömör kommentárok, jellemzések sokaságával valójában nem csak nagy múltú helyi evangélikus gyülekezet történetének tárgyidőszakra vonatkozó kézikönyvét készítette el, hanem munkáját a várostörténetbe ágyazva Sopron város politika-, művelődés- és társadalomtörténetéhez is sokban hozzájárul. A fenti kettősség (levéltári források, tömör, szubjektív kommentárok) mellett nem szabad feledni, hogy a narrációt harmadik elemként a keletkezés legkonkrétabb időszakának az eseményei, politikája is önkorlátozó jelleggel befolyásolták.

Ki is a szerző? Hanzmann Károly, Hanzmann Károly János cipésmester és Gottschling Zsuzsanna gyermekeként 1884. december 7-én, Sopronban született. A fiatalember 1903-ban a nagyhirű helyi Evangélikus Líceumban érettségizett, 1904–1906 során az itteni teológiai akadémia hallgatója volt. Az 1906/1907. tanévben tanulmányait a Hallewittenbergi egyetemen folytatta. Teológiai, filozófiai,

szociológiai stúdiumainak befejezését követően 1907 júliusában Gyurácz Ferenc evangélikus püspök Szombathelyen pappá szentelte. Szolgálatát káplánként a Vas megyei Répcelakon kezdte, majd 1908 szeptemberétől a Tolna megyei Varsádra került. Segéd, majd 1909. május 1-jétől helyettes lelkész lett, és az évben a népes gyülekezet lelkészévé választotta. Menyhárd Frigyes lelkész halálát követően a szülővárosba történő visszatelepedés tervét is megvalósíthatta: 1919. december 20-án német és magyar bemutatkozó istentiszteletet tartott, és márciusban már a soproni gyülekezet lelkészévé választották – minderről egyébként visszafogott tárgyilagossággal, részletesen szól munkájában. Egy hónappal később történt meg beiktatása, április végén családja is Sopronba költözött. Egy évtizedes soproni szolgálatát követően így jellemezte őt a város és a vármegye prominens személyeit bemutató kézikönyv: „itteni hiveinek hűséges és buzgó lelkigondozója, egyházának nagy képzettségű csendes munkása, s a felekezeti békének ápolója.”¹⁷³⁽¹⁷³⁾ Ugyanakkor már ez a mű is kiemelte: a lelképásztori munka mellett Hanzmann aktívan foglalkozott az evangélikus tanügy és az egyház pénzügyeinek kérdéseivel. Mind saját gyülekezetét, mind a Dunántúli Evangélikus Egyházkerület, mind pedig a helyi társadalom életében, működésében jelentős szerepet vállalt (pl. több más tiszte mellett az egyházkerület főszámvevője és az egyházmegyei lelkészgyámolda ügyvivője tisztét töltötte be, tevékenyen részt vett a zsinati munkálatokon, illetve a Diakonissza Egyesület elnöki, gyámintézet és az ifjúsági egyesület elnöki tisztjeit is ellátta, az építési bizottság és népiskolai bizottság elnökeként is hosszasan és eredményesen tevékenykedett). 1948-tól, Ziermann Lajos nyugdíjba vonulásától, a soproni gyülekezet igazgató lelkészi teendőit látta el; 1949–1950 során esperesként szolgált. 1951-ben – egészsége megrendülését követően – tisztségeiből lemondva a ⁹¹lelkészi szolgálatból visszavonult, 1955. október 18-án, hetvenegy éves korában elhalálozott.

A két, technikai okokból eltérő időben megjelentetett, de tartalmi tekintetben szervesen összetartozó kötet, tárgyalását tekintve sokban emlékeztet a kor város- és intézménytörténeti munkáiban – mellesleg Házi Jenő főlevéltáros „retorikájában” – is megfigyelhető tagolásra, az ún. „külső” és „belső” történetnek megfelelő felosztásra.

Az egyházközség krónikáját kronologikusan bemutató részben Hanzmann (gyakran) visszatekint a 19. század második felére; a gyülekezet közelmúltjának és jelenének a történetét középtávon periodizálta, megállapítva: a korszakhatárok nem a külső (politikai stb.) eseményekhez, hanem egyes meghatározó lelkészek nevéhez, tevékenységéhez fűződnek. Az időrendi fejezetekben (pl. 1900–1913; 1914–1919; 1920–1939; 1940–1945) a gyülekezet életét a teljességre törekedve, sallangmentesen, gazdag adatolással mutatta be (lelkészek személye és tevékenysége, konventülések kronológiája, tárgyai, egyházkerületi felügyelők személye és tevékenysége stb.). A problémákat is adatolva mutatta be a presbiterium összetételét, működését. Fontos társadalom- és mentalitástörténeti információkat is közölve dolgozta fel a meghatározó lelkészválasztásokat, az egyházi-kulturális rendezvényeket és ünnepeket (pl. a reformáció ünnepeit), a nagyon fontos külföldi kapcsolatokat. Minden időrendi egységben kifejtette azok gazdasági vetületét, a gyülekezet vagyonát és pénzügyi helyzetét is. Igen részletesen tárgyalja Kapi Béla püspök 1929. június 8–12-i egyházlátogatását. Ugyanakkor jelzi: szemben az akkor elhangzott beszédekkel, az önállóságára vigyázó soproni gyülekezetben nem ez volt az első *canonica visitatio*, hanem arra már 1861-ben, Haubner Máté superintendens idején sor került. Speciális egyháztörténeti vonulatként, gyülekezetét oldaláról adatolja a soproni Református Egyházközség önállósodásának folyamatát, miként más oldalról, a római katolikus egyházzal való együttműködés jó és rossz vonásait is megörökíti – Papp Kálmán városplébános időszakáról például mint a jó együttműködés koráról szólt. Miként említettem, az egyházközség történetét annak egyházi és világi (külső és belső) kapcsolatrendszerébe ágyazottan mutatja be. Szól többek között a Dunántúli Evangélikus Egyházkerülethez, az Erzsébet Tudományegyetem Evangélikus Hittudományi Karához fűződő személyes és intézményesült kapcsolatokról. Hanzmann munkája a kor politikatörténetének kutatói számára fontos információkat ad. Levéltári forráskutatások és saját emlékei alapján írt több más mellett Horthy kormányzó soproni látogatásairól és az 1921-es népszavazásról. Személyes

tapasztalatai nyomán mutatja be a német megszállás időszakát, a károkat és a túlélést, és a város német lakosságának tragikus kitelepítését – ami különösen fájdalmasan érintette a nagy múltú evangélikus gyülekezetet.

A „belső történetet” taglaló II. rész – a bevezető, összegző kisebb egységeket nem tekintve – három nagyobb, a szolgálatokat taglaló fejezetre, és egy terjedelmes személyi részre oszlik. A kötet a legfontosabb egyházi munkaág, az Ige szolgálatának bemutatásával kezdődik. Hanzmann itt részletesen bemutatja az igehirdetés központi jelentőségű helyét, a templomot, a kegyszereket, harangok történetét, az istentisztelet rendjét, az igehirdetések legfontosabb tárgyait, a keresztelek, konfirmációk, esketések, ⁹²temetések alakulását, miképpen részletesen kitér a hitoktatásra is. Az egyik legösszetettebb „A kultúra szolgálata” című fejezet. Ebben az 1849-es múltig követett „Testvéregyesület” (Bruderschaft), az 1855 körül létrejött Gyülekezeti Nőegylet, a keletkezésének szálaiban 1793-ig visszanyúló Árvaház, az eredetét tekintve az 1850/1860-as évek fordulójáig visszavezetett Gyámintézet, a vele közel egykorú, (1862-es) Gyámintézeti Nőegylet, továbbá az 1895-ben létrehozott Diakonissza Állomás, az 1898-ban Gyurác püspök kezdeményezésére megalakított Olvasó- és Ífjúsági Egyesület, az 1922-ben Ziermann Lajos irányításával megindult Leányegylet, illetve az 1836-ra visszamenő Óvoda és Bölcsőde történetét, munkásságát, gazdasági helyzetét mutatja be, sok helyen a vezető személyek archontológiáit is összeállítva. Ugyancsak e fejezetben ír a Szegényügyi Bizottság működéséről, részletesen ismertette a segélyezés módját, a segélyakciókat, és a segélyezettek körét, illetve itt szól az 1896-ban új alapszabályokat kapott Hivatásos Tisztviselők Segélyegyesületéről is.

Az „anyagiak szolgálata” fejezet az egyházi vagyonáról, annak összetételéről szól, részletesen ismerteti annak nagyságát, és hasonlóan jár el az alapítványokkal. Az egyházközség házait, a gyülekezet szőlőgazdaságát és adóügyeit is bemutatja. Az utolsó nagyobb szerkezeti egység a vizsgált korszak személyeinek (gyülekezeti felügyelők, lelkészek, egyházközségi alkalmazottak, konvent és egyházközségi tagok) tudatosan vállalt jellemzését adja (268–347 pp.). Ez esetben joggal sajnálhatjuk, hogy egy 19–20. századi soproni életrajzi lexikon párhuzamosan nem áll rendelkezésünkre.

A Hanzmann kötetek olvasatának más dimenziói is lehetségesek; pl. Sopron város 20. századi történetét figyelve (1930-as, '40-es évek eleje), a gazdag adatolású munkák evangélikus szemszögből mutatják be az egyházak belmissziós tevékenységét. Ezt a munkát egyértelműen a társadalmi-szociális problémákra történő reagálás jellemezte (ezt tükrözi például a Kurucdomb esete).¹⁷⁴⁽¹⁷⁴⁾ Hasonló mondható el az oktatás, különösen egy korprobléma, a leánynevelés fontosságának felismerése kapcsán is. Ugyanakkor a személyek gazdag adatolása a társadalomtörténeti kutatások oldaláról a hálózatelemzés lehetőségeit is felveti.

Bizton állítható, Hanzmann Károly egyháztörténeti „helyzetrajzai” valójában a 20. század első fele soproni társadalom- és politikatörténetének megkerülhetetlen munkái. Miként a két kötet is folyamatosan látott napvilágot, úgy türelemmel várjuk sorozat most készülő harmadik darabját, amely az első kettő mutatóit tartalmazó segédkönyv lesz. Ez utóbbi fontosságát már csak a névanyag szempontjából sem kell külön hangsúlyozni. A harmadik, lezáró kötetre várva sem feledkezhetünk meg arról, hogy felhívjuk a figyelmet: a nagy önfegyelmet és odaadást igénylő szöveggondozást és -közzéadást, továbbá megjelentetést, a gyűjteményvezető *Szála Erzsébet* főigazgató asszonynak és *Varga Imréné* levéltárosnak köszönhetjük. E kiadványozás eredményes folytatását kívánjuk a Soproni Evangélikus Gyülekezet Levéltárának!

2005. LIX. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Soproni könyvespolc / 93

⁹³Kubinszky Mihály: Lovas Gyula: „Légoltalom vigyázz!

Sopron...” **Sopron, 2003.**

Országok, népek, nemzetek történetírása sokat foglalkozik azokkal a küzdelmekkel, harcokkal, természeti csapásokkal, amelyek őket sújtották. Természetes, hogy városunk történetének egyik legvéresebb eseménye, a második világháború utolsó esztendejében a területét ért légitámadások, bombázások, fél évszázados késedelemmel, de mégis egyre sűrűbben szerepelnek a történetírásunkban. A téma megközelítése kettős: Az egyik a fiatal nemzedék érdeklődése a közelmúlt eseményei iránt és azoknak feldolgozása dokumentumok alapján. A másik a még élő kortársak emlékezései. Lovas Gyula kötete mindkettőt felhasználja, mégis inkább az utóbbi műfajba sorolható.

A kötet címét, úgy hiszem, meg kell magyarázni a mai nemzedéknek: A polgári légoltalom riasztása az országos rádión át történt, hogy mindenki hallhassa. Az ország területének 25 körzetéből Sopron volt a legészaknyugatibb: Ha felhangzott a rendes műsor megszakítását követően: „Légoltalom, vigyázz! Sopron!” Akkor városunkban megszólaltak a szirénák. A bemondás rendszerén 1944-ben módosítottak, és három lépcsős fokozatot vezettek be: zavaró repülés, kisriadó, nagyriadó megjelölésekkel. Az első fokozat többnyire egyes ellenséges felderítőrepülőgépek berepülését jelezte, a lakosságnak nem kellett óvóhelyre mennie, a közlekedés és a gyárakban a termelés még nem állt le. A kisriadó nagyobb kötelék közeledését jelezte, a nagyriadó közvetlen veszélyre intett, ez volt a „Légoltalom, vigyázz!”

Lovas Gyula kötetének címe valóban találó, hiszen a második világháború idején szerveződött polgári légoltalmat ismerteti (nem szabad összetéveszteni a katonai légvédelemmel!). Leírja a kárfigyelő cserkészek és a háziasszonyok kiképzését, a korabeli plakátokat, felhívásokat, rendeleteket, az óvóhelyre vonulás és ott tartózkodás rendjét. Az idézett imák, versek irodalmi háttérrel is festenek a szomorú témához. A kötet különös érdeme a jól válogatott és a téma egészét átfedő illusztrálás. Plakátok, a város légoltalma vezetőinek fényképei, az amerikai légifelderítés fotói támadás előtt és után, a korabeli sajtó és rendeletek másolatai egyaránt szerepelnek. A 123 képnek több mint a fele azonban a légitámadás eredményeit mutatja, a bombázott várost, a romokat, a roncsokat. Ezeket a felvételeket részben Diebold Károly, városunk neves fotóművésze, valamint Németh Alajos, a légiháború áldozatainak és rombolásainak sorsához oly sok adalékot szolgáltató kortárs lelkész. készítette.

A könyv lapozgatása és áttanulmányozása nyomán felvetődik az olvasóban a kérdés, hogy ilyen pusztulás láttán mégis eredményes volt-e a polgári légoltalom? A válasz a ma már történetinek mondható távlatból feltétlen: igen! Noha volt sok halálos áldozat az óvóhelyeken is, a mindvégig jól működő riasztáskor a várost és a pályaudvarok környékét elhagyó polgárok menekülése, nemkülönben a támadások ellen 94 mégis bizonyos védelmet nyújtó pincék felkeresése egyértelműen sok-sok emberéletet mentett meg. Azt is nehéz meghatározni, hogy a Sopron városát ért két nagy és több kisebb légitámadásnak hány emberélet esett áldozatul, de még nehezebb lenne megbecsülni, hogy hány emberéletet mentett meg végül is a polgári légoltalom. Bizonyára nagyon sokat. Ezért figyelemreméltó a légiháború Sopront érintő fejezetének első feldolgozása a polgári légoltalom oldaláról: A kötet egyik fontos bizonyossága, hogy a polgári légoltalom vigyázott Sopronra! Meg merem kockáztatni a kijelentést, hogy szinte egyedülként.

A Sopront ért második világháborús légitámadások irodalma – folyóiratokban és önálló kiadványok formájában – szaporodik. A Lovas Gyula kötetében megjelent interjúk, visszaemlékezések, hírlap kivonatok és a képanyag igen értékes és az érdeklődő számára jó áttekintést nyújtó újabb adalék. A város legújabbkori történetének újabb hézagpótló írása jelent meg.

Légiesemények 1944–1945-ben Sopron vármegyében Sopron, 2004.

Hárs József: Ifj. Sarkady Sándor: Légicsaták és légiesemények 1944–1945-ben Sopron vármegyében Sopron, 2004.

A szerző a második világháborút már csak fényképekről és írott dokumentumokból, illetve kései visszaemlékezésekből ismerheti. Elismerésre méltó szorgalommal gyűjtötte, és még mindig gyűjti óriási anyagát. (Bár kimaradt belőle a Jugoszlávia elleni napok története.) Talán túlságosan is tiszteletben tartja a megye határait, mialatt az amerikaiak ezzel nem törődve, általában Ausztriához tartozónak jelzik Sopront. Azt helyesen érzékelteti a szerző, hogy nem igaz az a legenda, miszerint a december 5-i bombázással a nyilas országgyűlést akarták szétrobbantani. Ugyanígy az sem igaz, hogy pontosan tudtak volna célozni egy-egy bombával. A címlapon látható légi felvétel is bizonyíték erre, hiszen Horthy Miklós kiugrási kísérlete előtt készült a városról, amikor már számoltak azzal, hogy a front közeledésével célpont lesz Sopron vasúti közlekedése. Sajnálatos, hogy a szovjet anyaghoz nemigen lehet hozzáférni. Így a valóságosnál is nagyobb hangsúlyt kap az amerikai tevékenység.

A szerző alapelve, hogy nem szabad említetlenül hagyni egyetlenegy forrás mégoly apró megjegyzését sem. Ez a törekvés a könyv terjedelmének szorításában odáig vezet, hogy a 24 lezuhant gép történetének számottevő része csak többszöri átolvasás után világosodik meg az olvasóban. Viszont köszönet illeti Sarkady Sándort azért, hogy Becht Rezső még kiadatlan írásaiból bőven idéz.

A táblázatok helyenként további kiegészítést kívánnak. Különösen vonatkozik ez az 1944. december 6-i bombázás kárainak számbavételére (eddig még nem sikerült megtalálni a hivatalos kárjelentést) – például a GYSEV-palota égésének kára nincs jelezve. ⁹⁵Általában a feltüntetett összegek nem mondanak sokat, hiszen a számok között nem tudunk összehasonlítást tenni. Egyébként is többnyire bemondás alapján feljegyzett, nem valós adatok.

A könyv nagy értéke a képanyaga. Most láthatunk először felvételt közvetlenül az első bombázás után a városról. Sajnos nem ismerjük az amatőr fotóst, pedig lehet, hogy több hasonló felvételt készített akkor, s ezek talán ma is megvannak valahol. A képek reprodukálása viszont meglehetősen egyenetlen, ez még a Diebold-fotók reпрóira is vonatkozik! A fényes papír pedig nem segíti az olvasást.

Egészben véve mégis jó, hogy a könyv így és most megjelent. Hiszen nem szabad elfeledni azt, ami 60 évvel ezelőtt történt. És hogy egyáltalán milyen szörnyű annyi fiatal, egészséges élet pusztulása. Akár fent a felhők felett, akár lent a földön.

2005. LIX. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Soproni könyvespolc / Sopron bibliográfiája a 2003. évre

Mastalírné Zádor Márta: Sopron bibliográfiája a 2003. évre

A bibliográfiában szereplő rövidítésekre nézve vö. Soproni Szemle 1978. 268. és 1979. 362.

Azt anyaggyűjtésben nyújtott segítséget köszönöm.

VIII. Ungarndeutsche Kulturwoche Ödenburg. NZ. 47, 2003. jún. 6.

Agricultural Research at the University of West Hungary. Hungarian Agricultural Research 12, 2003.

márc.–jún. 1–2. sz. 38–39.

Akadémiai tagajánlások 2003. „...Gergely András..., Mátyás Csaba..., Winkler András..., Verő Balázs..., Bencze Pál...” A Magyar Tudomány 2003 decemberi számának melléklete 17–18., 42–43., 48., 73., 110.

Andor Krisztián: Nyugat-Dunántúli Régió, Győr-Sopron megye közúthálózata. Közlekedéstudományi Szemle 53, 2003, 432–436.

Andrássy Péter: Csapody István a Magas-Tátrában és az Alpokban. Kitaibelia 8, 2003. 1. sz. 19–25.

Andrássy Péter: Fraknó vára. ÉT. 58, 2003. ápr. 11. 15. sz. 478.

Andrássy Péter: Kitaibel Pál útinaplója. ÉT. 58, 2003. márc. 14. 11. sz. 330–332.

Antal Kozák de nouveau á Sopron. Kozák Antal újra Sopronban. Nouvelle Gazette de Hongrie 7, 2003. nov. 2. ksz. 17–18.

Askercz Éva: Anton Sigel (1763–1846) akvarelljei. SSz. 57, 2003, 289–294.

B. I.: Kiadvány a Nyugat-magyarországi Egyetem Erdőmérnöki Karáról. Erdőgazdaság és Faipar a Magyar Mezőgazdaság melléklete 2003. okt. 4.

Bach Péter – Polgár Attila: Belső indíttatásból. Sopron, Zeneiskola. Atrium 2003. 6. sz. 20–25.

Bakonyi Gábor: Köszönet a SMAFC ROTO Elzett kosárlabdacsapat játékosai és vezetői nevében. Hírfa 13, 2003. aug. 29. 16–16. sz. 80.

Balázs István: Kiadvány a Nyugat-magyarországi Egyetem Erdőmérnöki Karáról. EL. 138, 2003, 362.

Balázs Tibor: Gévay-Wolff Lajos Sopron vármegyei alispán (1920–1938) élete és munkássága. In: Tóth László (szerk.): Arrabona 41, 2003, 189–222.

Balogh Jánosné Horváth Terézia: Csepreg vőfélyversek, 2. közlemény, 3. közlemény. Vasi Szemle 57, 2003, 311–320., 467–481., 551–567.

Dr. Barabits Elemér. Kertészet és Szőlészet 52, 2003. márc. 27. 13. sz. 7.

Baranyai Lenke: A Munczy család. SSz. 57, 2003, 70–77.

Barcs Endre: A burgenlandi fű sem zöldebb. 168 óra 15, 2003. júl. 3. 27. sz. 42–43.

⁹⁶Bariska István: A város térben és időben. Sopron kapcsolatrendszerének változásai. Szerk. Turbuly Éva. (Sopron, 2002.) 222 o. SSz. 57, 2003, 295–300.

Bartha Dénes: Dr. Csapody István (1930–2002) élete és munkássága. Kitaibelia 8, 2003, 1. sz. 3–5.

Bartha Dénes: Dr. Csapody István szakirodalmi bibliográfiája. Kitaibelia 8, 2003. 1. sz. 7–15.

Bartha Dénes: Az év fája: A hegyi juhar. Természetbúvár 58, 2003. 2. sz. 18–19.

Bartha Dénes: Megjelent a Tilia 11. kötete. EL. 138, 2003, 303.

Bartha Dénes (szerk.): Tilia XI. Sopron, 2003, NYME-Erdőmérnöki Kar Növénytan Tanszék 341.

Bartha Dénes – Nagy Anikó: Növényzeti örökségünk. ÉT. 58, 2003. jún. 20. 25. sz. 786–790.

Bartha Dénes – ifj. Sarkady Sándor: Városunk hűségese megörökítője. Beszélgetés a 75 éves Adorján Attilával. SSz. 57, 2003, 385–389.

Bassa László: Figyelemre méltó térképes kiadványok 2002-ből és 2003-ból. FÉrt. 52, 2003, 250–252.

Bayer, Pia: Die Schüsse von Schattendorf 1927 im Spiegelbild der burgenländischen Presse. BHBl. 65, 2003, 116–160.

Bács Márta (szerk.): Hírlevél. Sopron, 2003, Keresztyén Értelmiségek Szövetsége.

Bácsatyai László: Jankó Sándor (1866–1923) élete és munkássága. Sopron, 2003, NYME-Erdőmérnöki Kar 43. Erdésznagyjaink Arcképcsarnoka 18.

Becht Rezső: A bűvös henger. Nagyismétlés az életből. Második rész. In: Sarkady Sándor (szerk.): Soproni Füzetek 2003.13–45.

Bedő Albert emlékérmét kapott...Dr. Kosztka Miklós erdőmérnök, egyetemi tanár. Kaán Károly emlékérmesek...Dr. Vancsura Rudolf erdőmérnök, egyetemi tanár. EL. 138, 2003, 218–219.

Benisné Györffy Ilona (szerk.): Tizenkilencedik Jogász Vándorgyűlés Sopron, 2003. május 15–16. Bp., 2003, Magyar Jogász Egylet 272.

Békési, Sándor: Das historische Foto-Archivsituation und Forschungsstand im Burgenland. BHBl. 65, 2003, 76–90.

Bidló András: Dr. Bellér Péter okleveles erdőmérnök, egyetemi adjunktus (1938–2003). EL. 138, 2003, 386.

Binderberger hasító gépek a soproni vásáron. Hírfa 13, 2003. okt. 10. 19. sz. 13.

Bircher Erzsébet: „...Egyedül a közhaszon kedvéért...” Tanulmányok a 250 éves magyar szénbányászat tiszteletére. A Központi Bányászati Múzeumban 2003. június 13-án megrendezett nemzetközi konferencia előadásai. Sopron, 2003, Központi Bányászati Múzeum Alapítvány 176. A Központi Bányászati Múzeum Közleményei 2.

Bircher Erzsébet: Központi Bányászati Múzeum, Sopron. Magyar Múzeumok 9, 2003. 1. sz. 35–37., IV. képmelléklet.

Boronkai Szabolcs: Aus Ödenburgs Schatzkammer 1–13. NZ. 47, 2003. júl. 11., júl. 25., aug. 8., aug. 22., szept. 5., szept. 19., okt. 3., okt. 17., okt. 31., nov. 14., nov. 28., dec. 12., dec.19.

Boronkai Szabolcs: Az 1921. évi soproni népszavazás a korabeli sajtó tükrében. I–II. SSz. 57, 2003, 3–19., 124–142.

Boronkai Szabolcs: Kalász Márton, Kovács József László, Balogh F. András, Komáromi Sándor: Fejezetek a magyarországi német irodalom történetéből. (=Kisebbségkutatás könyvek) Lucidus Kiadó, Budapest, 2002. 447 o. SSz. 57, 2003, 196–198.

Boros Géza: Trianon köztéri revíziója 1990–2002. Mozgó Világ 29, 2003. 2. sz. 3–21.

Boros Zoltán: Sennyey Ferenc magyar nyelvű leveleinek kutatási tapasztalatai. Fons 10, 2003. 2. sz. 249–276.

Böhm József: Az arany-, gyémánt- és vasdiplomák ünnepélyes átadása. BKL-B. 136, 2003, 441–445.

- Böhm József: A Műszaki Földtudományi Kar fejlődése, jelene és jövője. BKL-B. 136, 2003, 348–360.
- Bösze Balázs: Asszúpataki Hasznos László kiállítására. In: Sarkady Sándor (szerk.): Soproni Füzetek 2003. 148–149.
- 97Bösze Balázs: Húsvéti meglepetés. Tranta Julianna mesekönyve és tárlata elé. In: Sarkady Sándor (szerk.): Soproni Füzetek 2003. 150–153.
- Bösze Balázs: Kolozsvártól Sopronig – otthontól itthonig. Sarkady Antal tárlata elé. In: Sarkady Sándor (szerk.): Soproni Füzetek 2003. 157–160.
- Brauer-Benke József: Nyugat-Dunántúl népi hangszerei a múzeumokban. Savaria 2002. 27, 2003, 219–248.
- Bujdosó Alpár: Mint Ábel Amerikában. Bécsi Napló 24, 2003. szept.–okt. 5. sz. 9.
- Bukta Zsuzsa: Rakovszky Zsuzsa „Régi tárgyak között érzem otthonosan magam”. Szalon 7, 2003. 3. sz. 62–65.
- Büki Attila: A hanyi táj festője. Ányos Imre (1929–1997) kapuvári kiállítása elé. Várhely 9, 2003. 2. sz. 66–69.
- Büki Attila (szerk.): Soproni ének. Négy évtized a szép szó szolgálatában. Sopron, 2003, Soproni Kulturális Egyesületek és Baráti Körök Szövetsége 152.
- Csi: Magyar Bútor Estje. Magyar Asztalos és Faipar 2003. 9. sz. 111.
- Csi: Soproni védők. Magyar Asztalos és Faipar 2003. 6. sz. 38–39.
- Csapody Tamás: „Legyen népszavazás!”. (Dr. Házi Jenővel beszélget Csapody Tamás a soproni népszavazásról). In: Sarkady Sándor (szerk.): Soproni Füzetek 2003. 215–222.
- Csáki Tamás: Árkay Bertalan és Peter Behrens bécsi mesteriskolája. MÉ. 52, 2003, 27–63.
- Csáky Károly: Híres selmecbányai tanárok. Dunaszerdahely, 2003, Lilium Aureum 218.
- Csehi István: Közhasznúsági beszámoló a Faipari Egyetemi Kutatásért Alapítvány 2002. évi működéséről. Fa. 51, 2003. 2. sz. 34–35.
- Csekő Ernő: Szakál Gyula: Vállalkozó győri polgárok 1870–1940 között. Sikeres történeti modellváltás. L'Harmattan, Budapest, 2002. 450 o. SSz. 57, 2003, 203–206.
- Cseresnyés Géza (összeáll.) – Vass Jenő (szerk.): Sopron, a leghűségesebb város honvédő hagyományai. Emlékkönyv. Bp.–Sopron, 2003, Rákóczi Alapítvány–Polgármesteri Hivatal Sopron 230.
- Csécs Teréz: Német nyelvű Streibig-kalendáriumok a Pilcz család levéltárában. In: Tóth László (szerk.): Arrabona 41, 2003, 119–144.
- Csiffáry Gabriella (összeáll.): Születtem... Magyar tudósok önéletrajzai. Bp., 2003, Palatinus 645.
- Csiszár Attila: Hövej. Fejezetek a falu történetéből és néprajzából. Hövej 2003, Hövej Község Önkormányzata 231.
- Csiszár Attila: A kapuvári festett bútor. In: Tóth Attila (szerk.): Arrabona 41, 2003, 145–160.

Csiszár Miklós: Hús éve hunyt el a pannon táj földrajztudósa, Wallner Ernő. Comitatus 13, 2003. 11–12. sz. 117–119.

Csulak Ervin: Curriculum meum (20.), (21.), Várhely 9, 2003. 1. sz. 43–53., 2. sz. 42–49.

Csupor Károly: Egyesületi hírek. Fa. 51, 2003. 1. sz. 30–33.

Czére Andrea: Az Esterházy-örökség.. A Szépművészeti Múzeum 17. századi olasz rajzai. Bp., 2003, Akadémiai 235.

Czövek Zoltán: A magyar nyomda-, sajtó- és könyvtártörténeti szakirodalom 2002-ben. MKSz. 119, 2003, 508–522.

Dancsecz Mónika – Tatai Zsuzsanna: „A város térben és időben”. Győr-Moson-Sopron megye Soproni Levéltárának II. Levéltári Napja. Levéltári Szemle 53, 1. sz. 81–83.

Dettrich Miklós: A Nyugat-Magyarországi Egyetem Erdővagyon Gazdálkodási Intézete. EL. 138, 2003, 160.

Deutsche Kulturwoche in Ödenburg. NZ. 47, 2003. jún. 20.

Dénes József: Polemikus széljegyzetek egy alaplathoz. Vasi Szemle 57, 2003, 494–498.

Dér Endre: Az abszolútum hőroza. (Jánosy István 85. éve elé). In: Sarkady Sándor (szerk.): Soproni Füzetek 2003. 9–11.

98Diploma 2003. NYME-FMK Alkalmazott Művészeti Intézet. Sopron, 2003, AMI

Dívós Ferenc: In memoriam Zombori Balázs (1970–2002). Fa. 51, 2003. 1. sz. 33.

Dominkovits Péter – Horváth József: 17. századi Sopron vármegyei végrendeletek. Pótlás I. SSz. 57, 2003, 267–276.

Dominkovits Péter: Kozák Lajos tanár úr (Pályakép vázlat). SSz. 57, 2003, 382–384.

Dominkovits Péter: Zwei Pfarrertestamente aus Hidegég. Ausgaben zur frühneuenzeitlichen Sozialgeschichte des niederen katholischen Klerus der Diözese Raab. In: Tobler, Felix (Red.): Bibliothekar und Forscher. Festschrift für Norbert Frank. Eisenstadt, 2003. 41–56.

Dominkovits Péter: Egy 18. századi Sopron vármegyei tiszttviselő javairól. (Kramarics László jegyző hagyatéka) In: K. Horváth Zsolt – Lugosi András – Sohajda Ferenc (szerk.): Léptékváltó társadalomtörténet. Tanulmányok a 60 éves Benda Gyula tiszteletére. Bp. 2003. 245–267.

Domonkos Ottó 75 éves. SSz. 57, 2003, 315–316.

Dóka Klára: Domonkos Ottó (szerk.): A magyarországi mesterlegények közép-európai kapcsolatai és szokásai a XV–XIX. században. Budapest. 2002. Ipartörténeti Könyvtár 1. SSz. 57, 2003, 394–395.

Dubrinczky Miklós: Hany Istók földjén. Mérnök Újság 10, 2003. 7. sz. 8–9.

Egy soproni szakképző iskola minőségfejlesztési tapasztalatai. Minőségfejlesztés 2003. okt. 6.

Elhunyt Metzl János. SSz. 57, 2003, 115–116.

ERDÉRT Rt. a soproni vásáron. Hírfa 13, 2003. okt. 10. 19. sz. 12.

- Erdészeti, Faipari, Papíripari és Mezőgazdasági Tagozat. Mérnök Újság 10, 2003. 7. sz. 26.
- Erdésznők VII. Országos Találkozója. Fertő-Hanság Nemzeti Park Igazgatóság Sarród, 2003. szeptember 18–19. EL. 138, 2003, 387–389.
- Erdésznők a művészetben. Profi fa 10, 2003. 10. sz. 10.
- Erdészettudományi és fatudományi fórum az Akadémián. EL. 138, 2003, 245.
- Az Erdő-Fa kutatási program konzorciumának tagjai. Fa. 51, 2003. 3. sz. 17.
- Erdős László – Pilissy Lajos (szerk.): „Mint oldott kéve...” – a balekvizsgától az arany-diplomáig. Bp., 2003, OEE 277.
- Erhardt, Johann: Zur Geschichte des Ödenburger Liszt-Denkmales. BHBl. 65, 2003, 105–115.
- Ezernyi új termékről szól Sopron a Forestnél. Hírfa 13, 2003. aug. 29. 15–16. sz. 26.
- Ébert Tibor: A két Rezső. Új Horizont 31, 2003. 6. sz. 11–18.
- Életmű-díj és Pro Universitate Soproniensi kitüntetés. Fa. 51. 2003. 4. sz. 31.
- Életmű kiállítás: Dr. Winkler Oszkár. Fa. 51, 2003. 4. sz. 33.
- Faipari Kutató és Szolgáltató Központ. Fa. 51, 2003. 1. sz. első belső borító-1.
- Faipari Marketing Konferencia. Magyar Asztalos és Faipar 2003. 8. sz. 23.
- Faragó Sándor: In memoriam Prof. Dr. Köhalmy Tamás. Ni. 91, 2003. 11.sz. 9.
- Faragó Sándor: A Magyar Vízivád Monitoring eredményei a 2002/2003-as idényben 2. Ni. 91, 2003. 11. sz. 22–25.
- Faragó Sándor: Prof. Dr. Köhalmy Tamás 1936–2003. Magyar Vadászlap 12, 2003. 10. sz. 26.
- Fatsar Kristóf: A magyarországi kertregészet története. M. 47, 2003, 174–180.
- Fazekas István: A bécsi Pazmaneum magyarországi hallgatói. 1623–1918 (1951). Bp., 2003, ELTE Levéltára 555. Magyarországi diákok egyetemjárása az újkorban 8.
- Fáyné Péter Emese: Esélyek és kihívások a Nyugat-Magyarországi Egyetem Közgazdaságtudományi Karán az EU csatlakozás hajnalán. Humánpolitikai Szemle 14, 2003. 9. sz. 15–19.
- Fejlesztés a soproni borvidéken. Magyar Mezőgazdaság 58, 2003. aug. 27. 35. sz. 12.
- Fekete Soma: Rekviem a 250 éves Brennbergbányáért avagy a magyar szénbányászat bölcsőjénél. TV. 134, 2003. 5. sz. LXXVI–LXXX.
- Felsővezeték. Erdőgazdaság és Faipar a Magyar Mezőgazdaság melléklete 2003. júl. 8.
- Feltámadás. A soproni volt jezsuita konviktus épületének bővítése és átalakítása zeneiskola céljára. Octogon 2003. 5–6. sz. 68–70.
- [99](#)Felújítják Liszt szülőházát. Bécsi Napló 24, 2003. júl.–aug. 4. sz. 2.
- Ferencz Béla: Nem vagyok egyedül – egy erdélyi fafaragó emlékiratai. Csíkszereda, 2003, Hargita

Kiadóhivatal 119.

Fertőd Fruitproducing Research and Development Public Utility Company. Hungarian Agricultural Research 12, 2003. 1–2. sz. márc.–jún. 17.

Flandorffer-díjas igazgató. Hírfa 13, 2003. febr. 1. 3. sz. 44.

Flórián Mária: Könyv a céhes legényekről. Magyar Múzeumok 9, 2003. 2. sz. 60.

FMK Kari Napok. 2003. június 12–13. Fa. 51, 2003. 2. sz. 26–30.

ifj. Folcz Tóbiás (szerk.): 14. Pannónia Fotószalon Sopron 2003. Sopron, 2003, Soproni Fotóklub 30.

Formatervezett magyar bútorokra van szükség. Profi fa 2003. 3. sz. 17.

Francia huszárok Fertődön. Nouvelle Gazette de Hongrie 7, 2003. jún–júl. 33. sz. 1.

Frideczky Frigyes: Templomok Magyarországon. Valóság 46, 2003. 9. sz. 102–105.

Fukári Valéria: Egy régi alma mater. A pozsonyi evangélikus líceum és teológiai akadémia utolsó negyven éve (1882–1923). Pozsony, 2003, Kalligram 139.

G. K.: II. Faipari Marketing Konferencia. Magyar Asztalos és Faipar 2003. 10. sz. 76.

Gaál Péter (szerk.): 50 éves a Magyar Sebész Társaság Nyugat-Dunántúli Csoportja 1953–2003. Bp., 2003, (Danár) Táncos Grafika 64.

Gabrieli Gabriella: Soproni ásatások: Későrómai temető Sopronban. Ókor 2, 2003. 2–3. sz. 69.

Galampos András: A három Bük egyesülése. Vasi Szemle 57, 2003, 610–616.

Garancsy Mihály: Kutatók kéznyújtása. Soproni disputa. Teremészetbúvár 58, 2003. 2. sz. 9.

Gátas Jánosné – Szakály Ernő: A 100 éves soproni Siketnéma Intézet alapítási eseményei 1903–2003. In: Sarkady Sándor (szerk.): Soproni Füzetek 2003. 191–204.

Gergáczy József: Dr. Barabits Elemér. EL. 138, 2003, 350.

Gergely Ferenc: Vitnyéd. Valóság 46, 2003. 7. sz. 64–75.

Gottschling Gyula: Zeltner Ferenc már 10 éve hallgat. Emlékezés Brennberg népi lírikusára. In: Sarkady Sándor (szerk.): Soproni Füzetek 2003. 237–240.

Göcsei Imre: Egy magyar táj. MH. 26, 2003. 2. sz. 72–73.

Gömöri János: Soproni múzeumok. Ókor 2, 2003. 2–3. sz. 71–73.

Göncz József – Bognár Béla: Sopron vármegye képeslapokon 1896–1945. Sopron, 2003, Edutech 203.

Göncz József – Bognár Béla: Sopron a vármegyeszékhely képeslapokon 1896–1945. Sopron, 2003, Edutech 102.

Göncz József – Bognár Béla: Vendéglátás és szórakozás Sopron vármegyében képeslapokon 1896–1945. Sopron, 2003, Edutech 160.

Grabner József: Szurokné Strassner Klára kiállításán. In: Sarkady Sándor (szerk.): Soproni Füzetek

2003. 154–156.

Grábics Frigyes – Horváth Sándor – Kucska Ferenc (szerk.): Győri életrajzi lexikon. 2. átdolgozott kiadás. Győr, 2003, Galgóczi Erzsébet Városi Könyvtár 404.

Grábnerené Bösze Klára: Bujdosó Balázs (1886–194?) paptanár. In: Sarkady Sándor (szerk.): Soproni Füzetek 2003. 227–233.

Grenz-Ball in Ödenburg. NZ. 47, 2003. jún. 6.

Grubits János: Hasznos és fölötte szükséges. ÉT. 58, 2003. szept. 26. 39. sz. 1236–1239.

Guth, Richard: Was gibt's Neues in Agendorf. Sonntagsblatt 2003. 5. sz. 10.

Gyakorlati kapcsolatok nélkül nincs fejlődés. Fa. 51, 2003. 4. sz. 32.

Győr-Moson-Sopron megye idegenforgalmi térkép 2003. Turisztikai információs térkép. Bp., 2003, Térkép-Faragó Bt.

Hahnenkamp, Hans: Burgenlands gewerbliche Wirtschaft und ihre Interessenvertretung. 80 Jahre Wirtschaftskammer Burgenland. Eine Chronik. Eisenstadt, 2003, Selbstverlag 599.

Hans Gustav Edöcs (1924–2003). Bécsi Napló 24, 2003. szept.–okt. 5. sz. 12.

HAP Galéria (Winkler Oszkár emlékkiállítás). Építés Kör-Kép 2003. okt. 29.

[100](#)Hargitai Gábor – Tóth Mariann – Zétényi Zoltán (szerk.): Vivat Academia. A Nyugat-Magyarországi Egyetem lapja. 1, 2003. 1–5. sz.

Haydn in Eszterháza. NZ. 47, 2003. aug. 29.

Hábel György: Jászberényi Miklós (1920–2002). EL. 138, 2003, 60.

Hámori Gábor: A Castanea Környezetvédelmi Egyesület krónikája. SSz. 57, 2003, 58–69.

Hárs József: Mesélő utcák Sopronban. Sopron megyei jogú város, Balf, Brennbergbánya és Görbehalom, Kőhid-telep, Tómalom. Történeriti utcanévjegyzék. Sopron, 2003, Juhász Kft. 80.

Hárs József: Soproni olvasókönyv. Cikkgyűjtemény 1873–1944. a helyi magyar lapokból. Sopron, 2003, QUINT 241 + XVI.

Hárs Olivér – Szabó Miklós (szerk.): Borostyán. Környezetvédelmi Lap a soproni és Sopron környéki családok részére. Sopron, 2003, Castanea Környezetvédelmi Egyesület.

Hegedűs Zoltán: Turbuly Éva: Sopron vármegye közgyűlési jegyzőkönyveinek regesztái II. 1595–1608. (Kiadja: Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltára. Sopron, 2002. 206 o.) In: Tóth László (szerk.): Arrabona 41, 2003, 293–296.

Henzsel Ágota: Turbuly Éva: Sopron vármegye közgyűlési jegyzőkönyveinek regesztái II. 1595–1608. Sopron, 2002. 206 p. Levéltári Szemle 53, 2003. 1. sz. 57–58.

Horn János: Az 1954-ben, Sopronban végzett geológus-, olaj- és bányaművelő mérnökök évkönyve, elbeszélő jellegű emlékkönyve. BKL-B. 136, 2003, 342–343.

Horn János: 250 éves a magyar szénbányászat. BKL-B. 136, 2003, 253–254.

- Horn János: Kiállítás a Központi Bányászati Múzeumban. BKL-B. 136, 2003, 52.
- Horn János: Különdíjat nyert a soproni Központi Bányászati Múzeum. BKL-B. 136, 2003, 468.
- Horn János: Szakmai kirándulás Sopronba. BKL-B. 136, 2003, 465.
- Horváth József: Győr-Moson-Sopron megye népművészete. MH. 26, 2003. 3. sz. 67–71.
- Horváth József: Turbuly Éva: Sopron vármegye közgyűlési jegyzőkönyveinek regesztái II. 1595–1608. Sopron, 2002. SSz. 57, 2003, 306–309.
- Horváth Tamás: Egy faszerkezetű híd rehabilitációjához. MÉPi. 53, 2003, 300.
- K. Horváth Zsolt – Lugosi András – Sohajda Ferenc (szerk.): Léptékváltó társadalomtörténet: tanulmányok a 60 éves Benda Gyula tiszteletére. Bp., 2003, Osiris–Hermes Kör 708.
- (H/öbör/ T/amás/): Alapítvány az oktatásért. Magyar Asztalos és Faipar 2003. 1. sz. 35.
- Höbör Tamás: Improvizelek. Magyar Asztalos és Faipar 2003. 4. sz. 17.
- (H/öbör) T/amás/): Miért sikeres a Ligno Novum? Magyar Asztalos és Faipar 2003. 5. sz. 88.
- Huszár László: Részletek egy meg nem írt naplóból. Várhely 9, 2003. 3. sz. 39–43.
- Hübl, Erich – Zukrigl, Kurt: Emlékeink Csapody Istvánról. Kitaibelia 8, 2003. 1. sz. 28.
- A hűség városa. Sopron, 2002/2003/, Pásztor Service KFT. 15.
- Im Komitat Raab werden Minderheitenrechte gut umgesetzt. NZ. 47, 2003. okt. 10.
- INTERFOB 2003. Fa. 51, 2003. 4. sz. 31.
- Internationale Haydn-tage in Eisenstadt. NZ, 2003. febr. 21.
- Ismét Sopronban állítanak ki a gépkereskedők. Profi fa 2003. 3. sz. 6.
- Jankó Ferenc: Sopron történelmi külvárosainak vizsgálata egy morfológiai háztípus, a „részházak” példáján. FÉrt. 52, 2003, 229–249.
- Jánosi István: Varga Domokos. Várhely 9, 2003. 1. sz. 94–97.
- Jánoska Ferenc (szerk.): Pro Scientia Aranyérmesek V. Konferenciája Sopron, 2000. november 5–7. Bp. /Sopron/, 2003, Lövér Print 232.
- Jászay Magda: A pápaság és a törökellenes felszabadító háború. TSz. 43, 2001/2003/, 187–208.
- Jenei László: Tények és remények. 10 éves az Alkalmazott Művészeti Intézet (AMI). Octogon 2003. 5–6. sz. 122.
- Józsa Ágota – Józsa Dávid: A soproni volt Jezsuita konviktus helyreállítása és bővítése. MÉPi. 53, 2003, 179–180.
- K. B.: ARD-Beitrag über Ödenburg. „Hallo Nachbar!” – Sendung im Juni. NZ. 47, 2003. máj. 23.
- [101](#)K. B.: „Grenz-Züge” rollen nach Ödenburg. NZ. 47, 2003. nov. 7.
- kb.: Komitatsverband Raab-Wieselburg-Ödenburg. Neuer Vorsitzender gewählt. NZ. 47, 2003. jan. 3.

kg-vr: Szakirodalmi figyelő. Flora Pannonica. Növényföldrajzi és taxonómiai folyóirat. Kitaibelia 8, 2003. 1. sz.191.

Kalcsú Zoltán: Innovációs és Technológiai Központ létrehozása a faiparban. Fa. 51, 2003. 4. sz. 35.

Kalotás Zsolt (főszerk.): Aquila 2002–2003. A Magyar Madártani Intézet évkönyve. Bp., 2003, Körös-Maros Nemzeti Park Igazgatóság 203.

Kaló Béla: Kerék Imre: Virág völgy. Összegyűjtött versek, 1961–2001. Várhely 9, 2003. 1. sz. 101–102.

Kapitány Katalin: Önarckép. Beszélgetés Nagy Csabával az „Év természetfotósával”. TV. 134, 2003, 470–472.

Karády Viktor: Peregrinusok. Iskolakultúra 13, 2003. 8. sz. 139–140.

Kaszás Marianne (összeáll.): A magyarországi levéltárak kiadványainak 2002. évi bibliográfiája. Levéltári Szemle 53, 2003. 4. sz. 87–94.

Katona Csaba: A Jéhn-család két nemzedéke. SSz. 57, 2003, 234–246.

Katona Imre: Csapod. Falu a történelem sodrában. Csapod-Bp., 2003, Bíró family Nyomdaipari és Kereskedelmi Kft. 463.

Katona Kálmán: A magányos ősze. Georg Trakl összes verse és széprózái írásai Erdélyi Z. János fordításában. Várhely 9, 2003. 1. sz. 99–101.

Kaus, Karl: Die Römischen Inschriften von Schattendorf. BHBl. 65, 2003, 169–180.

Kelemen István: Adatok a fertőhomoki horvátság történetéhez. In: Tóth László (szerk.): Arrabona 41, 2003, 65–82.

Kelemen István: Parlamenti választások Fertőhomokon, Hegykön és Hidegségen (1920–1947). SSz. 57, 2003, 157–173.

Keizler Kálmán: Sopron II. világháború utáni újjáépítésének szervezése, pénzügyi háttere és kezdeti lépései. SSz. 57, 2003, 40–57.

A 2003. évben tiszteletdiplomában részesült bányaművelő-, bányagépész-, földmérő-, geofizikus-, geológus- és olajmérnökök rövid szakmai életrajza. Miskolc – Sopron, 2003, Miskolci Egyetem Műszaki Földtudományi Kar 76.

A 2003. évben tiszteletdiplomában részesült erdőmérnökök rövid szakmai életrajza. Sopron, 2003, NYME-Erdőmérnöki Kar 38.

A 2003. évben vas- és gyémánt tiszteletdiplomában részesült kohómérnökök rövid szakmai életrajza. Miskolc, 2003, Miskolci Egyetem Anyag- és Kohómérnöki Kar 8.

Király Gergely: Kiegészítések a Ranunculus polyanthemus L. s. l. alakkör ismeretéhez. Flora Pannonica 1, 2003, 58–67.

Kígyósi Attila: Könyvbemutató Győrben. Statisztikai Szemle 81, 2003, 708–709.

Király Gergely – Vidéki Róbert (szerk.): Flora Pannonica. Növényföldrajzi és taxonómiai folyóirat. Sopron, 2003, NYME Növénytan Tanszék 123.

G. Kirkovits István: A rejtőzködő Őrvidék. Magyar Fórum 15, 2003. aug. 21. 33. sz. 20.

Kiss Mária: Vajk Ádám (szerk.): A pápoci prépostság iratai. A Győri Egyházmegyei Levéltár Kiadványai. Segédletek 2. Győr, 2003. 92 p. SSz. 57, 2003, 397–398.

Kissné Fröhwrth Lujza: Verseim a hűség városának. Debrecen, 2003, saját kiadás 48.

Kitaibel Pál-verseny. Természetbúvár 58, 2003. 5. sz. 38–39.

Kohl, Gerald: Gebhard Klötzl, Die Verwaltungsgliederung des späteren Burgenlandes 1848–1921 (= Burgenländische Forschungen, Bd. 83). Amt der Burgenländischen Landesregierung, Eisenstadt 2001. 197 S, 10 Karten, 11 Abb. BHBl. 65, 2003, 53.

Kollányi László: Sárga gyümölcsű málna. Kertészet és Szőlészet 52, 2003. júl. 17. 2. sz. 16.

Kollwentz Ödön: „Mint oldott kéve” a balekvizsgától az aranydiplomáig. Szerk. Erdős László em. és Pilissy Lajos bm. EL. 138, 2003, 312–313.

[102](#)Komlóssy György: GEO-2002. Magyar földtudományi szakemberek VI. világtalálkozója. Sopron-Várvidék Burgenland-Ausztria 2002. augusztus 21–25. FK. 133, 2003, 303–304.

Kovács József László: Boronkai Szabolcs két könyve Sopron 19. századi német nyelvű irodalmáról. SSz. 57, 2003, 198–203.

Kovács József László: Egy jeles soproni történeti regény és néhány előzménye. Várhely 9, 2003. 1. sz. 65–70.

Kovács József László: Félvilág. Büki Attila verseskötetéről. In: Sarkady Sándor (szerk.): Soproni Füzetek 2003. 255–258.

Kovács József László: A soproni parnasszus. Sopron-Ödenburg kétnyelvű irodalma a kezdetektől napjainkig. Bp., 2003, Lucidus 298.

Kovács Sándor Iván: „Dunán inneni” íróarcok III. Esterházy Pál (1635–1713). Vasi Szemle 57, 2003, 69–80.

Kozák Antal: Il était une fois une Université... Volt egyszer egy egyetem. Nouvelle Gazette de Hongrie 7, 2003. nov. különszám 14–16.

Körmendi Tamás: A sopronhorpácsi monostor Árpád-kori történetének vitás kérdései. SSz. 57, 2003, 276–288.

Kövér Tamás: Csehov és Pirandello szabadkai felfogásban. Kosztolányi Dezső: Aranysárkány. Rendező: Forgách András. Várhely 9, 2003. 2. sz. 71–73.

Kövér Tamás: Jamaikában is ritkaság egy ilyen pompás trombitás. Barillet-Grédy: A kaktusz virága. Rendező: Ács János. Várhely 9, 2003. 4. sz. 79–82.

Kövér Tamás: Struggle for marketingkarrier. David Mamet: „Sale” (Floridai öröklakás eladó). Rendező: Rusznyák Gábor. Várhely 9, 2003. 1. sz. 81–84.

Kövér Tamás: Vén Matuska apológiája, Bécs felől. Ödön von Horváth: A végítélet napja. Rendező: Csiszár Imre. Várhely 9, 2003. 3. sz. 77–80.

Köbányai Ferenc: Trimmel Rupert (1923–2003). BKL-B. 136, 2003, 142.

Kőhalmy Tamás: Fagazdasági Híradó SEFAG Rt. 30, 2003. szept. 3. sz. 3.

Krisch András: Beszámoló az 1809-ben keletkezett burgenlandi források (Kismarton, Ruszt) feltárásáról. Levéltári Szemle 53, 2003. 1. sz. 92–93.

Krisch András: Kelemen István: Fertőhomok 1274–2001. Croatica Kht., Budapest, 2001. 299 o. SSz. 57, 2003, 194–195.

Krisch András: A soproni bor. A kékfrankos legendája. Rubicon 2003. 1–2. sz. 37–39.

Krisch András: Száz éve történt. Katonalázadás Sopronban, 1903-ban. SSz. 57, 2003, 117–123.

Krisch, Magdalena: Programme im Deutschen Kulturklub Oedenburg (Sopron) und Umgebung. NZ. 47, 2003. okt. 17.

Kristó Gyula: I. Károly király harcai a tartományurak ellen (1310–1323). Sz. 137, 2003, 297–347.

Krisztián Béla: A 250 éves magyar szénbányászat. BKL-B. 136, 2003, 342.

Kubinszky Mihály: Beszámoló a Soproni Városszépítő Egyesület 2002. évi munkájáról. SSz. 57, 2003, 80–81.

Kubinszky Mihály: Győr-Moson-Sopron megye népművészete. M. 47, 2003, 229–230.

Kubinszky Mihály: Hap, Hap, Hurrá! Winkler Oszkár emlékkiállítása, 2003. szept. 11–okt. 31. Octogon 2003. 5–6. sz. 135–136.

Kubinszky Mihály: Sopron építésze a 20. században. Szeged – Tatabánya, 2003, Belvedere 152.

Kubinszky Mihály: Sopron Park. Újraéledő Kertváros. MÉP. 2003. 2. sz. 38.

Ladányi Andor: Az egyházak és a felsőoktatás a Horthy-korszakban. TSz. 44, 2002/2003/, 293–329.

Lagzi István: Magyarországi lengyel emlékek 1939-ből. Valóság 46, 2003. 10. sz. 31–55.

Lakatos Andor (szerk.): Ki kicsoda az egyházi levéltárakban? Egyházi levéltárosok, egyházi levéltárak 2003-ban. Kalocsa, 2003, MELTE 128.

Lakatos Gyula: Tanácskozás az elmélet és a gyakorlat közeledéséért (Humánpolitikai Szimpózium, Sopron, 2003. október). Humánpolitikai Szemle 14, 2003. 12. sz. 4–19.

[103](#) Legeza László: Burgenland – a Várvidék és az Őrség. Bp., 2003, Mikes Kiadó 128.

Légrádi Imre: Szép hazánkat járva. Soproni kukkantóablakok. ÉT. 58, 2003. aug. 29. 35. sz. 1110–1111.

Ligno Novum: kialakult a város jövőképe. Profi fa 10, 2003. 10. sz. 20–21.

A Ligno Novum és a Wood Tech 2003 kiállítói. Magyar Asztalos és Faipar 2003. 8. sz. 18–19.

Ligno Novum 13. Magyar Asztalos és Faipar 2003. 7. sz. 18.

Ligno Novum Wood Tech. Profi fa 10, 2003. 9. sz. 5.

Ligno Novum-Wood Tech asztalos-, faipari és erdészeti szakkiállítások. Magyar Asztalos és Faipar 2003. 6. sz. 24., 7. sz. 24–27., 8. sz. 20–21.

- Ligno Novum-Wood Tech. Faipari szakkiállítás 2003-Sopron. EL. 138, 2003, 295–296.
- Ligno Novum-Wood Tech faipari szakkiállítások. Magyar Építőforum 2003. 19. sz. okt. 36–37.
- Ligno Novum-Wood Tech 2003. EL. 138, 2003, 273.
- Ligno Novum-Wood Tech 2003. szept. 10–13. Fa. 51, 2003. 2. sz. 1.
- Lobbicsoport Sopron ellen. Magyar Asztalos és Faipar 2003. 3. sz. 192–193.
- A Lombosfa Kutatás és Felhasználás Kérdései Európában. Nemzetközi Konferencia. Sopron, 2003. szeptember 25–26. Fa. 51, 2003. 3. sz. 33–34.
- Lovas Gyula: A bakterház. Bp., 2003, MÁV Rt. 302. Vasúthistória könyvek.
- Lovas Gyula: Kubinszky Mihály: Emlékek a 424-esről. Várhely 9, 2003. 2. sz. 86–88.
- Lovas Gyula: Légmentő vigyázz! Sopron... Sopron, 2003, Hillebrand Ny. Kft. 260.
- Löcsei Péter: Radics Éva: Cinfalvától Cinfalváig. Takács Jenő zeneszerző élete és munkássága. Masszi Kiadó. Budapest, 2002, 221 oldal. Vasi Szemle 57, 2003, 381–382.
- Löcsei Péter: Weöres-mozaikok II. Adalékok Weöres Sándor színpadi játékaikhoz. Vasi Szemle 57, 2003, 753–762.
- Lukács: Präsentation von vier Büchern im HdV. NZ. 47, 2003. máj. 30.
- M. L.: Ligno Novum 2003. Magyar Asztalos és Faipar 2003. 9. sz. 23.
- Magyar Bútor Est Sopronban. Profi fa 10, 2003. 11. sz. 11.
- Magyar Bútor Estje Sopronban. Magyar Asztalos és Faipar 2003. 7. sz. 15.
- Magyar kutatók európai projektekben. Magyar Asztalos és Faipar 2003. 1. sz. 148., Hírfa 13, 2003. febr. 1. 3. sz. 44.
- Major Ágota: Felsőbüki Nagy Pál birtokainak alakulása a három Bük községben. Vasi Szemle 57, 2003, 591–598.
- Majorossy Judit: A város közepén – a társadalom peremén. A szegények helye a középkori Sopron életében. SSz. 57, 2003, 216–233.
- Martos Gábor: Húsz éve, nyolc éve, tíz éve. Várhely 9, 2003. 2. sz. 91–101.
- Martos Gábor: A legjobb lenne... Várhely 9, 2003. 3. sz. 73–75.
- Mastalírné Zádor Márta: Sopron bibliográfiája a 2001. évre. SSz. 57, 2003, 85–110.
- Mayer László – Tilcsik György (szerk.): Egy emberöltő Kőszeg Szabad Királyi Város Levéltárában. Tanulmányok Bariska István 60. születésnapjára. Szombathely, 2003, 600.
- Márfi Attila: Jezsuita iskolai színjátszás Sopronban 1638–1776. SSz. 57, 2003, 317–332.
- II. Lővér Nemzetközi Túranap. TM. 114, 2003. 9. sz. 19.
- Márkné Ettlinger Zsuzsanna – Tápi Ferencné – Földes Tamás (szerk.): Valahol Európában?! ... feladatok és lehetőségek a közoktatásban az uniós csatlakozás idején. IX. Logopédiai és Pedagógiai

Napok. Sopron, 2003. március 27–29. Sopron, 2003, Fogjuk a kezéd Egyesület 182.

Megemlékezés. Barabits rekviem. Kertészet és Szőlészet 52, 2003. jún. 26. sz. 12–13.

Mendly Lajos: Hiteles történeti ismereteink gazdagodása napjainkban. BKL-B. 136, 2003, 129–131.

Menyes Gyula (szerk.): Dunántúli Harangszó. A Nyugati (Dunántúli) Evangélikus Egyházkerület lapja. 8. 2003. 1–12. Sopron–Győr, 2003, Soproni Berzsenyi Dániel Evangélikus Gimnázium (Líceum)–Evangélikus Püspöki Hivatal.

104 Merényi Mária (szerk.): Nyugat Magyarországi Egyetem 2002/2003. tanévének évkönyve. Sopron, 2003, Lővér Print 271.

Mérnökjelölteket várnak. Természetbúvár 58, 2003. 1. sz. 16.

Miért sikeres tizenegy éve a soproni Ligno Novum? Profi fa 10, 2003. 6. sz. 13.

Mikovits, Martina: Die Volksabstimmung vom 10. April 1938 im Burgenland. BHBl. 65, 2003, 181–216.

Mizseiné Nyiri Judit: „Ingatlanforgalmazás modellezése” című COST G 9 projekt munkaértekezlete Sopronban. GK. 55, 2003. 12. sz. 39–40.

Monde Selection: Kaiser, Gösser-arany, Soproni Ászok-ezüst. Pincér 8, 2003. 7. sz. 21.

Molnár Csilla: Fenyegetettség és ígélet között. Valóság 46, 2003. 2. sz. 79–88.

Molnár József: A fogadósné, hét úr és egy ágrólszakadt históriája. Várhely 9, 2003. 2. sz. 28–35.

Molnár Sándor: Az „Erdő-fa kutatási program” bemutatása, célkitűzései. Fa. 51, 2003. 3. sz. 1.

Molnár V. Attila: Az Epipactis ZINN. nemzetség fajai Magyarországon. Flora Pannonica 1, 2003. 44–57.

Molnár V. Attila (szerk.): Kitaibelia. Botanikai-Természetvédelmi Folyóirat. Csapody István emlékszáma. Debrecen, 2003, Kosbor Természetvédelmi Egyesület 8, 2003. 1.sz. 192.

MTESZ-Díj. Fa. 51, 2003. 4. sz. 33.

Nach Erschliessung, vor Rekonstruktion. NZ. 47, 2003. nov. 14.

Nagy Alpár: Takács Jenő centenáriuma. In: Sarkady Sándor (szerk.): Soproni Füzetek 2003. 163–190.

Nagy Attila: Ács szakmai nap Vitnyéden. Hírfa 13, 2003. ápr. 3. 7. sz. 4.

S. Nagy László: A Szeniorok „tanulmányútja”. EWL. 138, 2003, 315–316.

Nagy lépésekkel. Kertészet és Szőlészet 52, 2003. júl. 24. 30. sz. 4–6.

Nádaratás. Magyar Mezőgazdaság 58, 2003. febr. 26. 9. sz. 2.

Nemzeti Erdőstratégia és Erdőprogram. Fa. 51, 2003. 3. sz. 28.

Neusiedler See gehört zum Welterbe. NZ 47, 2003. máj. 23.

Németh Adél: Burgenland. 3. javított kiadás. Bp., 2003, Panoráma 235.

Németh Ildikó: Iskolai egyesületek Sopronban a 19. században és a 20. század elején. SSz. 57, 2003. 350–360.

Németh Ildikó: Válogatott bibliográfia a 19. századi soproni középiskolák történetéhez. SSz. 57, 2003, 391–393.

Németh László: Szénbányászat kezdetei Magyarországon. Mérnök Újság 10, 2003. 12. sz. 42–44.

Németh Sándor: Bük településmorfológiai sajátosságai és változásai 1848–1920-ig. Vasi Szemle 57, 2003. 599–609.

(ny): Ismét fókuszban a faipari szakmai kiállítás. Hírfa 13, 2003. febr. 14. 4. sz. 6.

(ny): Jövönk a fa! EU csatlakozás és a faipar. Hírfa 13, 2003. ápr. 3. 7. sz. 54.

(ny): Ligno Novum-Wood Tech. Hírfa 13, 2003. jún. 2. 11. sz. 4. , júl. 18. 14. sz. 5., aug. 29. 15–16. sz. 4–8.

(ny): XIII. Ligno Novum – XII. Wood Tech Faipari Szakkiállítások. Hírfa 13, 2003. okt. 10. 19. sz. 10–20.

(ny): Üzenet az erekeknek. Hírfa 13, 2003. ápr. 3. 7. sz. 4.

(ny): Vásári előzetes Sopronból. Hírfa 13, 2003. márc. 1. 5. sz. 12.

Nyerges Éva: XIII. Ligno Novum – XII. Wood Tech Faipari Szakkiállítások. Fa. 51, 2003. 3. sz. 29–31.

A Nyugat-Magyarországi Egyetemen dr. Faragó Sándor lett a rektor. Hírfa 13, 2003. máj. 2. 9. sz. 38.

(nyz): Diplomamunkák kiállítása. Hírfa 13, 2003. júl. 4. 13. sz. 22–24.

(nyz): Egyetemi nyitány. Hírfa 13, 204. szept. 26. 17–18. sz. 12.

(nyz): Az erdő szelleme. Hírfa 13. 2003. szept. 26. 17–18. sz. 50.

(nyz): Fafaragó és természetfotó kiállítás. Hírfa 13, 2003. dec. 12. 23–24. sz. 46.

(nyz): Faipari Kari Napok. Hírfa 13, 2003. júl. 4. 13. sz. 20.

105(nyz): Fajátékok. Hírfa 13, 2003. jan. 17. 1–2. sz. 30.

(nyz): Fajátékok világa – válogatás napjaink hazai fajátékaiból. Hírfa 13, 2003. júl. 18. 14. sz. 42.

(nyz): 20 éves a soproni Erdészeti Múzeum. Hírfa 13, 2003. dec. 12. 23–24. sz. 46.

(nyz): Vadon élő állatok. Hírfa 13, 2003. márc. 1. 5. sz. 16.

(nyz): Valétálók Sopronban. Hírfa 13, 2003. máj. 16. 10. sz. 4.

Oroszi Sándor: Tamás József: A soproni hegyvidéki erdők történelmi fejlődése, tájleírásai a fafaj, elegyarány és korosztály viszonylatában napjainkig. Közzéteszi: Bartha Dénes. Erdészet-történeti Közlemények L. – Országos Erdészeti Egyesület Erdészettörténeti Szakosztály, Sopron, 2001. 134 oldal + mell. ASz. 45, 2003, 588–590.

Az Országos Magyar Bányászati és Kohászati Egyesület 92. küldöttgyűlése (Pécs, 2003. május 16.) BKL.- B., - K., - Kőolaj és Földgáz. 2003. 4. sz. 1–21.

Országos vadásznapi. Győr-Moson-Sopron megye. N. 91, 2003. 10. sz. 5.

Oszvald Ferenc Nándor: Új lakóterületek Sopronban. MÉPi. 53, 2003, 209–214.

Ödenburg 725 Jahre alt. NZ. 47, 2003. jan. 3.

Pamer Nóra: Szakál Ernő és a kisházi vár vörösmárvány falikútja. M. 47, 2003, 133–136.

Pamlényi Klára: Negyven év a Rábaközi Múzeum történetéből. In: Tóth László (szerk.): Arrabona 41, 2003, 318–326.

Pappné Szabó Alexandra: Csermajori középiskola könyvtárának rövid története. Könyvtári Levelező/lap 15, 2003. 10. sz. 25–28.

Pappné Szabó Alexandra: Az első hazai tejgazdasági szakiskola. Köznevelés 59, 2003. okt. 10. 31. sz. 20.

Pápai Gábor (szerk.): Gyökerek és lombok. Erdészportrék. Harmadik kötet. Bp., 2003, OEE. 507.

Pápai Gyula: Beszámoló a Vermes Miklós Fizikus Tehetséggondozó Alapítvány és az Eötvös Loránd Fizikai Társulat Soproni Csoportjának 2002/2003. tanévi tevékenységéről. Sopron, 2003, 72.

Pápai László: A soproni középfokú erdészeti oktatás előtörténete (1885–1950). SSz. 57, 2003, 361–381.

Pellinger Attila: A széki lile (*Charadrius alexandrinus*) vonulása és fészkelése Mekszikópusztán. In: Kalotás Zsolt (főszerk.): Aquila 109–110, 2002–2003, 81–85.

Peremtő. A Berzsenyi Lyceumban működő Soproni Nemes Magyar Társaság művészeti folyóirata IV./1. Sopron, 2003/?, Berzsenyi Lyceum 24.

Peter, Heinz: Kaiseradler über dem Burgenland – ein Grossgreif wandert ein. BHBl. 65, 2003, 161–167.

Péterfalvi József (szerk.): X. Wood Tech Erdészeti Szakmai Konferencia. Sopron, 2002. szeptember 11–12. Sopron, 2003, NYME Erdőmérnöki Kar 282.

Pfahlhaus am Grenzübergang Neusiedler See. NZ. 47, 2003. máj. 9.

Philapitsch, Anton – Mulley, Klaus-Dieter – Leopold, Hans (hrsg.): Grenz-Züge. Ebenfurth, 2003, Interreg IIA/NÖ. 360.

Pinke Gyula – Schmidt Dávid – Schmidmajer Ádám – Király Gergely – Ughy Péter: Adatok a Dunántúli-középhegység és a Nyugat-Magyarországi peremvidék gyomflórájának ismeretéhez I. Kitaibelia 8, 2003. 1. sz. 161–184.

(Pió): Győr-Moson-Sopron megye – Szany. Magyar Vadászlap 12, 2003. 10. sz. 11.

Polgár Tamás: „A tudomány igazságai és a hit igazságai egyesüljenek az új épületben”: Horthy Miklós kormányzói látogatása Sopronban 1930. október 19. SSz. 57, 2003, 142–156.

Polyánszky Éva: A Tudomány Napja Sopronban. Papíripar 47, 2003. 1. sz. 25–26.

- Poór Péter: Kísérleti eszközök az 1800-as évekből. TV. 134, 2003. 10. sz. CXLV–CXLIX.
- Prickler, Leonhard: Die Vorträge im Rahmen der „Landeskundlichen Diskussionsnachmittage“ im Jahr 2002. BHBl. 65, 2003, 91–103.
- 106Puczkó László – Rátz Tamara (szerk.): Turizmus történelmi városokban. Tervezés és menedzsment. Bp., 2003, Turisztikai Oktató és Kutató Kkt. 111.
- Pup Vilmos: A Büki Gyógyfürdő egészségturisztikai célú komplex fejlesztése. HiK. 83, 2003, 291–293.
- Pup Vilmos: Fejlesztés és felújítás a Büki Gyógyfürdőben. Mérnök Újság 10, 2003. 10. sz. 16–17.
- Pusztai László: Winkler Oszkár (1907–1984) emlékkiállítás HAP Galéria (Budapest II., Margit krt. 24.). M. 47, 2003, 373–374.
- R. M. S.: Magyar kisebbségi tanácskozás Oberpullendorf/Felsőpulyán. Bécsi Napló 24, 2003. szept.–okt. 5. sz. 2.
- Radics Éva: Takács Jenő élete és munkássága. Szentgotthárd, 2003, Virtuart Kreatív Stúdió 203.
- Radics Éva: 101 éves lett Takács Jenő. Bécsi Napló 24, 2003. szept.–okt. 5. sz. 8.
- Rainer Péter: A sopronbánfalvi Mária Magdolnatemplom új oltárterve. MüT. 43, 2003. 6. sz. 21–22.
- Rat für Welterbe Neusiedler See gegründet. NZ. 47, 2003. júl. 4.
- Regényi Antal: Sopron vármegye képzőművészete a XVIII–XX. században. Keszthely, 2003, Szerzői Kiadás 108.
- Rendhagyó sajtótájékoztató. Profi fa 2003. 3. sz. 12.
- Renovierung des Esterházy-Schlusses kann noch zehn Jahre dauern. NZ. 47, 2003. aug. 15.
- Rettung Ödenburger Synagoge. NZ. 42, 2003. jan. 24.
- Rikli Ferenc (szerk.): Ki kicsoda a Nyugat-Dunántúlon? 2003. Nagykanizsa, 2003, Ász-Press Kiadói BT.-M.M Bt.529. Négyévkönyv.
- Ritoók Pál: Magyar Építészet. Klasszicizmus, historizmus. Bp., 2003, Kossuth 183.
- Roth Matthaea: Szűgradáció kialakulásának feltételei és lefolyása a Sopronihegységben 1987–2001. EL. 138, 2003, 356–358.
- Rózsa Mária: Az Oesterreichisch-ungarische Revue. Egy Monarchia folyóirat magyar szemmel. MKSz. 119, 2003, 375–379.
- Rubóczky István: A Bányászati Múzeumban. Köznevelés 59, 2003. jan.31. 4. sz. 21.
- Rudenko-Desznak, Alekszandr: Magyar nyitúd avagy riport egy légvárból. Vasi Szemle 57, 2003, 625–651.
- Rumpf János: Egy festmény története. EL 138, 2003, 62–64.
- Salamon Nándor: Az árulás (történelmi) regénye. Takács Tibor: Kígyó a koronán. Várhely 9, 2003. 1. sz.102–105.

Salamon Nándor: Bűnös vagy áldozat? Takács Tibor: Költő a vérpadon – Boszorkánykirály. Várhely 9, 2003. 4. sz. 99–102.

Salamon Nándor: Emlékidező grafikák Dohnál Tibortól. Várhely 9, 2003. 1. sz. 109–111.

ifj. Sarkady Sándor: Dávidházy István köszöntése. SSz. 57, 2003, 211–215.

ifj. Sarkady Sándor: „Mikulás bácsi, jók vagyunk, ne bánts minket...” Szemtanuk és korabeli dokumentumok a Sopron elleni első légitámadásról. Várhely 9, 2003. 4. sz. 84–91.

ifj. Sarkady Sándor: A „Soproni Helytörténészek Baráti Köre”. Egy asztaltársaság születése. In: Sarkady Sándor (szerk.): Soproni Füzetek 2003. 223–226.

Sarkady Sándor (szerk.): Soproni füzetek 2003. Művészeti antológia. Sopron, 2003, Kulturális Egyesületek és Baráti Körök Szövetsége 261.

Sarkady Sándor: Tatai Zoltán (szerk.): Wallner Ernő Budapest, 2002. SSz. 57, 2003, 395–396.

Sasfi Csaba: Sopron város két gimnáziumának diákjai a Ratio Educationis időszakában (1777–1847). SSz. 57, 2003, 333–349.

Sass László: Általában és konkrétan. Várhely 9, 2003. 3. sz. 5.

Sass László: Bobb és jal. Várhely 9, 2003. 1. sz. 5.

Sass László: A gyönyörű szőzlány és az ördög. Várhely 9, 2003. 2. sz. 5.

Sass László: Sínen vagyunk... Várhely 9, 2003. 4. sz. 5.

Sági Ferenc: Bevezető gondolatok. Vasi Szemle 57, 2003, 575–576.

107 Sági Ferenc: Felsőbüki Nagy Pál emlékezete. SSz. 57, 2003, 78–79.

Sági Ferenc: Göncz József – Bognár Béla: Sopron vármegye képeslapokon 1896–1945. Sopron, Edutech Kiadó, 2003. 203. old. Vasi Szemle 57, 2003, 387–388.

Sárközi Gabriella: Gömöri János: Castrum Sopron. Sopron vára és környéke az Árpád-korban. Scarbantia Társaság, Sopron, 2002. M. 47, 2003, 449–450.

Scherfel Tibor: Metzl János (1919–2003). In: Gaál Péter (szerk.): 50 éves a Magyar Sebész Társaság Nyugat-Dunántúli Csoportja 1953–2003. 15–16.

Schloss Esterházy: Beginn der Rekonstruktion. NZ. 47, 2003. júl. 25.

Schloss Esterházy Eisenstadt. Benefizkonzert für behinderte Kinder. NZ. 47, 2003. máj. 9.

Schloss Esterházy wird renoviert. NZ. 47, 2003. okt. 17.

Sebauer, Vera – Weisgram, Wolfgang: Fertő-tó Neusiedler See. Európai Utas 2003, 4. (52–53). sz. 42–44.

Sikeresen rajtolt a Hoventa Regional. Pincér 8, 2003. 3. sz. 21.

Somfai Attila: Osztrák–magyar fenntartható közlekedésfejlesztés: mobilitási központok a Fertő-térségében. MÉPi. 53, 2003, 215–220.

Somogyi fák Sopronban. Fagazdasági Híradó SEFAG Rt. 30, 2003. szept. 3. sz. 4.

Sopron. Idegenforgalmi térkép 2003. 2. kiad., 3. kiad. Bp., 2003, Szarvas A., Kárpátia Térképműhely; 4. jav. kiad. Bp., 2003, Carto Stadt Kft., Magyar Térképház.; Bp., 2003, Cartographia Kft.

Sopron ismét a faipar fellegvára lesz. Magyar Építő Fórum 2003. jún. 13. sz. 2.

Sopron Press. Regionális információs hetilap. Sopron-Győr, 2003, Kisalföld Kiadó Kht.

Soproni Cégregiszter 2003. Sopron, 2003, Gosztom és Varsányi Kft. 80.

Soproni Est. Kéthetente megjelenő ingyenes kulturális programmagazin. 6, 2003.

Soproni Evangélikus Gyülekezeti Lap. Gemeindebrief. X, 2003. megjelenik kéthavonta

Soproni Hírsztár. Információs hetilap Sopronban és környékén. Sopron, 2003, Gosztom és Varsányi Kft.

Soproni Kisokos 2003/1–2. Sopron, 2003, Kisokos Bt. 208.

Soproni Program Ajánló. Kulturális, művészeti és közéleti kiadvány. Felelős szerk.: Füzi Edit 7, 2003, SPA Kulturális Menedzser Iroda. Ingyenes havi kiadvány.

Soproni Tudós Társaság. Fa. 51, 2003. 3. sz. 28.

Sólyom Miklós: Visszatekintés 2: sorház Sopronban, a Bécsi-dombon. MűT. 43, 2003. 6. sz. 27–28.

Sudár Lászlóné – Molnár Zsuzsanna: Balladák, románcok, balladás dalok a Répce mellékéről: magyar, horvát, cigány népköltészeti alkotások. Csepreg, 2003, Farkas Sándor Egyesület 218.

P. Szabó Ernő: Haydn Eszterházán. Az opera múltjáról és jövőjéről. Szalon 7, 2003. 4. sz. 55–58.

Szabó, Karl B.: Feldblumen auf Ungarns Fluren. Deutschsprachige Literatur aus Ödenburg. NZ. 47, 2003. márc. 7.

Szabó, Karl B.: Kapitel aus der Geschichte der deutschsprachigen Literatur in Ungarn. NZ. 47, 2003. jan.10.

Szabó Péter: Faipari diplomák az építészet szolgálatában. MÉPi. 53, 2003, 177–178.

Szakképzési és Továbbképzési Központ a Nyugat-Magyarországi Egyetem Faipari Mérnöki Karán. Fa. 51, 2003. 3. sz. 35.

Szakmai konferencia és állásbörze. Sopron, 2003. március 12. Sopron, 2003, NYME–EMK. 31.

A szakvásár jövőjéről határoztak a szövetségek. Profi fa 10, 2003. 10. sz. 8.

Szalai Béla: Magyar várak, városok, falvak metszeteken 1515–1800. I. kötet. A mai Magyarország. Kiegészítések 1. Bp., 2003, Publius Bt. 39+92.

Szalai László: Hozzászólás Mendly Lajos cikkéhez (a történelmi hűség kedvéért és egykori bányász, erdész, földmérő évfolyamtársaim tiszteletére). BKL-B. 136, 2003, 338–339.

Szála Erzsébet: A Képzőművészeti Társaság adventi kiállítása elé. Várhely 9, 2003. 4. sz. 75–77.

Szemán Attila: Üvegbe zárt bánya. Türelemüveg a soproni Központi Bányászati Múzeum

gyűjteményében. Magyar Múzeumok 2003. 3. sz. 47–49.+ IV. képmelléklet.

108 Szemerey Tamás: Fagerendás mennyezetek felújítása-restaurálása. Hírfa 13, 2003. szept. 26. 17–18. sz. 24–26.

Szende Katalin: Ezüstöv, rókaprém, vászonlepedő. Viselet- és textilkultúra a késő-középkori Sopronban, Pozsonyban és Eperjesen. Sz. 137, 2003, 405–458.

Szende Katalin: Gömöri János: Castrum Supron. Sopron vára az Árpád-korban. Sopron, 2002. 278 p. SSz. 57, 2003, 302–306.

Széll Andrea: Új analízátor a NYME Faipari Karán. Magyar Asztalos és Faipar 2003. 2. sz. 78.

Székely Zoltán: Kincseink. Tárgyak Sopron 725 éves történetéből. Kiállítási katalógus. Sopron, 2002. SSz. 57, 2003, 300–302.

Szilágyi István: Magyar Műemlékvédelem. Az Országos Műemlékvédelmi Hivatal évkönyve (1991–2001) XI. Szerk. Bardoly István – László Csaba. Budapest, 2002, 625 oldal. Vasi Szemle 57, 2003, 388–389.

Szilágyi Kálmán: Porpáczy Aladár. Kertészet és Szőlészet 52, 2003. nov. 13. 46. sz. 3.

Szikora Katalin: Megújulás előtt a soproni Gambrinus. Pincér 8, 2003. nov. 10. sz. 46–47.

Szluha Márton: A Felsőbüki Nagy család eredete. Vasi Szemle 57, 2003, 577–581.

Szodfridt István: Csapody István emlékezete. Kitaibelia 8, 2003. 1. sz. 17–18.

Szodfridt István: Emlékmorzsák... EL. 138, 2003, 316.

Szodfridt István: Winkler András: Üzenet az erekeknek (Sopron 2002). EL. 138, 2003, 151.

Szopori Nagy Lajos: A hetvenéves Giczy János képei elé. Várhely 9, 2003. 4. sz. 105–107.

Szögi László – Kiss József Mihály: Magyarországi diákok bécsi egyetemeken és főiskolákon. 1849–1867. Bp., 2003, ELTE Levéltára 502. Magyarországi diákok egyetemjárása az újkorban 7.

Szőke Katalin – Szoboszlai János (összeáll.): Borostyánút, ágfalvi csata és páneurópai piknik. Ahol a város is múzeum. Műértő 6, 2003. ápr. 12.

Szőke Katalin – Szoboszlai János (összeáll.): Jelenkori művészet és felsőfokú oktatás. AMI a Festőteremben látható. Műértő 6, 2003. ápr. 12.

Szőke Katalin – Szoboszlai János (összeáll.): Körmendi Galéria és Hajnóczy-ház, Pannónia és Várkerület Galéria, Artarea. Egy regionális központ álma. Műértő 6, 2003. ápr. 13.

Szőke Katalin – Szoboszlai János (összeáll.): Múzeumi körkép – műemléki környezetben. A Storno-háztól a Lábasházig. Műértő 6, 2003. ápr. 13.

Szőke Katalin – Szoboszlai János (összeáll.): Régiségkereskedelem. Külföldi vevők apálya. Műértő 6, 2003. ápr. 12.

Szőke Katalin – Szoboszlai János (összeáll.): A Zettl-Langer, a Storno és a Körmendi Gyűjtemény. Családok, kollekciók. Műértő 6, 2003. ápr. 13.

Szőnyi Eszter: Jelentés a Győr-Moson-Sopron Megyei Múzeumi Szervezet 2002. évi munkájáról. In:

Tóth László (szerk.): Arrabona 41, 2003. 367–391.

Szutorisz Gyula: Ausztria „különös” ékszere Burgenland. TM. 114, 2003. 5. sz. 20–22.

Szűcs Anita (szerk.): Eredmények és kihívások a szakmai tanárképzésben. Jubileumi Tudományos Emlékkülés és Konferencia. Sopron, 2002. november 22–23. Sopron, 2003, 132.

t. b. s.: Villamosították a Sopron–Szombathely vasútvonalat. Technika 46, 2003. 1–2. sz. 4.

Takáts Péter: A faiparimérnök-képzés és fejlesztési irányai. Magyar Asztalos és Faipar 2003. 3. sz. 108–109.

Tatai Zoltán (vál. és szerk.): Emlékezés Wallner Ernőre. Élete és munkássága. Veszprém, 2003, Magyar Földrajzi Társaság, MTA Veszprémi Területi Bizottsága, Veszprémi Közgazdasági Szakközépiskola 302.

Tavaszi Szél 2003. 2003. május 19.–22. Sopron. Konferencia kiadvány. Bp., 2003, Doktoranduszok Országos Szövetsége 240.

Tárnok Péter: Informatika a nemzetiségi óvodapedagógiában. Magyar Felsőoktatás 2003. 7. sz. 32–34.

[109](#)Tárnok Péter: Jelentés a nemzetiségi óvodapedagógus képzésről 2003. Magyar Felső-oktatás 2003. 9–10. sz. 11–15.

H. Temesvári Ágota – Szalai József (szerk.): Alkalmazott matematika és mechanika tudományos konferencia. A Magyar Tudomány Napja 2003. Sopron, 2003, NYME-EMK- Matematika Intézet, FMK-Műszaki Mechanika és Tartószerkezetek Intézet, BDF-TTK Természetföldrajzi Tanszék 42.

Tenk Antal: Dr. Dr. hc. Iváncsics János 1938–2002. Acta Agronomica Óváriensis 44, 2003. 1. sz. 956–967.

Tíz éves az alkalmazott művészeti képzés Sopronban. Profi fa 10, 2003. 7–8. sz. 10.

10 éves a Faipari Tudományos Alapítvány. Hírfa 13, 2003. jún. 20. 12. sz. 34., Fa, 51, 2003. 2. sz. 32.

Tobler, Felix: Eva Berger, Historische Gärten Österreichs. Garten- und Parkanlagen von der Renaissance bis um 1930. Band 1: Niederösterreich und Burgenland. BöhlauVerlag Wien–Köln–Weimar 2002. Eur 89.—BHBl. 65, 2003, 54–55.

Tobler, Felix (red.): Bibliothekar und Forscher Beiträge zur Landeskunde des burgenländisch-westungarischen Raumes. Eisenstadt, 2003, Amt der Burgenländischen Landesregierung 400. Burgenländische Forschungen Sonderband 25.

Tobler, Felix: Szalai Béla, Magyar várak, városok, falvak metszeteken 1515–1850 (Ungarische Burgen, Städte und Dörfer auf Stichen 1515–1800). I. kötet A mai Magyarország (1. Bd., das heutige Ungarn), Budapest 2001. BHBl. 65, 2003, 55–56.

Tobler, Felix: A történelmi Magyarország atlasza és adattára 1914 (Atlas und Datenbestand des historischen Ungarns 1914) 2. Aufl., 247 S., Talma kiadó, Pécs 2003. BHBl. 65, 2003, 104.

Tobler, Felix: Über den Reichsfürstenstand der Familie Esterházy. BHBl. 65, 2003, 57–75.

Tobler, Felix: Wolfgang Meyer, Weinmuseum Burgenland Schloss Esterházy Eisenstadt. Katalog und Begleitbuch. Rötzer's Kuturführer/sic!/, 227 S., Eisenstadt 2003, BHBl. 65, 2003, 217–218.

Tobler, Felix: Znanstveni zbornik 1. edicija (Wissenschaftliches Sammelwerk, 1. Ausgabe), Eisenstadt 2002, 111 Seiten, BHBl. 65, 2003, 168.

Tóth Éva: A legfontosabb az, hogy elkészüljön a mű. Giczy János festőművésszel Tóth Éva beszélgetett. Várhely 9, 2003. 4. sz. 59–64.

Tóth Éva: Rengeteg még a tennivalóm. A 75 éves Adorján Attilával Tóth Éva beszélgetett. Várhely 9, 2003. 2. sz. 51–57.

Tóth Imre: Burgenland és Nyugat-Magyarország az osztrák–magyar kapcsolatokban (1922–1939). Limes 16, 2003. 6. sz. 119–141.

Tóth Imre: A konszenzus művészete – avagy a diplomácia technikái a nyugat-magyarországi kérdés kezelésében (1922–1929). SSz. 57, 2003, 20–39.

Tóth, Imre: Das Soproner Deutschtum nach der Volksabstimmung. München-Backnang, 2003, Hefte des Ungarndeutschen Sozial- und Kulturwerks e. V.

Tóth Imre: Lökkös János: Trianon számokban. Az 1910. évi népszámlálás anyanyelvi adatainak elemzése a történelmi Magyarországon. Püski, Budapest, 2000. 383 + 4 o. SSz. 57, 2003, 82–84.

Tóth Imre: A „Szebb jövő szivárványhídján” széplelkek és realisták a Nyugat-magyarországi kérdésről –1932–1936. In: Tóth László (szerk.): Arrabona 41, 2003, 249–268.

Tóth József: Búcsú Pagony Huberttől. EL 138, 2003, 124.

Tóth József (főszerk.): Természet és művészet. Győr-Moson-Sopron megyei Vadásznapi, Szany, 2003. augusztus 30. Sopron, 2003, Quint 16.

Tóth László (szerk.): Arrabona 41. 2003. Győr, 2003, Győr-Moson-Sopron megyei Múzeumok Igazgatósága 391.

Tönköl József: Üzenet az erekek. Winkler András harmadik verseskötetéről. In: Sarkady Sándor (szerk.): Soproni Füzetek 2003. 246–247.

Treuebrunnen in Ödenburg. NZ. 47, 2003. júl. 4.

Tuba László: Száz magyar falu könyvesháza. In: Tóth László (szerk.): Arrabona 41, 2003, 315–317.

[110](#) Tudományos Diákköri Konferencia. Fa. 51, 2003. 4. sz. 32.

Tüskés Tibor: A Sorsunk soproni száma. Várhely 9, 2003. 1. sz. 87–93.

Tüskés Tibor: Találkozás egy várossal. Első utazásom Sopronba. Várhely 9, 2003. 3. sz. 83–85.

Új szak- és továbbképzési központ. Magyar Asztalos és Faipar 2003. 12.sz. 17.

Útra készen. Ipari formatervezők diplomamunkáiból. Magyar Iparművészet 2003. 3. sz. 53–55.

Üzenet az erekek. EL. 138, 2003, 119.

Valétálás 2003. EL. 138, 2003, hátsó belső borító.

Valter Ilona: Hokkyné Sallay Marianne 70 éves. M. 47, 2003, 37–40.

Varga Imréné: Adatok a 20. századi soproni temetkezési vállalkozók történetéhez. SSz. 57, 2003,

247–262.

Varga F. János (főszerk.): Színes Magyarország a kezdetektől 1956-ig. Bp., 2003, Magyar Hivatalos Közlönykiadó Kft. 246.

Vargha Zsuzsa (lejegyezte): Egy kosár baba. Kovács Gombos Gábor Gergáczt Bertáról. Várhely 9, 2003. 2. sz. 75–80.

Vasas Edit (összeáll.): 14. Országos Érembiennálé Sopron, 2003. június 22–szeptember 8. (A kiállítást rendezte: Askercz Éva). Sopron, 2003, Sopron Megyei Jogú Város Önkormányzata 114.

Várady Géza: Életpálya-díj. 52 éves kiemelkedő munkásság az olajiparért. MOL Hírlap 25, 2003. 3. sz. 8.

Várady Géza: A magyar olajbányászat legendás személyisége: Buda Ernő. MOL Hírlap 25, 2003. 1. sz. 9.

Városi Ágnes: Szent és profán – az emberi élet fordulói. Kiállítás a soproni Lábasházban, 2002. április 28–június 9. SSz. 57, 2003, 263–266.

Vencel József (szerk.): Mikola Sándor Országos Tehetségkutató Fizikaverseny 1997–2001. Feladatok és megoldások. Sopron, 2003, Veremes Miklós Fizikus Tehetség-ápoló Alapítvány 344.

Viga Gyula – Holló Szilvia Andrea – Cs. Schwalm Edit (szerk.): Vándorutak – múzeumi örökség: Tanulmányok Bodó Sándor tiszteletére, 60. születésnapja alkalmából. Bp., 2003, 609.

Vigh Kálmán: Felsőbüki Nagy Pál részvétele az inszurrekcióban. Vasi Szemle 57, 2003, 582–590.

Víg Károly – Ilon Gábor: Savaria. A Vas Megyei Múzeumok Értesítője. 2002. 27. Szombathely, 2003, Linea Ny. 368.

Viniczai Sándor: Pannonhalmi, soproni bortúra. Magyar Mezőgazdaság 58, 2003. nov. 12, 46. sz. 18–19.

Visy Zsolt (szerk.): Magyar régészet az ezredfordulón. Bp., 2003, NKÖM–Teleki László Alapítvány 486.

Vogel András fotóművész kiállítása. Profi fa 10, 2003. 4. sz. 6.

Voit Pál: A soproni toronyzenésztől Bartók Béláig. Hét nemzedék szilvafák nélkül. Családi krónika. Bp., /2003/, Argumentum 194.

Wagner István: „Birtokomban van néhány ritkaság...” Az Esterházy-kincstár titkai Fraknó várában. Magyar Iparművészet 2003. 4. sz. 20–21.

Wallner Ákos: Köszöntjük a 70 éves Verő József akadémikust. SSz. 57, 2003, 389–390.

Wallner György: Kultúrtörténeti böngésző a Rábaköz és Beled történetéhez. Sopron, 2000. SSz. 57, 2003, 309–310.

Wehner Tibor: „Amiért festeni egyáltalán érdemes”. Károlyi Ernő festőművész soproni gyűjteményes kiállítása. Várhely 9, 2003. 1. sz. 77–79.

Wehner Tibor: Körmendi Galéria – Budapest, Sopron. Körmendi Annával Wehner Tibor beszélgetett. Várhely 9, 2003. 2. sz. 59–64.

Weintage in Ödenburg. NZ. 47, 2003. máj. 30.

Wendelberger, Gustav: Emlékezés Csapody Istvánra. Kitaibelia 8, 2003. 1. sz. 27.

Werke zu biblischen Themen in Ödenburg. NZ. 47, 2003. júl. 18.

111Wesztergom, V/iktor/ (Ed.): Geophysical Observatory Reports of the Geodetic and Geophysical Research Institute of the Hungarian Academy of Sciences Year 1999–2001. Nagycenk Geophysical Observatory. Sopron, 2003, GGKI 174.

Who is Who Magyarországon. Életrajzi enciklopédia 1. kiadás 2003. Zug, 2003, Who is Who, Verlag für Personenenzyklopädien AG. 1344.

Winkler András: A Műhl-tanítványok tárlata elé. In: Sarkady Sándor (szerk.): Soproni Füzetek 2003. 143–147.

Winkler András: Szerencsés-e a13-as szám? Magyar Asztalos és Faipar 2003. 8. sz. 5.

Winkler Gábor: Öröm és ürm Sopronban. MÉP. 2003. 3. sz. 17–18.

Winkler Gábor: A soproni Kaszinó építéstörténete. SSz. 57, 2003, 174–193.

Winkler Gábor: Új házak történeti környezetben. MÉPi. 53, 2003, 154–162.

Wohnheim für junge Behinderte in Ödenburg. NZ. 47, 2003. jún. 20.

Závoti József – Bányai László – Papp Gábor (szerk.): Geomatikai Továbbképző Szeminárium Sopron, 2002. október 17–18. Sopron, 2003, MTA FKK Geodéziai és Geofizikai Kut. Int. 349.

Zentai László: Közreadott emlékezések. Bösze Balázs: Naplórészletek. Várhely 9, 2003. 2. sz. 84–86.

Zétényi Zoltán: Kell egy lap! Erdőgazdaság és Faipar a Magyar Mezőgazdaság melléklete 2003. júl. 8.

Zsámboki László: Száz éve született dr. Szádeczky-Kardoss Elemér professzor, az NME első rektora. BKL-B. 136, 2003, 457–458.

Zsirai László: Bösze Balázs: Naplórészletek. In: Sarkady Sándor (szerk.): Soproni Füzetek 2003. 250–251.

2005. LIX. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Munkatársaink

Munkatársaink

Csekő Ernő főlevéltáros, Soproni Levéltár, 9401 Sopron, Pf. 82.

Domonkos Ottó ny. múzeumigazgató, Soproni Múzeum, 9401 Sopron, Pf. 68.

Dominkovits Péter főlevéltáros, Soproni Levéltár, 9401 Sopron, Pf. 82.

Hárs József ny. statikus, 9400 Sopron, Deák tér 21-23.

Kubinszky Mihály ny. egyetemi tanár, 9400 Sopron, Kökényes köz 3.

Kücsán József néprajzkutató, Soproni Múzeum, 9401 Sopron, Pf. 68.

Mastalirné Zádor Márta könyvtárigazgató, Soproni Egyetem,
9400 Sopron, Bajcsy-Zsilinszky út 4.

Stánitz Antal ny. tanító, 9472 Újkér, Fő u.

Tóth Sándor helytörténész, 8878 Lovászi

2005. LIX. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / 112 INHALTSVERZEICHNIS

112 INHALTSVERZEICHNIS

NEUBEGINN DER ÖDENBURGER RUNDSCHAU VOR 50 JAHREN

Ottó Domonkos: 50 Jahre Ödenburger Rundschau. Wiederbeginn von 1955

VOR 60 JAHREN GESCHEHEN

Ernö Csekő: Angaben und Quellen über die wirtschaftliche Vernichtung des Ödenburger Judentums

Drei Schriftstücke – drei Schicksale

Endre Csatkai: Ich wurde in Kópháza (Kobersdorf) befreit

Stella Andrassy-Kuylenstierna: Die Pušta brennt (Auswahl). Vorwort: Sándor Tóth Übersetzung: I Turbuly

Antal Stánitz: Die Unbilden eines Präparanden

KLEINE MITTEILUNGEN

Mihály Kubinszky: Bericht über die Tätigkeit des Ödenburger Stadtverschönerungsvereines im Jahre 2004

BÜCHERSCHAU

József Kücsán: Melinda Égető (Red.): Weinberggesetze und Weinbaupflanzenbriefe aus den Komitaten C und Sopron (1551–1843). Budapest, 2004.

Péter Dominkovits: Károly Hanzmann: Situationsbericht und Angaben zur Geschichte der Ödenburger evangelischen Gemeinde 1900–1950. I–II. Sopron, 2000 und 2003.

Mihály Kubinszky: Gyula Lovas: „Luftschutz, Achtung! Sopron...” Sopron, 2003.

József Hárs: Sándor Sarkady jun.: Luftschlachten, Luftereignisse in 1944–1945 im Komitat Sopron

Márta Mastalír-Zádor: Die Bibliographie von Ödenburg für das Jahr 2003

Végjegyzet

1 (Megjegyzés - Popup)

A Soproni Levéltár a Soproni Szemle levelezését a SL. XXVIII/13. 1-3 jelzet alatti dobozokban őrzi. A Soproni Levéltárban van letétbe helyezve Mollay Károly levelezése is. A Csatkai-hagyatékban fellelhető dokumentumokat a Soproni Múzeum Helytörténeti Gyűjteményében találhatjuk.

2 (Megjegyzés - Popup)

Csatkai Endre feljegyzése a Soproni Szemle történetének alakulásáról. Valószínűleg Benda Kálmánhoz írott levél melléklete 1963 áprilisában. SL XXVIII/13. 1.

3 (Megjegyzés - Popup)

Darvas József népművelési miniszterhez írott felterjesztés a Soproni Szemle újbóli megjelentetése ügyében. 1954. július 10. SL XXVIII/13. 3.

4 (Megjegyzés - Popup)

SL XXVIII/13. 1.

5 (Megjegyzés - Popup)

Győr-Sopronmegyei Hírlap, X. évf. 1954. november 16. 1. p.

6 (Megjegyzés - Popup)

Peéry Rezső: Levél Sopron sebeiről. Csillag, 1954. november, 2172–2175. pp.

7 (Megjegyzés - Popup)

SL XXVIII./13. 1.

8 (Megjegyzés - Popup)

uo.

9 (Megjegyzés - Popup)

uo. 13. 1; 13. 3.

10 (Megjegyzés - Popup)

uo.

11 (Megjegyzés - Popup)

SL XXVIII/13. 2.

12 (Megjegyzés - Popup)

A Soproni Városi Tanács VB. jegyzőkönyve ide vonatkozó bejegyzésének másolata a SL XXVIII/13. 1-ben.

13 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Városi Tanács VB. jegyzőkönyve, 1955. 13. p.

14 (Megjegyzés - Popup)

SL XXVIII/13. 3.

15 (Megjegyzés - Popup)

uo.

16 (Megjegyzés - Popup)

SL. XXVIII/13. 1.

17 (Megjegyzés - Popup)

SL. XXVIII/13. 3.

18 (Megjegyzés - Popup)

SL XXVIII/13. 1.

19 (Megjegyzés - Popup)

Magyarország történelmi kronológiája. Főszerk. Benda Kálmán. IV. kötet 1944–1970. Budapest, 1983. 1074. p.

20 (Megjegyzés - Popup)

Ld. fentebb a 2. jegyzetet.

21 (Megjegyzés - Popup)

SL XXVIII/13. 1.; 13. 3.

22 (Megjegyzés - Popup)

uo.

23 (Megjegyzés - Popup)

SSz. 3. (1939) 273–289.

24 (Megjegyzés - Popup)

SSz. 4. (1940) 17–23.

25 (Megjegyzés - Popup)

A kötet 1953-ban jelent meg, együttműködésben a kötet jórészét kitevő műemléki fejezetek szerzőivel, Csatkai Endrével és Dercsényi Dezsővel, akik a nagy vállalkozás elismeréseként megosztott Kossuth-díjban részesültek 1954-ben.

26 (Megjegyzés - Popup)

SL XXVIII/13. 1.

27 (Megjegyzés - Popup)

SSz. 9 (1955) 1.

28 (Megjegyzés - Popup)

SSz. 9 (1955) 5–12.

29 (Megjegyzés - Popup)

SL XXVIII/13. 1.

30 (Megjegyzés - Popup)

uo.

31 (Megjegyzés - Popup)

uo.

32 (Megjegyzés - Popup)

uo.

33 (Megjegyzés - Popup)

SL XXVIII/13. 2.

34 (Megjegyzés - Popup)

uo.

35 (Megjegyzés - Popup)

SL XXVIII/13. 1.

36 (Megjegyzés - Popup)

uo.

37 (Megjegyzés - Popup)

SL XXVIII/13. 3.

38 (Megjegyzés - Popup)

uo.

39 (Megjegyzés - Popup)

SL XXVIII/13. 2.

40 (Megjegyzés - Popup)

SL XXVIII/13. 3.

41 (Megjegyzés - Popup)

SL XXVIII/13. 1.

42 (Megjegyzés - Popup)

Irodalmi Újság 1956. március 10. 3. p.

43 (Megjegyzés - Popup)

SL XXVIII/13. 3.

44 (Megjegyzés - Popup)

uo.

45 (Megjegyzés - Popup)

Vasi Szemle 1958. I. 149–150.

46 (Megjegyzés - Popup)

SSz. 13 (1959) 333–334.

47 (Megjegyzés - Popup)

Pesoldt Ferenc: Soproni Szemle vagy szemlélet. Népművelés 1956. május, 13. p.

48 (Megjegyzés - Popup)

Horváth József: Egy olvasó megjegyzései a Soproni Szemlééről. Kisalföld, 1959. február 12. 8. p.

49 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Múzeum Helytörténeti Gyűjteménye, Csatkai-levelezés, M. 10.

50 (Megjegyzés - Popup)

SL XXVIII/13. 3.

51 (Megjegyzés - Popup)

SL XXVIII/13. 1.

52 (Megjegyzés - Popup)

uo.

53 (Megjegyzés - Popup)

SL XXVIII/13. 2.

54 (Megjegyzés - Popup)

SSz 13. (1959) 289. skk.

55 (Megjegyzés - Popup)

Megyénk győri és mosoni részére, illetve a szomszédos megyékre vonatkozóan ld.: *Berkes Tímea: A*

Győr-Moson-Pozsony megyei zsidók története 1944-ben. In: Holocaust füzetek 5. (1997), 6–42.; *Mayer László*(összeáll.): Források a szombathelyi gettó történetéhez, 1944. április 15. – 1944. július 30., Vas megyei levéltári füzetek 7., Szombathely, 1994.; *Németh László – Paksy Zoltán*: Együttélés és kirekesztés. Zsidók Zala megye társadalmában 1919–1945. Zalaegerszeg, 2004. (megfelelő részei 356–562.); Megyei feldolgozásokra, forráskiadványokra is támaszkodó országos hatókörű forrásgyűjtemény: *Katona Csaba* et al. (összeáll.): Emlékezz! Válogatott levéltári források a magyarországi zsidóság üldöztetésének történetéhez 1938–1945. Budapest, 2004.

56 (Megjegyzés - Popup)

Itt jegyezzük meg, hogy Hiller István adatai szerint ekkor 1477 soproni zsidót deportáltak, míg Horváth Zoltán, más jellegű kimutatásra hivatkozva, több mint 2000 helyi zsidó deportálásáról ír. *Hiller István – Németh Alajos*: A háború és felszabdalás krónikája (Sopron, 1944–1945). SSz. 32. (1978) 207.; *Horváth Zoltán*: Soprontól Auschwitzig (A nyugat és dél-dunántúli zsidóság deportálásának terve). SSz. 49 (1995) 46.

57 (Megjegyzés - Popup)

Horváth 1995. 38–46.

58 (Megjegyzés - Popup)

Varga Imréné (összeáll.): Dokumentumok a zsidóság üldöztetésének történetéhez (Iratok a Győr-Sopron megyei levéltárból II.), Holocaust Magyarországon sorozat, Budapest, 1994., *Hiller István*: A soproni és Sopron megyei zsidók utolsó állomása 1944-ben. SSz. 18. (1964) 344–348.

59 (Megjegyzés - Popup)

Könyvészeti adataikat ld. a tanulmány megfelelő részénél.

60 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Hírlap 1944. október 15. 3. p.

61 (Megjegyzés - Popup)

Írásunk alapvetően a soproni levéltárban található Sopron Város Polgármesteri Hivatala iratanyagának, – azon belül is elsősorban a zsidókkal kapcsolatos intézkedéseket, ügyeket összefoglalóan tartalmazó akta anyagára –, valamint a Soproni Hírlap megfelelő számaira támaszkodik.

62 (Megjegyzés - Popup)

E témában Zala megyére vonatkozóan több forrást közöl *Németh – Paksy* 2004.

63 (Megjegyzés - Popup)

Természetesen e szempontból az ország (nagy)ipari kapacitásának német szolgálatba állítása volt az igazán jelentős. Erre is ld.: *Kádár Gábor – Vági Zoltán*: Aranyvonat. Fejezetek a zsidó vagyon történetéből. Osiris, Budapest, 2001.

64 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Hírlap 1944. március 31. 1. p

65 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Hírlap 1944. április 7. 1. p.

66 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Hírlap 1944. április 22. 2. p.

67 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Hírlap 1944. július 13. 3. p.

68 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Hírlap 1944. április 16. 1. p.

69 (Megjegyzés - Popup)

A fényképek a Soproni Múzeum fotógyűjteményének részei.

70 (Megjegyzés - Popup)

Polgármesteri Hivatal 1944. május 1-i névjegyzéke a bezárt üzletekről, Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltára (továbbiakban: SL) IV/B/1404. Sopron Város Polgármesteri Hivatalának iratai (PH) IX. 100/1944. 139–142. pag.

71 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Hírlap 1944. április 5. 3. p., A rendelet azonban előírta a lezárt üzletek tulajdonosainak, hogy a keresztény alkalmazottak járandóságait tovább folyósítsák. 50500/1944. K.K.M. rend. SL PH IX. 100/1944. 65–67. pag.

72 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Sajtóvállalat Rt. április 27-i levele, Soproni Kereskedelmi és Iparkamara 5491/1944. (V. 3.) sz. átirata, 8897/1944. (V. 5.) sz. polgm. i., SL PH IX. 100/1944. 150–154. pag.

73 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Hírlap 1944. május 10. 3. p, június 22. 5. p. ill. 11203/1944 (VI. 20.) sz. polgm. i., SL PH IX. 100/1944. 361. pag.

74 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Hírlap 1944. április 26. 4. p, 29. 5. p.

75 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Hírlap 1944. május 9. 4. p, június 6. 4. p, 15. 3. p, 22. 4. p.

76 (Megjegyzés - Popup)

SL IX. 100/1944. 646–656. pag.

77 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Hírlap 1944. május 7. 3. p, 14. 3. p.

78 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Hírlap 1944. június 23. 1. p., A főispán többször is a gettóba költöztetésüket kérte számon Kamenszky polgármesteren. A tiszti főorvos május 26-i (568/1944. sz.) kimutatása szerint 17 zsidó orvos volt a városban. A főispán 338/1944. (V. 17. ill. VI. 12.) sz. átiratai, SL PH IX. 100/1944. 280–284. pag.

79 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Hírlap 1944. április 16. 1. p.

80 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Hírlap 1944. április 18. 3. p

81 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Hírlap 1944. május 4. 4. p, 20. 3. p., Összehasonlításként ezek a számok az egész megye esetében 1276 bejelentés, illetve 35 millió P voltak. Soproni Hírlap 1944. május 26. 3. p.

82 (Megjegyzés - Popup)

A soproni rendőri büntetőbíró 1253/1944. (VIII. 4.) sz. ítélete, SL PH IX. 100/1944. 170–171. pag.

83 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Hírlap 1944. május 17. 1. p, június 25. 6. p.

84 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Hírlap 1944. június 27. 3. p

85 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Hírlap 1944. május 11. 2. p, 26. 3. p, 31. 2. p, június 1. 3. p.

86 (Megjegyzés - Popup)

Vélhetően ezt említi Weinberger Ernő is visszaemlékezésében, amikor arról beszél, hogy a rabbi feleségének ékszereit egy adventista prédikátorra bízta, akit utóbb feljelentettek, és mindkettőjüket kegyetlenül megverték. Ld. *Szende Katalin*: „Ember az embertelenségben“ Interjú Weinberger Ernővel, a háború előtti utolsó soproni zsidó tanítóval. SSz. 49. (1995) 62.

87 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Hírlap 1944. június 14. 3. p, 16. 2. p, 17. 3. p.

88 (Megjegyzés - Popup)

A motozásokat, a testüreges átvizsgálását a június 22-i siófoki értekezleten ismertetett deportálási tervet írta elő. A tervet közli: *Horváth* 1995. 40–44. p., Ezen embertelen cselkedetekről ld. a következő korabeli feljegyzéseket, visszaemlékezéseket: *Varga Imréné*: Dr. Házi Jenő hagyatéka a Soproni Levéltárban. In: Házi Jenő emlékkönyv. Szerk.: Dominkovits Péter – Turbulý Éva, Sopron

1993. 57–58.; *Becht Rezső*: Levelek Európából (részlet) SSz. 49. (1995) 70–72., *Hiller* 1964. 344–348., *Németh Alajos*: Sopron könnyes-véres dátumai. Sopron, 1993. 20–24.; *Hiller–Németh* 1978. 125–128, 193–209. Bár soproni adatokkal nem rendelkezünk, nem érdektelen, és viszonyításra is lehetőséget ad az az elszámolás, amely a sorponinál kisebb létszámú csornai gettó kiürítése során végzett személymotoszás eredményéről számol be. A csendőrök arany- és ezüsttárgyak mellett 39.246 P értékű készpénzt vettek el a zsidóktól. *Közli: Varga* 1994. 23–25.

89 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Hírlap 1944. június 7. 2. p, 14. 3. p.

90 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Hírlap 1944. augusztus 6. 6. p, 13. 2. p, 14. 3. p, 20. 2. p., szeptember 20. 4. p, 30. 4. p.

91 (Megjegyzés - Popup)

A polgármester 14378/1944. (VII. 10.) sz. felirata a főispánnak, SL PH IX. 100/1944. 480. pag.

92 (Megjegyzés - Popup)

ld. *Németh* 1993. 20. Az Új Sopronvármegye 1944. július 1-től már nem jelent meg.

93 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Hírlap 1944. április 28. 4. p., május 18. 4. p, július 15. 3. p.

94 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Hírlap 1944. április 21. 1. p, május 28. 3. p.

95 (Megjegyzés - Popup)

A polgármester 14378/1944. (VII. 10.) sz. felirata a főispánnak, SL PH IX. 100/1944. 480. pag. (Közli: *Varga* 1994. 19–20.)

96 (Megjegyzés - Popup)

A 31100. és 31180/1944. sz. BM rendelet alapján a pénzügyigazgatóság által végrehajtott leltározáshoz a város részéről a polgármester május 26-án dr. Márai Lajos közgyámot és Máhr Károly városi díjnokot rendelte ki, akiknek többek közt a feladatuk volt, hogy a város részéről már leltározott zsidó ingóságok jegyzékét a pénzügyigazgatónak bemutassák. Soproni Hírlap 1944. május 18. 4. p., 10237(10463)/1944. sz. polgm. i. SL PH IX. 100/1944. 263–265. pag.

97 (Megjegyzés - Popup)

A pénzügyigazgatóság július 7-i átiratában zár alá vett üzletek (üzemek) kivételével a többi zsidó vagyron szoros zár alá vételével szerette volna megbízni a városi hatóságokat, amit a polgármester elutasított és a pénzügyigazgatóságnak alárendelt adóhivatal személyzetét ajánlotta erre a célra. A pénzügyigazgató újabb (július 21-i), már csak „megfelelő számú ember” kirendelésére vonatkozó kérelmére a polgármester a pénzügyigazgatónak engedélyezte tanárok, tanítók és fizikai munkások – népforgalmi nyilvántartón keresztül történő – igénybevételét. 52. fön/1944. és 15314/1944./II. (VII. 21.) sz. püig. i. ill. 11890/1944./II. (VII. 20.) és 15613/1944./III. (VII. 26.) sz. polgm. i., SL PH IX. 100/1944. 365–368, 498–500. pag.

98 (Megjegyzés - Popup)

16043/1944./II. sz. püig. i., SL PH IX. 100/1944. 748–749. pag.

99 (Megjegyzés - Popup)

Főispán ad.52/el.1944. (VIII.12.) sz. leirata a polgármesternek, SL PH IX. 100/1944. 675–679. pag., Soproni Hírlap 1944. augusztus 17. 3. p, 18. 3. p, 19. 3. p.

100 (Megjegyzés - Popup)

17758/1944. sz. polgm. i., SL PH IX. 100/1944. 743. pag.

101 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Hírlap 1944. augusztus 9. 3. p.

102 (Megjegyzés - Popup)

A pénzügyigazgató 16043/1944.II. (VIII. 31.) sz. átirata a polgármesternek, SL PH IX. 100/1944. 748–749. pag.

103 (Megjegyzés - Popup)

15329/1/1944./II. (IX. 7.) sz. püig. i., SL IV/B/401. Sopron vármegye főispánjának i. (Főisp.) 618/1944.

104 (Megjegyzés - Popup)

11891/1944./II. (VI. 30.) sz. polgm. i., 15303/1944./II. (VIII. 26.) sz. püig. i., SL PH IX. 100/1944. 372, 983. pag.

105 (Megjegyzés - Popup)

1293/4/1944. (VII. 22.) sz. soproni rendőrkapitányság i., SL PH IX. 100/1944. 1368. pag.

106 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Hírlap 1944. augusztus 13. 4. p, A neológ zsinagóga Templom u. 23. sz. alatt álló épülete a háborúban elpusztult.

107 (Megjegyzés - Popup)

15303/1/1944./II. (VIII. 31.) és 16414/1/1944./II. (IX. 27.) sz. püig. átirat, 18066/1944. (VIII. 29.) sz. polgm. i., honvéd állomásparancsnokság 1133/1944. és 1284/1944. sz. i., SL PH IX. 100/1944. 862, 980–982, 984–986. pag.

108 (Megjegyzés - Popup)

A bóranyaggazdálkodási kormánybiztos 3150/1944/29. (VI. 2.) sz. leirata ill. leltárak, SL PH IX. 100/1944. 513–519. pag.

109 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Hírlap 1944. szeptember 14. 4. p, október 15. 3. p.

110 (Megjegyzés - Popup)

Hiller 1964. 348.

111 (Megjegyzés - Popup)

10463. sz. polgm. i., BM 31455/XXI.res./1944. sz. leirata, SL PH IX. 100/1944. 263–266. pag.

112 (Megjegyzés - Popup)

A kormánybiztos, a polgármester és a pénzügyigazgató etárgyú levelei, SL PH IX. 100/1944. 819–835. pag.

113 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Hírlap 1944. augusztus 3. 3. p.

114 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Hírlap 1944. augusztus 26. 3. p., Maár Károly levéltári kezelő polgármesternek címzett 1944. augusztus 21-én kelt felterjesztése, 17462/1944. (VIII. 21.) ill. 18920/1944. (IX. 18.) sz. polgm. i., SL PH IX. 100/1944. 967–974. pag.

115 (Megjegyzés - Popup)

Becht 1995. 70. p, Kádár–Vági 2001. 36.

116 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Hírlap 1944. július 20. 2. p, szeptember 7. 2. p.

117 (Megjegyzés - Popup)

A zsidó orvosok elhagyott lakásait, illetve rendelőiket a polgármester keresztény magán- és hatósági orvosoknak rendelte ki – amennyiben azok igényt tartottak rájuk. Rácz Dezső soproni orvos röntgenkészülékét május 26-án pl. az Erzsébet Kórház javára utalta ki. 10594/1944./II. és 10595/1944./II. (V. 26.) sz. polgm. i., SL PH IX. 100/1944. 272, 274. pag.

118 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Hírlap 1944. augusztus 13. 6. p, szeptember 7. 2. p.

119 (Megjegyzés - Popup)

A katonaság részéről növekvő igényt jelzi, hogy míg augusztus 17-én a 15 Új utcai ház mellett csak 21 ház igénybevételeivel számoltak, augusztus 31-én már ennek kétszeresével, 42-vel. 17534 (VIII. 17. és VIII. 31.) sz. polgm. i., SL PH IX. 20/1943., Itt jegyezzük meg, hogy az 1944. évi lakásügyekkel kapcsolatos, 4 doboznyi irat az IX. 20/1943. alapszámon található. Összehasonlításképpen: a Gyöngyös város polgármesteri iratai között található, zsidó üzletre, lakásra, árúkészletre és egyéb tárgyakra vonatkozó kérelmek 36 doboznyi iratot tesznek ki. Kádár – Vági 2001. 255.

120 (Megjegyzés - Popup)

SL PH IX. 20/1943.

121 (Megjegyzés - Popup)

A bútorigénylések számából közel 500 már 1945-ben érkezett.

122 (Megjegyzés - Popup)

Soron kívül utalták ki pl. a H.V.D. német parancsnokság számára július 18-án Rácz Dezső orvos Kisfaludy u. 2. alatti lakásának tárgyait. SL IX. PH 100/1944. 501. pag.

123 (Megjegyzés - Popup)

SL PH IX. 100/1944. 1386–1420. pag.

124 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Hírlap 1944. május 4. 3. p.

125 (Megjegyzés - Popup)

16016/1/1944. sz. püig.-i hirdetés, SL PH IX. 100/1944. 727–730. pag. ill. Soproni Hírlap 1944. szeptember 6. 5–6. p.

126 (Megjegyzés - Popup)

E tárgyban a legutolsó közlést ld. Soproni Hírlap 1944. szeptember 3. 2. p., Egyébként a pénzügyigazgatóság felhívta a lakosság figyelmét, hogy a zsidó üzletek ingóságaira vonatkozóan a szeptember 6-i hirdetés előtt beadott kérelmeket nem veszik figyelembe. Soproni Hírlap 1944. szeptember 6. 5–6. p.

127 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Hírlap 1944. szeptember 10. 7. p.

128 (Megjegyzés - Popup)

SL PH IX. 100/1944. 434, 573. pag.

129 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Kereskedelmi és Iparkamara 10224/1944. sz. határozata, SL PH IX. 100/1944. 612. pag.; Soproni Hírlap 1944. augusztus 26. 3. p.

130 (Megjegyzés - Popup)

A pénzügyigazgatóság több körben is arról tájékoztatta a polgármestert, hogy a zsidók vagyonbejelentéseiből ezeket nem lehet összeállítani. 14881/1-2/1944./II. (VII. 30. és VIII. 16.) sz. püig. i., 16634/1944. (VIII. 4.) és 16648/1944./IV. sz. (VIII. 12.) polgm. i., SL PH IX. 100/1944. 620–624, 723–725. pag.

131 (Megjegyzés - Popup)

Az 1944. augusztus 24–26. között a pénzügyigazgatóság részéről értékesítésre a polgármesteri hivatalnak átadott romlandó áruk leltárát ld. SL PH IX. 100/1944. 904–925. pag.

132 (Megjegyzés - Popup)

SL PH IX. 100/1944. 1001–1002. pag.

133 (Megjegyzés - Popup)

Pl.: SL PH IX. 100/1944. 952–953. pag.

134 (Megjegyzés - Popup)

Példának okáért a Hoffmann Gyuláné üzletéből október 28-án eladott romlandó áruk leltárában a következőket olvashatjuk a 7–12. tételnél: „7. *vaspor 200 db*, 8. *rajzszőg 35 doboz*, 9. *vegyes dugó 300 db*, 10. *vasakasztó 21 db*, 11. *villanylámpa 7 db*, 12. *teaszűrő 2 db*” SL IX. 100/1944. 1294–1295. pag.; A papréti gettóból szeptemberben és októberben különböző kereskedőknek szállított áruk leltárait ld. SL PH IX. 100/1944. 1007–1048. pag.

135 (Megjegyzés - Popup)

Ezek alól kivételt csak a bombakárosultak és a hadműveleti területekről menekülők legszükségesebb lakberendezési és használati tárgyakkal való ellátása képezett. Egyébként a kormánybiztosság 1944. június 1-től működött. *Kádár-Vági* 2001. 33.

136 (Megjegyzés - Popup)

17044/3/1944./II. (XI. 14.) sz. püig. i., SL PH IX. 100/1944. 1326. pag.; *Hiller* 1964. 344. p.

137 (Megjegyzés - Popup)

15329/1/1944./II. (IX. 7.) sz. püig. i. ill. 15997/1944./II. (VIII. 2.) sz. polgm. i., SL Főisp. i. 618/1944.

138 (Megjegyzés - Popup)

A pénzügyigazgató más alkalmakkor tett leírása szerint egy-egy lakás leltára átlagosan 600–800 tételből állt. A pénzügyigazgató polgármesternek címzett, 16043/1944./II. (VIII. 31.) sz. átírat, SL PH IX. 100/1944. 748–749. pag.

139 (Megjegyzés - Popup)

Ezzel ellentmondani látszik a polgármester április 8-i, belügyminiszternek (6675/1944.) írt jelentése, amelyben jelzi, és egyben kifogásolja, hogy Székesfehérvárról, a német katonai rendőrség (Geheimstaatspolizei) részéről április 7-én érkezett SS-hadnagy az izraelita hitközségek feloszlításáról és a zsidótanács megalakításáról rendelkezett. Közli: *Varga* 1994. 12–14., ld. még *Horváth* 1995. 39.

140 (Megjegyzés - Popup)

A zsidótanács összetétele, amikor annak a kitért zsidók képviselőjében dr. Hacker Béla téglagyáros is tagja lett, a következő volt: *elnök*: Rosenheim Zsigmond kereskedő, *tagok*: Goldschmied Sándor nyomdász, dr. Hacker Béla, Krammer Viktor magántisztviselő, Dr. Krausz Béla ügyvéd, Dr. Lederer Manó ügyvéd, Rosenberger József kereskedő, Steiner Emil téglagyáros, *titkár*: Paschkusz Salamon fegyintézeti lelkész, *tanácsadók*: Goldschmiedt Szigfrid orthodox, Krausz Mihály neológ hitközségi elnök. SL PH IX. 100/1944. 420. pag., (Közli: *Varga* 1994. 14–15.)

141 (Megjegyzés - Popup)

A szóban forgó rendelet április 21-i kiadását valóban megelőzve, Sopronban már április 12-én, pár

nappal rádióengedélyek postán történő bejelentését előíró M.E. (IV. 7.) rendelet megjelenését követően sor került a zsidók birtokában lévő rádiók beszolgáltatására. A postának 166 db rádió lett bejelentve, amivel szemben végül 207 db került beszolgáltatásra. A Levente Otthonban (Szt. György u. 16.) tárolt rádiókból többek közt a SFAC, Maria Josephinum Intézet, a vízmű, pénzügyigazgatóság, postaigazgatóság, leventeparancsnokság, rendőrség részesült. A rádiókból a honvédség mellett 5 készülék a Gestaponak is jutott. Május 5-i keltezéssel összeállított lista a beszolgáltatott és kiutalt rádiókról, SL PH IX. 100/1944. 107–121. pag.

142 (Megjegyzés - Popup)

A későbbiekben, 1944 szeptember közepén a használatra kiutalt rádiókat felsőbb utasításra beszedték. Az egykori nyilvántartásban szereplő 204 rádióból azonban csak 133-at szolgáltattak vissza. A postahivatalon szeptember 19-én felvett jegyzőkönyv tanúsága szerint 6 db társadalmi szervezeteknél, 55 db honvéd alakulatoknál, 10 pedig a német véderőparancsnokságnál maradt. Kimutatások a rádiókról, SL PH IX. 100/1944. 696–704. pag.

143 (Megjegyzés - Popup)

A Tárgyalt időszakban Kozma Antal volt a tanfelügyelő.

144 (Megjegyzés - Popup)

A fogalmazványban eredetileg május 15-i dátum szerepel, melyet tollal javítottak át 20-ára.

145 (Megjegyzés - Popup)

A belvárosban zsidók által lakható területek ekkor a következők voltak: a szűkebb óváros, tehát a Várkerület, Széchenyi tér és Színház u. által körülölelt terület (a Széchenyi tér és Petőfi tér nem), az Újteleki, Torna, István bíró és Ötvös utcák, valamint a Rákóczi Ferenc u. 56. sz. ház. Soproni Hírlap 1944. május 16. 3. p.

146 (Megjegyzés - Popup)

A május 28-án megjelent rendelet a zsidóknak a Papréttel határos Torna u-ba való költözésüket is, míg a június 13-i rendelet szerint Ötvös u. 15. ill. a Fegyvertár u. 5 sz. (zsidó imaház és hitközség) alatti épületekbe való költözésüket is megengedte. Soproni Hírlap 1944. május 28. 3, június 13. 3. p.

147 (Megjegyzés - Popup)

Az Új utca két végét június 10-én zárták le láncsal. A papréti gettó palánkkerítésének elbontása végül 1945. június végén, július elején történt meg. Soproni Hírlap 1944. június 11. 5. p. ill. a városi mérnök 1945. július 3-i irata (polgm. i. ad. 15788/1944.) SL PH IX. 100/1944. 1370. pag.; Az Új utcai átjárók befalazásait 1944. augusztus végén kezdték bontani. Soproni Hírlap 1944. augusztus 27. 5. p.

148 (Megjegyzés - Popup)

Ezek a Várkerület 62., 74, 84, és 88. sz. épületek voltak. A Szent György u. 2, 4, 6. és 18. sz. házak kapuit kellett befalazni.

149 (Megjegyzés - Popup)

Mint a tanulmányban írtam, a gettókból június 29-én a gyűjtőtárborba szállításuk, július 5-én pedig deportálásuk történt meg.

150 (Megjegyzés - Popup)

A rádiókkal illetve fegyverekkel együtt történő beszolgáltatásukra április 12-én került sor. A fényképezőgépeket a városi gazdasági hivatalhoz kellett leadni. Soproni Hírlap 1944. április 12. 3. p.

151 (Megjegyzés - Popup)

Ezzel kapcsolatosan ld. a tanulmány *III. A zsidó vagyon leltározása* c. fejezetét.

152 (Megjegyzés - Popup)

Az ezeket korlátozó központi rendelet május 20-án látott napvilágot. Pl. filmvetítést zsidóknak csak külön, zárt előadáson lehetett (volna) tartani. Soproni Hírlap 1944. május 20. 1. p.

153 (Megjegyzés - Popup)

Eredetileg e mondat a következőképpen folytatódott: „... mert ilyenek kijelölését a zsidók tanácsa tőlem nem kérte.”

154 (Megjegyzés - Popup)

Gallassy rendőrkapitány rendelete értelmében zsidók csak tíz óra után vásárolhattak a piacon. Soproni Hírlap 1944. május 20. 2. p.; Június 4-i hatállyal egy központi rendelkezés napi két órában korlátozta a zsidóknak nyíltárúsítási üzletekben történő vásárlásaikat. A polgármester június 6-án kelt rendeletével (11674/1944. sz.) de. 10–12 óra közt határozta meg ezt a terminust. SL PH IX 100/1944. 255. pag.

155 (Megjegyzés - Popup)

A május 16-án napvilágot látott polgármesteri rendelet szerint először a városháza katonai osztályán kellett bejelenteni – május 20-ig – a motorkerékpárokkal együtt a kerékpárokat, valamint a „használatatlan és guminélküli roncsokat”, amit május 22-i hatállyal beszolgáltatási kötelezettség követett. A leadásra kerülő kétkerekűeket a malátagyárba kellett vinni. Ettől fogva a zsidók számára tilos volt a kerékpározás. Soproni Hírlap 1944. május 16. 3. p., Azonban a pénzügyigazgatóság 1945 januárjában (17019/3/1944./II. /I.18./ sz. i.) a használatra átadott kerékpárok és írógépek Paprét u. 26. alatti raktárba történő beszolgáltatását rendelte el. A városháza ennek január 23-án eleget is tett. (1543/1945./II. sz. polgm. i., SL PH IX. 100/1944. 1228, 1234. pag

156 (Megjegyzés - Popup)

A Soproni Hírlap 1944. június 1-i számában (2. p.) számolt be a zsidók írógépeinek beszolgáltatásáról, megjegyezve, hogy a rendőrkapitányságon felszobányi terjedelemben felhalmozott írógépek majd közhivatalok közt kerülnek szétosztásra.

157 (Megjegyzés - Popup)

A rádiókkal és fényképezőgépekkel együtt történő beszolgáltatására április 12-én került sor. A fegyvereket a rendőrkapitányságon kellett leadni. Soproni Hírlap 1944. április 12. 3. p.

158 (Megjegyzés - Popup)

A cikksorozat első megjelenése: Győr-Sopronmegyei Hírlap, 1955. február. 20–24. A másodközlést a Soproni Múzeumban őrzött Csatai-hagyaték cikkgyűjteménye alapján Domonkos Ottó készítette elő.

159 (Megjegyzés - Popup)

A zsidótörvények miatt a laptulajdonos, Lányi Zsigmond először vejének, a később régészként, a budavári szobrok megtalálójaként ismertté vált Zolnay Lászlónak ajándékozta a Friss Újságot, ez azonban nagyon átlátszó cselekedet volt, Zolnayt csak strohmannnak titulálták. Hogy az évi 600.000 pengő tiszta jövedelmet hozó újságot megmenthessék, kerestek egy nagy befolyású személyt, aki összeköttetései révén megmentheti a napilapot. A választás Andrassy Imrére esett, aki a cég 51%-át vásárolta meg. Lányit nyugdíjazták, de Andrassy – ígéretéhez híven – a cég zömében zsidó származású alkalmazottait megtartotta. Zolnay László könyvében (Hírünk és hamvunk, Magvető, 1986) leírja, hogy Andrassy először nem politizált különösebben, de az újság hangnemében némi változás történhetett. Arról, hogy Zolnay titokban röplapokat készített, Andrassy nem tudott. Amikor azonban a legveszélyesebb időkben, 1944 novemberében – félreérthetetlen reményektől vezérelve – orosz–magyar szótárat nyomtatott, amit Andrassy nyilván nem hagyott szó nélkül. A Lányi-család és az újsághoz tartozó összes szereplő egyébként átvészelte a nehéz megpróbáltatásokat.

160 (Megjegyzés - Popup)

Stella Kuylenstierna-Andrassy: Pustan brinner, Stockholm: Natur och Kultur, 1948, 215 pp.

161 (Megjegyzés - Popup)

A fordítás a német kiadás alapján készült. (148-158. o.), az 1999. évi LXXVI. tv. 33. § 2. bekezdése szerinti, tudományos kutatás céljából.

162 (Megjegyzés - Popup)

Vadászhintó, ahol a vadászkutyának is külön helyet alakítottak ki.

163 (Megjegyzés - Popup)

Andrassyék két lánya és unokája.

164 (Megjegyzés - Popup)

Andrassyék legkisebb gyermeke.

165 (Megjegyzés - Popup)

utazókocsi

166 (Megjegyzés - Popup)

Cziráky Pál, Andrassy Mária férje.

167 (Megjegyzés - Popup)

A visszaemlékezés teljes szövege a Soproni Levéltárban található

168 (Megjegyzés - Popup)

A kivonat Tibold Mihály 1812 körül összeállított hegytörvény-tervezetének alapján készült. SZTF III. 213–226. p.

169 (Megjegyzés - Popup)

A könyv 22 forrásszöveget tartalmaz, közülük 15 hegyközségi törvény, négy megyei statútum, három pedig földesúri rendtartás. A mű második – javított – kiadása a SZTF sorozat első köteteként jelent

meg Budapesten, 2001-ben.

170 (Megjegyzés - Popup)

Hegytörvények forrásközléseinek gyűjteménye (1470–1846). Összegejtötte, jegyzetekkel ellátta és sajtó alá rendezte: *Égető Melinda*. Budapest, 2002. 335. pp. (SZTF II.) A kötet 55 szöveget közöl, köztük három Győr és öt Sopron vármegyei vonatkozású.

171 (Megjegyzés - Popup)

Néma Sándor: A győr-sokoróaljai szőlővidék hegyközségi törvényei 1672–1825. Győr, 1995. (Győr-Moson-Sopron Megye Győri Levéltárának kiadványa.)

172 (Megjegyzés - Popup)

Égető Melinda: Vagyon szép szőlőhegyünk... Történeti-néprajzi elemzések a közép- és nyugat-dunántúli magyar nyelvű hegytörvények körében 1629–1846. Budapest, 2004. 139. pp. (Documentatio Ethnographica 21.)

173 (Megjegyzés - Popup)

Soproni és Sopronmegyei fejek. Szerk.: Halász H. Imre. Sopron, 1930. 66. p.

174 (Megjegyzés - Popup)

Párhuzamosan, a katolikus oldalról ld.: Bán János: A Soproni Katolikus Konvent története 1625–2000. Szerk., kieg.: Kovács József László, Sopron, 2000. 67–79. p.